

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ - ΣΕΘΑ»

8η ΕΣ

Οι οικονομίες των χωρών του Περσικού Κόλπου ως οικονομίες εισοδημάτων
(rentier economies). Προβλήματα και προοπτικές.

Η περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας.

The economies of the Persian Gulf countries as rentier economies.

Problems and prospects. The case of Saudi Arabia.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθανάσιος Χατζής

(AM:1221M226)

Αθήνα, Δεκέμβριος 2022

ΔΗΛΩΣΗ

ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με την παρούσα δηλώνω ότι η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Επιπλέον, με την παρούσα δήλωση αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδεχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Ο

Συντάξας

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα της εργασίας, καθηγητή κ. Γεώργιο Στασινόπουλο, ο οποίος με τις υποδείξεις του και τη συστηματική του καθοδήγηση συνετέλεσε σημαντικά στη σύνταξη της παρούσας.

Την παρούσα εργασία την αφιερώνω στην σύζυγό μου Αναστασία και στον υιό μου Ραφαήλ, με παράλληλες ευχαριστίες για την ανοχή που έδειξαν και την ηθική συμπαράσταση στην προσπάθεια.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως αντικείμενο την επισκόπηση των οικονομιών των χωρών του Περσικού κόλπου ως οικονομίες εισοδημάτων (rentier economies). Οι χώρες αυτές βρέθηκαν προικισμένες με τεράστια αποθέματα πετρελαίου. Έχοντας φτάσει η κατανάλωση του πετρελαίου στην ακμή της, τα κράτη αυτά έχουν διαρθρώσει τις οικονομίες τους με τρόπο τέτοιο ώστε οι πολίτες να απολαμβάνουν πλήθος προνομίων, χωρίς τα κρατικά έσοδα να προέρχονται από τη φορολογία ή από άλλες εισφορές.

Το πρόβλημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι το κατά πόσο αυτές οι οικονομίες είναι πλέον βιώσιμες και κατά πόσο μπορούν να διατηρήσουν τη σταθερότητά τους στο μέλλον. Αν ληφθεί υπόψη ότι η παγκόσμια ζήτηση του πετρελαίου αναμένεται να μειωθεί, σε συνδυασμό με τη μακροπρόθεσμη μείωση του κύριου εξαγωγικού προϊόντος τους, θα προκληθεί μεγάλη αποσταθεροποίηση των οικονομιών αυτών. Αυτό έχει γίνει αντιληπτό και οι χώρες αυτές προσπαθούν να πετύχουν την απεξάρτηση των οικονομιών τους από το πετρέλαιο.

Μετά τη σύντομη εισαγωγή και την αποσαφήνιση του σκοπού της παρούσας διατριβής και αφού καταγραφούν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις, ακολουθούν στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας ορισμένα θεωρητικά χαρακτηριστικά των οικονομιών εισοδημάτων. Συγκεκριμένα γίνεται μια σύντομη τοποθέτηση και ανάλυση του προβλήματος, στη συνέχεια επισημαίνονται τα κύρια σημεία της θεωρίας των οικονομιών εισοδημάτων και τονίζεται ο συσχετισμός αυτών με τις χώρες του Περσικού Κόλπου. Τέλος, ακολουθεί μια ανάλυση περί του αν τελικά ο ορυκτός πλούτος αποτελεί κατάρρα ή ευχή για κάποιο τόπο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται ανάλυση των οικονομιών των χωρών αυτών και περιγράφονται τα προβλήματα και οι προοπτικές που διαφαίνονται κατά τη μετάβασή τους στην νέα εποχή. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις μεταρρυθμίσεις που απαιτεί η απεξάρτηση της οικονομίας από το πετρέλαιο και

περιγράφονται αναλυτικά οι τρεις κυριότερες. Επιπλέον, εξετάζεται με λεπτομέρεια η επίδραση της κλιματικής αλλαγής στις οικονομίες και αναλύεται το φαινόμενο του «πράσινου παράδοξου».

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας και περιγράφει τις προσπάθειές της να απαλλαγεί από το πετρέλαιο εφαρμόζοντας το πρόγραμμα «VISION 2030» και παρατίθενται τα κριτήρια αναφοράς και προόδου του προγράμματος. Τέλος ακολουθούν τα εξαχθέντα συμπεράσματα και οι προτάσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΣΚΟΠΟΣ.....	5
ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ	7
1.1 Τοποθέτηση του Προβλήματος	7
1.2 Κύρια Σημεία της Θεωρίας της Οικονομίας Εισοδημάτων στις Χώρες του Περσικού Κόλπου	11
1.3 Ορυκτός Πλούτος: Κατάρα ή Ευχή;	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	20
2.1 Εισαγωγή - Οι Σοβαρές Προκλήσεις.....	20
2.2 Ο Μετασχηματισμός της Αγοράς Εργασίας.....	23
2.3 Οι Επιδοτήσεις Ενέργειας και η Φορολογία.....	30
2.4 Η Ποιοτική Αναβάθμιση των Θεσμών.....	37
2.5 Η Επίδραση της κλιματικής Αλλαγής.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΑΟΥΔΙΚΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ	49
3.1 Εισαγωγή	49
3.2 Από Βασίλειο του Πετρελαίου σε μια Οικονομία Βασισμένη στη Γνώση.....	51
3.3 Προσπαθώντας να απαλλαγεί από το πετρέλαιο.....	54
3.4 Το εθνικό πρόγραμμα μετασχηματισμού «Σαουδική Αραβία-Όραμα 2030».....	56
3.5 Μοντέλο λειτουργίας του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού.....	61
3.6 Προκλήσεις του «Vision 2030» και κριτήρια αναφοράς.....	67
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	71
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	77
ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Η ΕΠΙΤΕΥΧΘΕΙΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΣΣΚ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ	83

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ ΩΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΕΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ

(RENTIER ECONOMIES)

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΑΟΥΔΙΚΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δεκαετία μεταξύ του 1973 και του 1982 θα μείνει στην ιστορία ως η περίοδος της ανάδυσης του λεγόμενου «Αραβικού Φαινομένου».¹ Ο ΟΠΕΚ, ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ, το πετροδολάριο, η συμφωνία ειρήνης του Καμπ Ντέιβιντ,² η οργάνωση για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης, ο φονταμενταλιστικός Ισλαμισμός κ.α. υπήρξαν εκφράσεις που ακούγονταν αρκετά συχνά από τα μέσα ενημέρωσης της εποχής. Μπορεί εύκολα κανείς να καταλάβει το λόγο για τον οποίο υπήρξε τόσο μεγάλο και διαχρονικό ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου αυτού από τους ερευνητές.

Η παρούσα εργασία θα ασχοληθεί με τις οικονομίες των χωρών της Μέσης Ανατολής, εστιάζοντας στις χώρες του Περσικού Κόλπου. Οι χώρες αυτές βρέθηκαν προικισμένες με τεράστια αποθέματα πετρελαίου. Έχοντας παρέλθει δύο γενιές από την εποχή που η κατανάλωση του πετρελαίου έφτασε στην ακμή της, τα κράτη των

¹ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987). *The Rentier State. Volume II*, (σ.1). London - New York - Sydney: Croom Helm

² Η Αίγυπτος και το Ισραήλ κατέληξαν μετά από χρονοβόρες, επίπονες και πάρα πολύ δύσκολες συνομιλίες και διαπραγματεύσεις, που πραγματοποιήθηκαν με τη διαμεσολάβηση του τότε Αμερικανού προέδρου Τζίμι Κάρτερ, στην υπογραφή ειρηνευτικής συμφωνίας το Σεπτέμβριο του 1978

χωρών του Περσικού κόλπου απολαμβάνουν προνομίων, τα οποία δε θα είχαν σε κάποια διαφορετική περίπτωση έλλειψης του ορυκτού πλούτου. Κατά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες, οι χώρες αυτές έχουν προσαρμοστεί ως «οικονομίες εισοδημάτων». Το θέμα που ανακύπτει όμως είναι το κατά πόσο αυτές μπορούν να παραμείνουν σταθερές στο μέλλον.

Η επικείμενη στροφή των υπολοίπων χωρών του πλανήτη προς άλλες μορφές ενέργειας που στοχεύουν στην απ' ανθρακοποίηση, όπως και η αντίθετα κινούμενη ανάπτυξη της τεχνολογίας, που επιτρέπει την εκμετάλλευση κοιτασμάτων που μέχρι σήμερα θεωρούνταν ως μη εκμεταλλεύσιμα, συντείνουν σε έναν κοινό παρονομαστή: τη μείωση της ζήτησης. Είναι λοιπόν δεδομένο πως οι οικονομίες αυτές πρέπει να αρχίσουν να ετοιμάζονται, με εντατικούς ρυθμούς, για τη «μετά πετρελαίου εποχή».

Η έννοια του κράτους του οποίου η οικονομία χαρακτηρίζεται ως «οικονομία εισοδημάτων» έχει αποκτήσει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον με την έλευση της πετρελαϊκής εποχής και της ανάδυσης των αραβικών πετρελαιοπαραγωγών κρατών. Σε ένα περίφημο απόσπασμα, ο Άνταμ Σμιθ³ έκανε διάκριση μεταξύ «ενοικίου» και άλλων πηγών εισοδήματος: μισθοί και κέρδη. «Το ενοίκιο», λέει ο Smith, «εισέρχεται στη θέση της τιμής των εμπορευμάτων με διαφορετικό τρόπο από τους μισθούς και το κέρδος. Οι υψηλοί ή χαμηλοί μισθοί και το κέρδος είναι οι αιτίες της υψηλής ή χαμηλής τιμής. Υψηλό ή χαμηλό ενοίκιο είναι το αποτέλεσμα αυτού».⁴ Ένα ενοίκιο, πρέπει να το θυμόμαστε, είναι όχι απλώς ένα εισόδημα για τους ιδιοκτήτες, αλλά γενικά μια ανταμοιβή για την ιδιοκτησία όλων των φυσικών πόρων. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα ορυχεία, η γη κ.λ.π., τα οποία γενικά πληρώνουν ενοίκιο στους ιδιοκτήτες τους και αυτό το ενοίκιο, όπως και το ενοίκιο της γης, είναι το αποτέλεσμα και ποτέ η αιτία της υψηλής αξίας της παραγωγής τους. Το ίδιο ισχύει για όλα τα φυσικά και διαφορετικά χαρίσματα: τοποθεσία, κλίμα, θάλασσα κ.λ.π. Στη γενική του χρήση, ο όρος «ενοίκιο» προορίζεται για το εισόδημα που προέρχεται από το δώρο

³ Ο Άνταμ Σμιθ καταγόταν από τη Σκωτία. Ήταν οικονομολόγος και ηθικός φιλόσοφος. Έχει καθιερωθεί ως ένας εκ των πρωτοπόρων της πολιτικής οικονομίας και των θεμελιωτών της σχολής των κλασικών οικονομικών

⁴ Smith, A. (1977). *The wealth of nations. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, (σ.205). London: Everyman's Library.

της φύσης. Το ενοίκιο με αυτή την ευρεία έννοια υπάρχει σε όλες τις οικονομίες, αν και σε διαφορετικούς βαθμούς. Παραμένει, ωστόσο, αληθές το γεγονός ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες - συμπεριλαμβανομένων των οικονομολόγων - υποψιάζονται μια διαφορά μεταξύ «κερδισμένου» εισοδήματος και αβίαστου «συσσωρευμένου πλούτου» που προέρχεται από ενοίκια.⁵

Στη δική μας περίπτωση, στις χώρες του Περσικού Κόλπου, όπως προαναφέρθηκε, οι πολίτες απολαμβάνουν πολλών ευκαιριών, μεταξύ των οποίων και την ασφάλεια ενός ολοκληρωμένου κράτους πρόνοιας χάρη στον πετρελαϊκό τους πλούτο. Τίθεται όμως εδώ το ερώτημα κατά πόσο βιώσιμες είναι οι οικονομίες των χωρών του Κόλπου, στο προσεχές μέλλον. Οι πληθυσμοί των υπηκόων τους βαίνουν αυξανόμενοι ενώ, παράλληλα, τα υπάρχοντα αποθέματα πετρελαίου συνεχίζουν να μειώνονται. Οι τεχνολογικές εξελίξεις θα μπορούσαν να μειώσουν την παγκόσμια ζήτηση για το πετρέλαιο του Κόλπου, πράγμα που θα προκαλεί διακυμάνσεις των τιμών του και με τη σειρά τους θα δυσχεραίνουν την οποιαδήποτε προσπάθεια για οικονομικό προγραμματισμό. Οι περισσότερες μοναρχίες του Κόλπου έχουν κάνει μέχρι στιγμής πολύ μικρή πρόοδο για τη μετάβαση στη μετά πετρελαίου εποχή.⁶

Όταν οι τιμές του πετρελαίου πέφτουν, η κατάσταση αντιμετωπίζεται με πολιτικές ελλειμμάτων, μέχρι να αυξηθούν ξανά και πάει λέγοντας, σε ένα φαύλο κύκλο. Έχουν γίνει μετασχηματισμοί στις οικονομίες τους; Πως θα ξεπεραστούν τα εμπόδια που έχουν προκύψει από τις βαθιές διαρθρωτικές ανισορροπίες πάνω στις οποίες έχουν χτιστεί οι οικονομίες αυτές; Πόσο δύσκολη θα είναι η μείωση της εξάρτησής τους από το πετρέλαιο; Πως απειλούνται οι πολιτικές ισορροπίες από αυτές τις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις; Στα ερωτήματα αυτά θα επιχειρηθεί να δοθεί μια απάντηση μέσω της εργασίας αυτής.

Οι πολιτικές οικονομίες που διαμορφώνονται από τον πετρελαϊκό πλούτο έχουν μελετηθεί κυρίως στην πολιτική επιστήμη και βιβλιογραφία μέσα από την

⁵ Beblawi, H. (1987). The rentier state in the Arab world. *Arab Studies Quarterly*, vol 9, No 4, (σ.383)

⁶ Lynch, M. (2019). *The Politics of Rentier States in the Gulf*. (σ.3) University of Maryland. Project on Middle East Political Science

έννοια του κράτους «εισοδηματία»,⁷ που υποδηλώνει ότι η κυριαρχία του πετρελαϊκού πλούτου έχει χαρακτηριστικές και, σε μεγάλο βαθμό, αναπόφευκτες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Αναπτύχθηκε η θεωρία του κράτους «εισοδηματία»⁸ για να εξηγήσει τη δυσκολία της διαφοροποίησης των οικονομιών, την αναποτελεσματικότητα των κρατικών θεσμών, την απουσία της δημοκρατίας, την ισχύ των θεσμών της εθνικής ασφάλειας και τις πατριαρχικές πολιτικές κουλτούρες.

Αξίζει λοιπόν, πέραν όλων αυτών, να εξετάσουμε τις εξαιρετικά ανισόρροπες αγορές εργασίας στις χώρες του Κόλπου, οι οποίες αποτελούν μια βαθιά πρόκληση στην προσπάθεια για οικονομική μεταρρύθμιση. Η συντριπτική πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού του ιδιωτικού τομέα σε ολόκληρο τον Κόλπο αποτελείται από ξένο εισαγόμενο εργατικό δυναμικό και στην πλειοψηφία των χωρών αυτών οι αλλοδαποί εργαζόμενοι είναι περισσότεροι από τους υπηκόους. Οποιαδήποτε προσπάθεια οικονομικής διαφοροποίησης θα πρέπει να αντιμετωπίσει ακραίες ανισορροπίες και κάτι τέτοιο θα απαιτήσει την αντιμετώπιση των πολιτικών θεσμών που έχουν εξελιχθεί εδώ και δεκαετίες γύρω τους. Επιπλέον, η ίδια η θεωρία του κράτους «εισοδηματία» χρειάζεται αναθεώρηση και προσαρμογή σε σύγχρονα πλαίσια.⁹

⁷ Ο ακριβής όρος στην Αγγλική γλώσσα είναι «rentier state» και δεν υπάρχει αντίστοιχος ελληνικός ορισμός στην εγχώρια βιβλιογραφία

⁸ Γνωστή ως Rentier State Theory

⁹ Lynch, M. (2019), (σ.2-3)

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση των προβλημάτων που έχουν και πρόκειται να αποκτήσουν οι Μοναρχίες κατά τη μετάβαση στην «μετά πετρελαίου εποχή». Επιπλέον, η ανάλυση της διάρθρωσης των οικονομιών αυτών και του τρόπου με τον οποίο επηρεάζονται από τις αυξομειώσεις των τιμών του πετρελαίου. Για το λόγο αυτό θα διερευνηθεί ο τρόπος και ο βαθμός επίτευξης των απαιτούμενων μεταρρυθμίσεων που προσπαθούν και απαιτείται να πετύχουν. Θα εξεταστεί ο τρόπος που η οικονομία των εισοδημάτων επιφέρει διάφορες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις, όπως επίσης και ο βαθμός επιρροής της στη δυσκολία που παρουσιάζεται στην αναδιάρθρωση των οικονομιών αυτών. Θα γίνει ανάλυση του παράγοντα της έλλειψης δημοκρατίας στην περιοχή και του τρόπου επηρεασμού της κουλτούρας και της ασφάλειας.

Επιπλέον, θα εξεταστούν όλες οι προκλήσεις και οι προοπτικές που υπάρχουν στις οικονομίες της περιοχής, οι οποίες αφορούν κυρίως τις απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, στους διάφορους τομείς της οικονομίας και στην κυριαρχία του δημόσιου επί του ιδιωτικού τομέα. Ακόμη, θα γίνει μια αναφορά στην επίδραση της κλιματικής αλλαγής καθώς και στον τρόπο με τον οποίο αυτή συντελεί στη διαφοροποίηση της οικονομίας. Τέλος, η εργασία θα εστιάσει περισσότερο στην περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας, ως περιπτώσιολογική μελέτη, της οποίας και θα γίνει πλήρη ανάλυση τόσο στην οικονομία όσο και στον τρόπο με τον οποίο το βασίλειο προσπαθεί να απαλλαγεί από το πετρέλαιο.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Η παρούσα ατομική διατριβή στηρίζεται στις κατωτέρω προϋποθέσεις:

α. Σύμφωνα με τις τρέχουσες εξελίξεις κατά την περίοδο συγγραφής της παρούσας εκτιμάται ότι, λόγω της κλιματικής αλλαγής, ο ενεργειακός προσανατολισμός των κρατών θα στραφεί προς την απ' ανθρακοποίηση, δηλαδή στη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Το συγκεκριμένο παράγωγο της καύσης των υδρογονανθράκων έχει διαπιστωθεί ότι ευθύνεται για το «φαινόμενο του θερμοκηπίου», που με τη σειρά του ενοχοποιείται για την άνοδο της θερμοκρασίας του πλανήτη και κατά συνέπεια για την κλιματική αλλαγή. Συνεπώς, είναι αναμενόμενη και λογική η στροφή της ανθρωπότητας προς την πράσινη ενέργεια, πράγμα που θα περιορίσει τη ζήτηση των ορυκτών καυσίμων στο μέλλον.

β. Η ανάπτυξη των τεχνολογικών δυνατοτήτων στις διαδικασίες εξόρυξης των υδρογονανθράκων έχουν οδηγήσει στην παραγωγή του σχιστολιθικού πετρελαίου και αερίου. Πρόκειται για τεχνική εξόρυξης η οποία διενεργείται με μεθόδους που επιτρέπουν την εκμετάλλευση κοιτασμάτων, των οποίων το κόστος εξόρυξης ήταν απαγορευτικό στο παρελθόν. Το δεδομένο αυτό θα οδηγήσει σε αλλαγή του ενεργειακού χάρτη και σίγουρα θα επηρεάσει αρνητικά τη ζήτηση των ορυκτών καυσίμων των χωρών του Περσικού κόλπου.

γ. Το παράδειγμα του ενεργειακού εκβιασμού που παρατηρείται λόγω του πολέμου της Ουκρανίας θα εξακολουθήσει να ενισχύει την πεποίθηση ότι η ενεργειακή ασφάλεια είναι θέμα υψίστης σημασίας για ένα κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ

1.1 Τοποθέτηση του Προβλήματος

Ο σκοπός μιας απόπειρας για να οριστεί ένα «κράτος εισοδηματίας» δεν είναι να δημιουργηθεί μια αφηρημένη έννοια μιας τέτοιας κατάστασης, αλλά να βοηθήσει στην αποσαφήνιση των επιπτώσεων των πρόσφατων οικονομικών εξελίξεων, ιδίως του φαινομένου του πετρελαίου, σχετικά με τη φύση του κράτους στις χώρες του Περσικού Κόλπου. Ορισμένα χαρακτηριστικά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη εν όψει του ορισμού ενός «κράτους εισοδηματίας» στο πλαίσιο της δικής μας έρευνας.

Πρώτον, καλό είναι να διευκρινίσουμε ότι δεν υπάρχει η έννοια που λέμε καθαρή «οικονομία εισοδημάτων». Κάθε οικονομία μπορεί να έχει κάποια στοιχεία εισοδημάτων σε κάποιο συγκεκριμένο ποσοστό. Ως «οικονομία εισοδημάτων» θα πρέπει να οριστεί η οικονομία εκείνη όπου οι καταστάσεις εισοδημάτων ή ενοικίου είναι κυρίαρχες έναντι των υπολοίπων.¹⁰

Δεύτερον, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, μια «οικονομία εισοδημάτων» βασίζεται σε σημαντικό εξωτερικό μίσθωμα.¹¹ Η προέλευση του ενοικίου είναι ζωτικής σημασίας για την έννοια της «οικονομία εισοδημάτων». Στην περίπτωσή μας η προέλευση θα πρέπει να είναι εξωτερική. Η ύπαρξη π.χ. ενός εσωτερικού μισθώματος, ακόμη και σημαντικού, δεν επαρκεί για να χαρακτηρίσει μια οικονομία ως «οικονομία εισοδημάτων», αν και κάτι τέτοιο μπορούσε να υποδηλώνει την ύπαρξη μιας ισχυρής τάξης ή ομάδας ενοικιαστών. Ένα καθαρό εσωτερικό ενοίκιο

¹⁰ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987). *The Rentier State. Volume II*, (σ.51) . London - New York - Sydney. Croom Helm

¹¹ Mahdavi, H. (1970). The pattern and problems of economic development in rentier states: the case of Iran Στο Cook, M. (επιμ.), *Studies in the economic history of the Middle East*, (σ.478). London: Oxford University Press

δεν μπορεί να διατηρηθεί χωρίς την ύπαρξη ενός δυναμικού εγχώριου παραγωγικού τομέα. Σε μια τέτοια περίπτωση, μια τάξη μισθωτών είναι μόνο η μία όψη του νομίσματος. Η άλλη όψη θα ήταν μία παραγωγική τάξη. Το εσωτερικό ενοίκιο δεν είναι περισσότερο από έναν τρόπο ή μια κατάσταση μεταφοράς χρημάτων και διενέργειας πληρωμών στο εσωτερικό μιας παραγωγικής οικονομίας. Από την άλλη πλευρά ένα εξωτερικό ενοίκιο, στην περίπτωση που είναι σημαντικό, έχει τη δυνατότητα να συντηρεί την εγχώρια οικονομία χωρίς την προϋπόθεση ύπαρξης ενός παραγωγικού τομέα. Από αυτό προέρχεται και ο υπόψη χαρακτηρισμός ως «κράτους εισοδηματία» ή «κράτους ενοικιαστή».

Τρίτον, σε ένα «κράτος εισοδηματία», ως ειδική περίπτωση μιας «οικονομίας εισοδημάτων», μόνο λίγοι θα είναι αυτοί που ασχολούνται με τη δημιουργία αυτού του πλούτου.¹² Η πλειοψηφία ασχολείται με τη διανομή και με την αξιοποίησή του. Η διάκριση μεταξύ του όρου παραγωγής και αξιοποίησης του πλούτου δεν ήταν πάντοτε σαφής. Πάντως είναι γενικά αποδεκτό ότι ο όρος της παραγωγής του πλούτου είναι το αίτιο όλων των άλλων δραστηριοτήτων και η έννοια χρήση ή αξιοποίηση είναι το αποτέλεσμα.¹³ Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι υπάρχουν πάντα αλληλεπιδράσεις μεταξύ των δραστηριοτήτων στους διάφορους τομείς της οικονομίας, οι οποίες και προκαλούν τη σύγχυση μεταξύ αιτίου και αποτελέσματος. Στην περίπτωση των πετρελαιοπαραγωγών χωρών, που εστιάζεται και το ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας, ο ρόλος των εσόδων από το πετρέλαιο είναι τόσο συντριπτικά προφανής που μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι η αιτία όλων των άλλων δραστηριοτήτων.

Ως συνέπεια όλων αυτών, μια «οικονομία εισοδημάτων» είναι μια οικονομία όπου η δημιουργία του πλούτου επικεντρώνεται σε μια μικρή μερίδα αυτής. Η υπόλοιπη κοινωνία εμπλέκεται στη διακίνηση και στην αξιοποίησή του. Συνεπώς, μια ανοικτή οικονομία με υψηλούς δείκτες εμπορίου δε μπορεί να συμπεριληφθεί στην εξεταζόμενη περίπτωση. Ο λόγος είναι προφανής. Στηρίζεται στη χρηματοδότηση από το εξωτερικό, ακόμη και αν παράγει από μόνη της το εισόδημα αυτό από τη φυσική

¹² Η αλλιώς ενοικίου, για να γίνει ευκολότερα κατανοητό.

¹³ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987), (σ.51)

κληρονομιά της, όπως για παράδειγμα ο τουρισμός, όπου το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας εμπλέκεται στη δημιουργία του πλούτου.

Τέταρτον, απόρροια του γεγονότος ότι υπάρχει έντονη συμμετοχή του ρόλου των λίγων, σε ένα «κράτος εισοδηματία», η κυβέρνηση αυτού είναι ο κύριος αποδέκτης του εξωτερικού ενοικίου στην οικονομία. Ο ρόλος της κυβέρνησης ως κύριου αποδέκτη του εξωτερικού ενοικίου συνδέεται στενά με το γεγονός ότι μόνο λίγοι ελέγχουν το εξωτερικό ενοίκιο. Μάλιστα, η οικονομική δύναμη, έτσι όπως μοιράστηκε στους λίγους, θα τους επέτρεπε να καταλάβουν και την πολιτική εξουσία ή αλλιώς θα παρακινούσε την πολιτική ελίτ να αναλάβει το εξωτερικό μίσθωμα από αυτούς χωρίς την πρόκληση μεγάλης πολιτικής αναταραχής. Για το λόγο αυτό, ένα «κράτος εισοδηματίας» θα παίζει κεντρικό ρόλο στη διανομή αυτού του πλούτου στον πληθυσμό.

Έχοντας ορίσει το κράτος εισοδηματία και εντοπίσει τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομίας του, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η επιλογή μιας τέτοιας έννοιας βασίζεται στην υπόθεση πως μια τέτοια οικονομία δημιουργεί μια συγκεκριμένη νοοτροπία: αυτή του εισοδηματία. Η παραδοχή αυτή για τη νοοτροπία του κράτους εισοδηματία είναι εκείνη που προκαλεί τη διάκριση μεταξύ αυτής και της συμβατικής οικονομικής συμπεριφοράς, καθώς ενσωματώνει μια διακοπή στην αναλογία εργασίας και ανταμοιβής. Με άλλα λόγια, η ανταμοιβή (εισόδημα ή πλούτος) δεν σχετίζεται με την εργασία και τον κίνδυνο, αλλά με την τύχη ή την κατάσταση. Για έναν ενοικιαστή, η ανταμοιβή γίνεται απροσδόκητο κέρδος, ένα μεμονωμένο γεγονός, περιστασιακό ή τυχαίο σε αντίθεση με τη συμβατική προοπτική, όπου η ανταμοιβή ενσωματώνεται σε μια διαδικασία ως το τελικό αποτέλεσμα μιας μακρού, συστηματικού και οργανωμένου κύκλου παραγωγικής διαδικασίας. Η αντίφαση μεταξύ των ηθών της παραγωγής και του ενοικιαστή είναι, επομένως, κραυγαλέα. Η αύξηση της σημασίας και η υπεροχή των οικονομιών που βασίζονται στο πετρέλαιο δεν έχει φέρει στο προσκήνιο μόνο την προηγούμενη αντίφαση, αλλά έχει επισημάνει τη συχνότητα των «οικονομιών εισοδημάτων». Αν μελετήσουμε ξεχωριστά μια δεκαετία της πετρελαϊκής εποχής, θα δούμε ότι ολόκληρος ο αραβικός

κόσμος στο σύνολό του, είτε είναι πλούσιος σε πετρέλαιο είτε όχι, έχει επηρεαστεί από τη νοοτροπία αυτή.¹⁴

¹⁴ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987), (σ.52)

1.2 Κύρια Σημεία της Θεωρίας της Οικονομίας Εισοδημάτων στις Χώρες του Περσικού κόλπου

Οι αραβικές χώρες του Περσικού κόλπου αντιπροσωπεύουν, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, το κυριότερο παράδειγμα του συγκεκριμένου τύπου κράτους εισοδηματία. Μια ανάλυση πληρέστερη που να αφορά στο αν ο ορυκτός πλούτος είναι τελικά κάτι θεμιτό ή όχι περιγράφεται στην επόμενη ενότητα. Μέσω των εσόδων από τις εξαγωγές πετρελαίου, τα αραβικά πετρελαϊκά κράτη εξαρτώνται από το εξωτερικό μίσθωμα. Τα έσοδα από το πετρέλαιο αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το 90% των εσόδων του προϋπολογισμού, όπως επίσης αποτελούν και το 95% ή και περισσότερο των εξαγωγών. Επίσης, μόνο ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού εμπλέκεται στη δημιουργία εσόδων από το πετρέλαιο, ενώ τα υπόλοιπα ασχολούνται με τη χρήση και τη διανομή του πετρελαϊκού πλούτου. Δεν απασχολείται περισσότερο από το 2% έως 3% του εργατικού δυναμικού στην παραγωγή και διανομή του πετρελαϊκού πλούτου, που προσθέτει 60% με 80% τις εκατό του ΑΕΠ.¹⁵ Ωστόσο, αυτό το γεγονός δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και άλλες γνήσιες παραγωγικές δραστηριότητες εκτός του τομέα του πετρελαίου. Τέλος, τα έσοδα από το πετρέλαιο (ενοίκιο) καταλήγουν απευθείας στο κράτος ή στο δημόσιο. Τα αραβικά πετρελαϊκά κράτη έτσι αντιστοιχούν επακριβώς στον ορισμό μας για τα «κράτη εισοδηματίες».

Ο ρόλος και η φύση του κράτους έχουν επηρεαστεί πολύ από αυτό το γεγονός ότι η κυβέρνηση, ως ο κύριος ενοικιαστής στην οικονομία, διαδραματίζει τον κρίσιμο ρόλο του πρωταγωνιστή της οικονομικής δραστηριότητας. Το εισόδημα που βρίσκεται στα χέρια της κυβέρνησης πρέπει να διανεμηθεί στον πληθυσμό. Τα διάφορα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα οργανώνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να βρίσκονται σε θέση να λάβουν ένα καλό κομμάτι του κρατικού ενοικίου. Η ιθαγένεια γίνεται πηγή οικονομικών προνομίων. Διαμορφώθηκαν έτσι διάφορα στρώματα δικαιούχων του κρατικού ενοικίου, τα οποία με τη σειρά τους

¹⁵ Beblawi, H. (1987), (σ.386)

διαμορφώνουν νέα στρώματα δικαιούχων. Κατά τον τρόπο αυτό, ολόκληρη η οικονομία διατάσσεται ως μια ιεραρχία στρωμάτων δικαιούχων, όπου η κυβέρνηση του κράτους βρίσκεται στην κορυφή της πυραμίδας και ενεργεί ως το απόλυτο στήριγμα των υπολοίπων στρωμάτων. Είναι σημαντικό να προσθέσουμε εδώ ότι η φύση του κράτους αυτού μεγεθύνεται από τη φυλετική προέλευση αυτών των κρατών. Μια μακρά φυλετική παράδοση των αγοραστικών συνηθειών και αφοσίωσης, έρχεται πλέον να επιβεβαιωθεί από ένα κράτος πρόνοιας, που μοιράζει οφέλη στον πληθυσμό του.

Ο συμβατικός ρόλος του κράτους ως παρόχου δημόσιων αγαθών μέσω του καταναγκασμού της φορολογίας, είναι πλέον ασαφής στα αραβικά πετρελαϊκά κράτη λόγω του ρόλου του ως διανομέα ιδιωτικών ευεργεσιών μέσω της καλοσύνης του ηγεμόνα. Τα δημόσια αγαθά και οι ιδιωτικές χάρες συνδυάστηκαν έτσι στον καθορισμό του ρόλου του κράτους. Χωρίς ουσιαστικά φόρους, οι πολίτες είναι πολύ λιγότερο απαιτητικοί όσον αφορά την πολιτική τους συμμετοχή. Ο προϋπολογισμός της κυβέρνησης στα πετρελαϊκά κράτη παραμένει ένα μονόπλευρο έγγραφο, ένα πρόγραμμα δαπανών, μια υπόσχεση να δαπανηθούν χρήματα και να διανεμηθούν οφέλη στον πληθυσμό χωρίς ουσιαστικά καμία εισφορά από αυτούς, όσον αφορά τους φόρους ή παρόμοιες πηγές εσόδων.

Το Κουβέιτ ήταν πιθανώς εκείνο που εισήγαγε στην περιοχή του Κόλπου την έννοια της διανομής μέρους του πετρελαϊκού πλούτου στον πληθυσμό που τελικά εξελίχθηκε σε εκείνο του κράτους πρόνοιας. Ο οξυδερκής σείχης Αμπντουλάχ αλ-Σαλίμ του Κουβέιτ πήρε τη θεμελιώδη απόφαση ότι αυτός (το κράτος) θα έπρεπε να μοιραστεί μέρος των εσόδων του πετρελαίου με τον πληθυσμό. Ο ρόλος της κυβέρνησης λοιπόν ορίστηκε ως πρωταρχικά μερικός διανομέας του πετρελαϊκού πλούτου. Στην προσπάθειά του να δημιουργήσει υπαρκτά συμφέροντα μεταξύ σημαντικών οικογενειών του Κουβέιτ, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ο Σείχης Αμπντουλάχ αλ-Σαλίμ εισήγαγε το σύστημα αγοράς κρατικής γης, σε τιμές που δεν είχαν καμία σχέση με την πραγματική της αξία. Όχι περισσότερο από μία ή δύο δεκαετίες αργότερα, το ίδιο σύστημα υιοθετήθηκε από άλλα κράτη του Κόλπου: Κατάρ και ΗΑΕ. Στη Σαουδική Αραβία, η πρακτική των δωρεών γης υπήρχε ήδη από

τις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Η κυβέρνηση συνέχισε να παραχωρεί γη σε συγγενείς, υπουργούς και σε οποιονδήποτε άλλο ήθελε να ευνοήσει. Οι αποδέκτες μερικές φορές πουλούσαν τη γη τους σε ιδιώτες, αλλά ο μεγαλύτερος και πιο γενναιόδωρος αγοραστής ήταν πάντα η ίδια η κυβέρνηση.¹⁶

Φυσικά, οι κυβερνήσεις στα πετρελαϊκά κράτη ξεπέρασαν τον ρόλο τους ως διανομέων παροχών και ανέλαβαν τη σύγχρονη λειτουργία της παροχής δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών στον πληθυσμό τους: άμυνα, εθνική ασφάλεια, εκπαίδευση, υγεία, κοινωνική ασφάλιση, απασχόληση, ένα εντυπωσιακό δίκτυο υποδομών κ.λ.π. Το επίπεδο και η ποιότητα αυτών των δημόσιων αγαθών και οι υπηρεσίες είναι συνήθως επαρκείς και σε πολλές περιπτώσεις εξαιρετικές. Επίσης παρέχονται δωρεάν, ή με πολύ χαμηλό κόστος, στον δικαιούχο. Επιπλέον, αναφέρεται ότι «αν ένας πρίγκιπας ηγείται ενός υπουργείου ή κάποιου άλλου κυβερνητικού τμήματος, είναι αποδεκτό ότι δικαιούται να αντλήσει από τον προϋπολογισμό αυτού του τμήματος ή να λάβει μέρος των δαπανών του σε μεγάλα έργα».¹⁷ Ως ένα βαθμό, όλες οι κρατικές συμβάσεις θεωρούνται ως βασιλικές χάρες, που φυσικά το κίνητρο της παροχής τους ως μέρος της ευεργεσίας του ηγεμόνα δε μπορεί να κρύψει τις ιδιαιτερότητές τους.

Η διάκριση μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των ιδιωτικών συμφερόντων είναι συνήθως θολή. Δε φαίνεται να υπάρχει σαφής σύγκρουση των συμφερόντων που υπάρχουν μεταξύ της άσκησης δημόσιας εξουσίας ή αξιώματος και την ταυτόχρονη λειτουργία ιδιωτικής επιχείρησης. Με άλλα λόγια είναι συχνό φαινόμενο η χρήση του ενός για την προώθηση του άλλου και αντιστρόφως. Πολλές φορές υψηλόβαθμοι δημόσιοι αξιωματούχοι¹⁸ ιδρύουν τις ιδιωτικές τους επιχειρήσεις με την επωνυμία των παιδιών τους, των αδελφών τους ή παρόμοιων επωνυμιών. Στην πραγματικότητα, τεράστια αναπτυξιακά έργα, κοινοπραξίες, πράκτορες, διαγωνισμοί και αναθέσεις μεγάλων χρηματικών ποσών έχουν γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από όσους κατέχουν δημόσια αξιώματα και χρησιμοποιούν τη θέση τους για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.¹⁹ Η πρακτική αυτή είναι διαφορετική από το

¹⁶ Field, M. (1984). *The Merchants*, (σ.101). London: John Murray

¹⁷ Field, M. (1984), (σ.101)

¹⁸ Ακόμη και υπουργοί

¹⁹ Beblawi, H. (1987), (σ.388)

ένα κράτος στο άλλο. Για παράδειγμα είναι περισσότερο διαδεδομένη στη Σαουδική Αραβία και λιγότερο στο Κουβέιτ.

Η κυβέρνηση με τον τρόπο αυτό δε μοιράζει μόνο χάρες και παροχές στον πληθυσμό της, αλλά καθίσταται και ο σημαντικότερος εργοδότης στην οικονομία. Κάθε πολίτης, ο οποίος δεν είναι αυτοαπασχολούμενος και δεν εργάζεται σε κάποια ιδιωτική επιχείρηση, φιλοδοξεί να γίνει δημόσιος υπάλληλος, πράγμα που συνήθως πραγματοποιείται. Αν και τα πετρελαϊκά κράτη είναι απόλυτα προσανατολισμένα στην ελεύθερη επιχειρηματικότητα, ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων μπορεί άνετα να συγκριθεί με αντίστοιχα σοσιαλιστικά κράτη. Η παραγωγικότητα των δημοσίων υπαλλήλων, όπως άλλωστε είναι λογικό, είναι χαμηλή.

Οι κυβερνήσεις όμως δεν αποτελούν τους κύριους παραγωγικούς φορείς των πετρελαϊκών κρατών. Το εμπόριο και η επιχειρηματικότητα επωφελούνται από την υφιστάμενη νομοθεσία. Συνήθως, στις χώρες αυτές συναντώνται νομοθετικές ρυθμίσεις, βάσει των οποίων οι ξένες εταιρείες υποχρεούνται να πωλούν τα προϊόντα τους μέσω ντόπιων αντιπροσώπων. Επιπλέον, οι ξένες εταιρείες πρέπει να προσλαμβάνουν ντόπιους εμπορικούς συνεργάτες για να μπορέσουν να δραστηριοποιηθούν στο έδαφος των κρατών αυτών. Σε όλες τις περιπτώσεις πάντως, οι ξένες εταιρείες είναι αδύνατο να αντιμετωπίσουν την τοπική γραφειοκρατία χωρίς εγχώρια βοήθεια.²⁰

Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο οι μεγάλοι εμπορικοί οίκοι όπως και μεγάλοι οικογενειακοί όμιλοι οφείλουν την ευημερία και τον πλούτο τους στο ενοίκιο του πετρελαίου. Οι αντιπρόσωποι διανομής των προϊόντων πρέπει να είναι υποχρεωτικά υπήκοοι. Αυτό θεσμοθετήθηκε για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Αποτέλεσμα αυτού είναι η εμφάνιση του λεγόμενου «χορηγού» ή αλλιώς «al-kafil». Πρόκειται για κάποιον υπήκοο ο οποίος δίνει το όνομά του σε αλλοδαπούς προκειμένου να αναπτύξουν οποιαδήποτε επαγγελματική δραστηριότητα στη χώρα, με αντάλλαγμα ένα μερίδιο από τα έσοδα. Με τον τρόπο

²⁰ Field, M. (1984), (σ.114)

αυτό η ιθαγένεια μετατρέπεται σε περιουσιακό στοιχείο, το οποίο μάλιστα αποτελεί και πηγή εισοδήματος.²¹

Το ενδιαφέρον πάντως για τις οικονομικές επιπτώσεις του κράτους των ενοικιαστών επικεντρώνεται συνήθως στον εκτοπισμό άλλων βιομηχανιών, την επικράτηση του δημόσιου επί του ιδιωτικού τομέα καθώς και τη σημασία των πόρων στη χρηματοδότηση του κράτους πρόνοιας. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο παίζει η δομή της αγοράς εργασίας καθώς και τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί στις συγκεκριμένες μοναρχίες. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχει εσωτερική πηγή άντλησης εργατικού δυναμικού. Με τον τρόπο αυτό, προσελκύεται εισαγόμενο εργατικό δυναμικό από άλλες χώρες. Η χορήγηση της ιθαγένειας διέπεται πολλές φορές από τη λογική του ρουσφετιού.²² Έτσι, η ικανότητα των καθεστώτων να μοιράζουν θέσεις εργασίας που πληρώνονται από τα έσοδα του πετρελαίου έχει δημιουργήσει την προσδοκία μεταξύ των πολιτών ότι θα τους χορηγηθεί μια αντίστοιχη θέση.²³

Από την άλλη μεριά, στον ιδιωτικό τομέα υπάρχει έντονη προτίμηση για πρόσληψη φθηνού εργατικού δυναμικού από το εξωτερικό. Αποτέλεσμα αυτής της τακτικής, είναι η ύπαρξη σε όλες τις χώρες του κόλπου μιας διαιρεμένης αγοράς εργασίας, όπου οι πολίτες προτιμούν να εργάζονται για το κράτος και ο ιδιωτικός τομέας να προτιμά το εισαγόμενο εργατικό δυναμικό. Όμως η πρακτική αυτή είναι πολύ ακριβή. Το κόστος είναι πολύ μεγάλο για το κράτος, ώστε να έχει τη δυνατότητα να παρέχει απασχόληση σε τόσους πολλούς υπηκόους και παράλληλα να χρηματοδοτεί όλες τις κρατικές υποδομές για την υποστήριξη του συνόλου του εργατικού δυναμικού, είτε εγχώριου είτε αλλοδαπού.²⁴

Το ενοίκιο του πετρελαίου προκάλεσε με τη σειρά του, ένα δευτερογενές κύμα μισθωμάτων. Στον τομέα αυτό διακρίνονται κυρίως δύο τομείς. Ο ένας είναι η κτηματομεσιτική και ο άλλος η χρηματιστηριακή αγορά. Όπως προαναφέρθηκε, η γη

²¹ Beblawi, H. (1987), (σ.388-389)

²² Lynch, M. (2019), (σ.4)

²³ Η προσδοκία αυτή είναι περισσότερο έντονη στα πλουσιότερα κράτη, το Κατάρ, τα ΗΑΕ και το Κουβέιτ

²⁴ Smith, A. (1977). *The wealth of nations. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, (σ.205). London: Everyman's Library.

αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα διανομής των εσόδων του πετρελαίου στους πολίτες. Η προθυμία των κυβερνήσεων να αγοράσουν τη γη σε υψηλές τιμές, συνέτεινε στη διατήρηση των υψηλών τιμών στα ακίνητα. Κατά συνέπεια, δημιουργήθηκε μια πολύ κερδοφόρα κτηματομεσιτική αγορά. Η εφευρετικότητα ορισμένων κτηματομεσιτών, αποτέλεσε τον τρόπο για να διατηρούνται υψηλές οι τιμές των ακινήτων ακόμη και σε περιόδους έλλειψης ρευστότητας όπως και σε περιπτώσεις κατά τις οποίες υπήρξε πρόσκαιρη απροθυμία της κυβέρνησης για διοχέτευση χρημάτων στην αγορά. Οι μεσίτες του Κουβέιτ επινόησαν νέες τεχνικές και κατάφεραν να διατηρούν τις τιμές των ακινήτων σε υψηλά επίπεδα, όπως επίσης και τις επέκτειναν στις χρηματιστηριακές συναλλαγές.²⁵

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι το φαινόμενο του πετρελαίου έχει διεισδύσει στο σύνολο του αραβικού κόσμου, πλούσιου και φτωχού σε πετρέλαιο, καθόσον η συγκεκριμένη νοοτροπία του ενοικιαστή έχει επηρεάσει και κράτη χωρίς τον πλούτο αυτό. Έτσι, ο αντίκτυπος του πετρελαίου είναι σημαντικός στις αραβικές χώρες. Ο αντίκτυπος του πετρελαίου είναι τόσο ισχυρός ώστε δικαιολογημένα μπορούμε να αποκαλούμε τη σημερινή εποχή ως «εποχή του πετρελαίου» για τα αραβικά κράτη. Πάντως ο τρόπος με τον οποίο έχουν δομηθεί όλοι οι οικονομικοί μηχανισμοί προϋποθέτει την ύπαρξη της ρευστότητας, που στις χώρες αυτές προέρχεται από το πετρέλαιο. Μη ύπαρξη αυτής σημαίνει κατάρρευση του όλου συστήματος, που έχει δημιουργήσει βαθιές διαρθρωτικές ανισορροπίες και καθιστούν πολύ δύσκολη τη μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο.²⁶

²⁵ Beblawi, H. (1987), (σ. 389)

²⁶ Beblawi, H. (1987), (σ. 394)

1.3 Ορυκτός Πλούτος: Κατάρα ή ευχή;

Όταν ακούστηκε για πρώτη φορά το 1994, η θεωρία της «κατάρας των πόρων» ανέφερε ότι, σε αρκετές περιπτώσεις, οι χώρες που είναι ιδιαίτερα προικισμένες με φυσικούς πόρους εμφανίζουν χαμηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Αν και έχει καθιερωθεί στη βιβλιογραφία, δεν υπάρχει σαφής ταύτιση απόψεων σχετικά με την κατάρα των φυσικών πόρων. Υπήρξαν λοιπόν χώρες που χαρακτηρίστηκαν από τον αρνητικό αντίκτυπο των φυσικών πόρων, με τους οποίους είναι προικισμένες. Αντίθετα, ορισμένες χώρες πέτυχαν σχετικά καλές οικονομικές επιδόσεις. Η κατάρα των φυσικών πόρων εξηγείται συνήθως με τη θεωρία της «ολλανδικής ασθένειας». Η «ολλανδική ασθένεια» εισήχθη για πρώτη φορά για να εξηγήσει τον αρνητικό αντίκτυπο των φυσικών πόρων στις οικονομικές επιδόσεις των Κάτω Χωρών. Η πραγματική ανατίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ακολούθησε τις εξαγωγές φυσικών πόρων, καθώς και οι συναφείς εισροές κεφαλαίων, είχαν αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική δραστηριότητα των Κάτω Χωρών. Οι τομείς που επλήγησαν περισσότερο ήταν οι μη εμπορεύσιμοι, οι οποίοι ήταν κατά κάποιο τρόπο, περιθωριοποιημένοι. Ως αποτέλεσμα, οι συνολικές οικονομικές επιδόσεις της χώρας επηρεάστηκαν με τρόπο αρνητικό.

Αρχικά, η βιβλιογραφία επικεντρώθηκε στις αρνητικές επιδράσεις που υπήρξαν στις οικονομικές επιδόσεις των χωρών και κυρίως στην οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, η μεταγενέστερη βιβλιογραφία, ασχολήθηκε με ευρύτερα πεδία, όπως η εκπαίδευση, η υγεία ακόμη και με τη θεσμική ανάπτυξη. Για παράδειγμα, η εξάρτηση από τους φυσικούς πόρους θεωρήθηκε ότι εμποδίζει την κοινωνική ανάπτυξη, όπως αυτή εκφράζεται από την υγεία και την εκπαίδευση.²⁷ Στο ίδιο πνεύμα, άλλη μια δημοσίευση έδειξε ότι η εξάρτηση από τους φυσικούς πόρους

²⁷ Carmignani, F., & Avom, D. (2010). The social development effects of primary commodity export dependence. *Ecological Economics*, 70(2), (σ. 317–330). doi: 10.1016/j.ecolecon.2010.09.003

μπορεί να συνδέεται με την υψηλή εξάπλωση του HIV/AIDS.²⁸ Ορισμένες άλλες μελέτες ασχολήθηκαν με άλλες διαστάσεις της οικονομικής ανάπτυξης.

Το πλαίσιο της κατάρας των φυσικών πόρων συνδέεται κυρίως με τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις που μπορεί να δημιουργήσει η εξάρτηση από αυτούς. Στο επίκεντρο της θεωρίας της κατάρας των πόρων βρίσκεται η αναζήτηση του «ενοικίου» που προκαλείται από την αφθονία τους. Επειδή η αφθονία των φυσικών πόρων μπορεί να δημιουργήσει έσοδα μη μισθολογικά, υπάρχουν λιγότερα κίνητρα για επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο.²⁹ Όταν δε οι κυβερνήσεις απολαμβάνουν εύκολη πρόσβαση στους πόρους αυτούς, τότε μπορεί να δημιουργηθούν περισσότερες οικονομικές παρενέργειες από την εξάρτηση αυτή. Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε να αποδιοργανώσει τις κυβερνήσεις από τη λογική των αποταμιεύσεων,³⁰ με τις οποίες θα έπρεπε να χρηματοδοτούν μακροπρόθεσμες επενδύσεις, τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο.

Άλλη μια μερίδα μελετητών υποστηρίζει ο οικονομικός αντίκτυπος των πόρων των «ενοικίων» εξαρτάται άμεσα από το θεσμικό πλαίσιο της χώρας. Όταν μια χώρα διαθέτει θεσμούς με υψηλό επίπεδο, οι εισερχόμενοι πόροι είναι ευεργετικοί και με την έννοια αυτή συμβάλλουν στη βελτίωση της συνολικής εικόνας των οικονομικών δεικτών και επιδόσεων. Από την άλλη πλευρά, όταν οι θεσμοί δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο ύψος των περιστάσεων, οι οικονομικοί πόροι μετατρέπονται σε κατάρα και προκαλούν αρνητικά αποτελέσματα στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Άρα, οι χώρες που επιθυμούν θετικά αποτελέσματα από τη διαχείριση των πόρων των «ενοικίων», θα πρέπει πρώτα να φροντίσουν για την εξασφάλιση υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης και να μεριμνήσουν για τη δημιουργία ισχυρού θεσμικού πλαισίου. Προφανώς, ο βαθμός ποιότητας των θεσμών μπορεί να εμποδίσει ή τουλάχιστον να περιορίσει τη δραστηριότητα επιδίωξης «ενοικίου» που να βασίζεται στην αφθονία των πόρων. Αντίθετα, σε ένα κράτος με θεσμούς χαμηλότερης

²⁸ De Soysa, I., & Gizelis, T. I. (2013). The natural resource curse and the spread of HIV/AIDS, 1990–2008. *Social Science and Medicine*, 77(1), (σ.90–96). doi: 10.1016/j.socscimed.2012.11.010

²⁹ Atkinson, G., & Hamilton, K. (2003). Savings, growth and the resource curse hypothesis. *World Development*, 31(11). (σ. 1793–1807). doi: 10.1016/j.worlddev.2003.05.001

³⁰ Atkinson, G., & Hamilton, K. (2003), (σ.1804)

ποιότητας τροφοδοτείται η επιδίωξη της οικειοποίησης των οφελών από διάφορες ισχυρές ομάδες.³¹ Κατά συνέπεια, σε μια τέτοια περίπτωση δεν ενθαρρύνονται μόνο οι πρακτικές αρπαγής των πόρων, αλλά επίσης αποτρέπει τους επιχειρηματίες να επενδύσουν σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες.

Τέλος, άλλη μια επίδραση που συνδέεται στενά με την επιδίωξη πόρων ενοικίου και την ποιότητα των θεσμών βρίσκεται στην ικανότητα των χωρών να συγκλίνουν σε μια περισσότερο διαφοροποιημένη οικονομία. Σε κράτη όπου δεν υπάρχουν υγιείς θεσμοί, οι κυβερνήσεις είναι λιγότερο πιθανό να εφαρμόσουν πολιτικές μετασχηματισμού της οικονομίας. Ισχυρές ομάδες και συμφέροντα είναι φυσικό να παρεμποδίζουν κάθε βήμα που ευνοεί τη διαφοροποίηση της παραγωγικής δομής και θα ασκούσε κάθε είδους πίεση για τη διαιώνιση της εξάρτησης από τους φυσικούς πόρους.³²

³¹ Lane, P. R., & Tornell, A. (1999). The voracity effect. *American Economic Review*, 89(1), (σ.276). doi: 10.1016/j.mathsosci.2012.05.007

³² Miniaoui, H. (2020) *Economic Development in the Gulf Cooperation Council Countries. From Rentier States to Diversified Economies*. (σ.3-4) Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

2.1 Εισαγωγή - Οι Σοβαρές Προκλήσεις

Από αναπτυξιακής απόψεως, οι σοβαρές προκλήσεις για τις οικονομίες του ΣΣΚ³³ προκύπτουν κυρίως από την υψηλή αύξηση του πληθυσμού, την ταχεία ανάπτυξη, τον έντονο κατακερματισμό της αγοράς εργασίας, τις επιδοτήσεις και το μεγάλο μισθολογικό κόστος του δημόσιου τομέα. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, οδηγούν τις χώρες αυτές να λάβουν έκτακτα μέτρα μέτρα για να προλάβουν τις επικείμενες δυσμενείς καταστάσεις. Όμως, μια βαθιά και ουσιαστική διαφοροποίηση μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω του διαρθρωτικού μετασχηματισμού των οικονομιών και μέσω της ενδυνάμωσης του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος ακόμη είναι ανεπαρκής, ώστε να αναλάβει το θεμελιώδη και δύσκολο ρόλο που του αναλογεί στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης.

Από την άλλη πλευρά, οι χώρες του ΣΣΚ αντιμετωπίζουν προκλήσεις που αναδύονται από παγκόσμιες, περιφερειακές καθώς και εγχώριες πολιτικοοικονομικές αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν την υπόψη περιοχή. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο της συμμαχίας του ΣΣΚ, σημειώθηκε διπλωματική κρίση στις 5 Ιουνίου 2017, όταν μια τετράδα χωρών, αποτελούμενη από το Μπαχρέιν, τη Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και την Αίγυπτο, ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να διακόψουν τις οικονομικές και διπλωματικές σχέσεις τους με το κράτος του Κατάρ.³⁴ Αυτός ο

³³ Με τα αρχικά ΣΣΚ αναφερόμαστε στο Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου. Τα κράτη μέλη της είναι το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, το Ομάν, το Κατάρ, η Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Η Αγγλική του ορολογία με την οποία τη συναντάμε στη διεθνή βιβλιογραφία είναι Gulf Cooperation Council και τα αρχικά του GCC

³⁴ Wintour, P. (2017, Ιούνιος 5). Gulf plunged into diplomatic crisis as countries cut ties with Qatar. *The Guardian*

χερσαίος, θαλάσσιος και αεροπορικός αποκλεισμός, οδήγησε το Κατάρ να αναδιαμορφώσει τη γεωπολιτική του θέση στην περιοχή και επισήμανε πολλά άλλα θέματα και προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν.³⁵

Παρά τα βήματα που έκαναν οι χώρες του ΣΣΚ για να μετασχηματίσουν τις οικονομίες τους, εξακολουθούν να έρχονται αντιμέτωπες με σημαντικά εμπόδια που πρέπει να ξεπεράσουν, προκειμένου να επιτύχουν μια ολοκληρωμένη οικονομική διαφοροποίηση. Αυτή απαιτεί εξέχουσες αλλαγές στο οικονομικό σύστημα, κυρίως στην αγορά εργασίας, με τη δημιουργία θέσεων εργασίας υψηλής παραγωγικότητας στις μη πετρελαϊκές βιομηχανίες και στον ιδιωτικό τομέα. Επιπλέον, είναι απαραίτητες οι παρεμβάσεις στον κοινωνικό τομέα, με έμφαση στην υγειονομική περίθαλψη και την ευημερία, όπως και στον περιβαλλοντικό τομέα, όσον αφορά τον έλεγχο της ρύπανσης. Η διατήρηση των τιμών του πετρελαίου σε υψηλά επίπεδα για παρατεταμένο χρονικό διάστημα, έχει «προικίσει» γενναιόδωρα τις χώρες του ΣΣΚ με κέρδη που τους επέτρεψαν να δημιουργήσουν κρατικά επενδυτικά ταμεία, με τη χρήση αυτών των πλεονασμάτων.

Τώρα όμως που υπάρχει η απαίτηση να προωθήσουν μεταρρυθμίσεις και αλλαγές στις οικονομίες τους, για την απεξάρτησή τους από τους υδρογονάνθρακες, πρέπει να προχωρήσουν σε επενδύσεις και σε άλλους τομείς, συμπεριλαμβανομένων των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Τα κράτη του ΣΣΚ θα πρέπει να εφαρμόσουν στρατηγικές και προγράμματα για να οδηγήσουν τις οικονομίες τους προς μια διαφοροποιημένη και βιώσιμη ανάπτυξη βασισμένη στην τεχνογνωσία και την καινοτομία. Οι πολιτικές αυτές, πρέπει να επικεντρωθούν στην επιχειρηματικότητα και την καινοτομία, για τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις, που αποτελούν και τη ραχοκοκαλιά κάθε οικονομίας. Πρέπει να υποστηριχθεί η ανάπτυξη καινοτόμων τέτοιων επιχειρήσεων, οι οποίες να είναι ανοιχτές στις παγκόσμιες αγορές του μη πετρελαϊκού ιδιωτικού τομέα.

Αν λάβουμε υπόψη τις χαμηλές προοπτικές ανάπτυξης, λόγω και της επίδρασης της πανδημίας, η επίσπευση της ατζέντας των μεταρρυθμίσεων είναι θεμελιώδους

³⁵ Ulrichsen, Cr. (2018, Ιούνιος 12) How Qatar overcame the Gulf crisis. *The Foreign Affairs*

σημασίας για την περιοχή. Πρέπει να αρθρωθεί ένα μοντέλο ανάπτυξης που να βασίζεται στη διαφοροποίηση της οικονομίας και να υπογραμμίζει το ζωτικό ρόλο του ιδιωτικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη. Τα πρόσφατα μέτρα για τα έσοδα περιλαμβάνουν την εισαγωγή, τον Ιανουάριο του 2018 του ΦΠΑ στη Σαουδική Αραβία και τα ΗΑΕ. Άλλες χώρες του ΣΣΚ αναμένεται να προχωρήσουν με τρόπο παρόμοιο τα επόμενα χρόνια, προκειμένου να αποκτήσουν μη πετρελαϊκά έσοδα. Αυτές οι δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις σχετίζονται περισσότερο με τα προβλήματα ισορροπίας του δημόσιου προϋπολογισμού λόγω της πτώσης των τιμών του πετρελαίου και της συνακόλουθης μείωσης των δημόσιων εσόδων. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και λήψεως αποφάσεων του ΣΣΚ θα πρέπει να λάβουν σημαντικές αποφάσεις για τη διαφοροποίηση των πηγών εισοδήματος, οι οποίες απαιτούν τη διαπραγμάτευση μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος.

Για την αποκατάσταση του προβλήματος απαιτείται ο μετασχηματισμός των οικονομιών αυτών. Απαιτούνται μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς. Για να καταλάβουμε όμως τη δυσκολία στην εφαρμογή τους και τις προκλήσεις, τα προβλήματα τις προοπτικές που προκύπτουν, θα αναφερθούμε στα τρία κυριότερα ζητήματα που απαιτούν γενική αναμόρφωση, που περιγράφονται στις επόμενες ενότητες. Αυτά είναι:

- α. Η αγορά εργασίας.
- β. Οι επιδοτήσεις ενέργειας και η φορολογία.
- γ. Η ποιοτική αναβάθμιση των θεσμών.

2.2. Ο Μετασχηματισμός της Αγοράς Εργασίας

Για να πετύχουν οι μοναρχίες του Κόλπου την αναδιάρθρωση των οικονομιών τους, πρέπει να ξεκινήσουν να πουλάνε και άλλα προϊόντα στις άλλες χώρες του κόσμου, εκτός από πετρέλαιο. Για ορισμένες οικονομίες, όπως αυτή του Ομάν, για παράδειγμα, η ανάγκη της αναδιάρθρωσης είναι επιτακτική.³⁶ Άλλες, όπως το Κουβέιτ, μπορούν να συντηρήσουν τον πληθυσμό των πολιτών τους με έσοδα από το πετρέλαιο για λίγο ακόμη, αλλά εξακολουθούν να πρέπει να εξετάσουν τον τρόπο δόμησης των οικονομιών τους, για να προετοιμαστούν για την ημέρα που τα έσοδα από τις εξαγωγές πετρελαίου δεν θα μπορούν να συντηρήσουν το σημερινό βιοτικό επίπεδο.³⁷

Δεν είναι εύκολο να διαφοροποιηθεί οποιαδήποτε οικονομία που εξαρτάται από την εξαγωγή ενός και μόνο πρωτογενούς πόρου. Στον Περσικό Κόλπο, μια τέτοια διαφοροποίηση γίνεται ακόμη πιο δύσκολη λόγω της δομής των αγορών εργασίας. Όπως έχει προαναφερθεί, κάθε μία από τις μοναρχίες του Κόλπου έχει δύο αγορές εργασίας, μία για τους πολίτες και μία για τους αλλοδαπούς. Στις πλουσιότερες πριγκιπικές χώρες αυτές οι δύο αγορές εργασίας είναι εντελώς χωριστές. Οι πολίτες εργάζονται ως επί το πλείστον στο δημόσιο τομέα και οι αλλοδαποί στον ιδιωτικό τομέα. Στο δημόσιο τομέα, η απασχόληση των πολιτών είναι μια μέθοδος διανομής πετρελαϊκών εσόδων. Έτσι, οι σχετικά υψηλοί μισθοί που καταβάλλονται στους περισσότερους πολίτες του Κόλπου δεν έχουν καμία σχέση με την παραγωγικότητα της εργασίας και με τους μισθούς της αγοράς για εργασία των ξένων εργαζόμενων.³⁸

Οι ιδιώτες εργοδότες θα προσλάβουν υπηκόους στον ιδιωτικό τομέα συνήθως μόνο όταν υποχρεωθούν από την κυβερνητική πολιτική. Ακόμη όμως στην περίπτωση αυτή δεν επιδιώκουν να αξιοποιήσουν παραγωγικά την εργασία των υπηκόων. Το

³⁶ Fromson, J. & Simon, St. (2019) Visions of Omani Reform. *Survival*, vol 61, No 4. (σ. 16). doi: 10.1080/00396338.2019.1637117

³⁷ Miniaoui, H. (2020) *Economic Development in the Gulf Cooperation Council Countries. From Rentier States to Diversified Economies*. (σ.31) Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd

³⁸ Lynch, M. (2019). (σ. 8)

κόστος εργασίας στον ιδιωτικό τομέα είναι χαμηλό λόγω της ύπαρξης εκατομμυρίων αλλοδαπών εργαζομένων, των οποίων οι μισθοί καθορίζονται από τις οικονομίες των χωρών καταγωγής τους. Αυτό διαμορφώνει τη φύση του ανταγωνιστικού ιδιωτικού τομέα που είναι διαθέσιμος στους επενδυτές στις οικονομίες του Κόλπου. Μέχρι σήμερα σε καμία από τις μοναρχίες του Κόλπου δεν έχει επιτευχθεί σημαντική πρόοδος στο θέμα του μετασχηματισμού της αγοράς εργασίας.

Οι επιλογές που υπάρχουν για μετασχηματισμό της αγοράς εργασίας είναι τέσσερις. Σε κάθε μία από αυτές, υπάρχουν πιθανοί κίνδυνοι αλλά και οφέλη, αγγίζοντας έτσι βασικά σημεία της πολιτικής οικονομίας και των κυβερνητικών δομών. Οι επιλογές αυτές είναι το αποτέλεσμα της σύνθεσης δύο επιμέρους επιλογών (Εικόνα 1).

		<i>Foreign labor</i>	
		More	Less
<i>Labor market segmentation</i>	More	Embrace foreign labor	Limit role of foreign labor
	Less	Merge labor markets	Rely on citizen labor only

Εικόνα 1. Σχηματική Παράσταση Διαθέσιμων Επιλογών Μετασχηματισμού της Αγοράς Εργασίας.

Πηγή: Lynch, M. (2019). *The Politics of Rentier States in the Gulf*. University of Maryland. (σ. 8)

Project on Middle East Political Science

Η πρώτη αφορά το βαθμό της θέλησης των κρατών του Κόλπου να στηρίζουν τις οικονομίες τους στο ξένο εργατικό δυναμικό. Η δεύτερη αφορά σε ποιο βαθμό

επιθυμούν μια ξεχωριστή αγορά εργασίας για τους υπηκόους τους, με υψηλότερες αποδοχές, καλύτερες συνθήκες εργασίας κ.λ.π.

Η ενίσχυση της εργασίας αλλοδαπού εργατικού δυναμικού είναι η προσέγγιση, που πραγματοποιήθηκε κυρίως στο Ντουμπάι. Ενθαρρύνει πλήρως τη χρήση του ξένου εργατικού δυναμικού, το οποίο θα είναι χαμηλότερου, σχετικά κόστους. Αυτό θα ευνοούσε τομείς της οικονομίας που έχουν την ανάγκη πολυπληθούς και χαμηλόμισθου προσωπικού, όπως π.χ. ο τουρισμός. Μια τέτοια προοπτική παράγει έσοδα, μέσω της φορολογίας, τα οποία στη συνέχεια μπορούν να διανεμηθούν στους πολίτες μέσω των θέσεων εργασίας στο δημόσιο τομέα.³⁹ Η στρατηγική του Ντουμπάι απαιτεί άφθονο ξένο εργατικό δυναμικό. Στα ΗΑΕ σήμερα η αναλογία των μη υπηκόων προς τους πολίτες βρίσκεται στο οκτώ προς ένα.⁴⁰

Παρά το γεγονός ότι στο Ντουμπάι υπάρχουν θέσεις εργασίας για αλλοδαπούς που αμείβονται με υψηλές αποδοχές, το μεγαλύτερο μέρος του είναι χαμηλόμισθο, ειδικότερα στον τομέα της φιλοξενίας και του εφοδιασμού. Αυτό καθιστά πολύ δύσκολη τη μετάβαση σε μια οικονομία υψηλών μισθών που να βασίζεται στην ακριβή εργασία των πολιτών. Το πιθανότερο σενάριο για το Ντουμπάι είναι ότι θα συνεχίσει να φορολογεί την διαφοροποιημένη οικονομία και να χρησιμοποιεί τα έσοδα αυτά για τη χρηματοδότηση των κυβερνητικών υπηρεσιών και να πληρώνει τους μισθούς των πολιτών που τις παρέχουν. Μακροπρόθεσμα όμως, η στρατηγική αυτή, αναμένεται να έχει τεράστιο πολιτικό κόστος. Θα καταστήσει τους υπηκόους του μια μικρή αλλά πολύ προνομιούχα μειοψηφία στη χώρα τους, που ζουν από τα φορολογικά έσοδα που παράγονται από την πλειοψηφία των μη υπηκόων.

Το σοβαρότερο πρόβλημα με το μοντέλο αυτό είναι ίσως το γεγονός ότι δεν είναι εύκολα υλοποιήσιμο στις χώρες που δεν ανήκουν στους μικρούς και πλούσιους του Περσικού Κόλπου. Το μοντέλο θα απέδιδε καλύτερα σε χώρες με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα από το πετρέλαιο και σχετικά μικρό αριθμό πολιτών, όπως είναι τα ΗΑΕ. Η Σαουδική Αραβία και το Ομάν έχουν πάρα πολλούς υπηκόους. Το Κουβέιτ

³⁹ αν και κατά την τρέχουσα χρονική περίοδο βασίζονται κυρίως στα έσοδα του κράτους από το πετρέλαιο

⁴⁰ Lynch, M. (2019), (σ.7)

δεν έχει δημιουργήσει αρκετά ελκυστικό επιχειρηματικό περιβάλλον, ώστε να μιμηθεί σοβαρά το Ντουμπάι. Παρά το γεγονός ότι το συγκεκριμένο μοντέλο δεν είναι πρακτικό, μια έρευνα στον τομέα της αγοράς εργασίας μεταξύ των χωρών του Κόλπου, απέδειξε ότι είναι το μοντέλο που θα επιθυμούσαν περισσότερο και οι έξι μοναρχίες.⁴¹

Μια δεύτερη στρατηγική είναι η υιοθέτηση μιας πολιτικής χαμηλού κόστους εργασίας, η οποία να συνδυάζει τις αγορές εργασίας υπηκόων και μη, χωρίς τη μείωση του ρόλου της εργασίας των ξένων στην οικονομία. Η διαφοροποίηση αυτή θα μπορούσε στη συνέχεια να προχωρήσει με μείωση του κόστους εργασίας πολιτών και αλλοδαπών. Οι διεθνείς χρηματοοικονομικοί θεσμικοί οργανισμοί θα προτιμούσαν τη μέθοδο αυτή. Θα πραγματοποιηθεί έτσι μείωση του αριθμού των υπηκόων που απασχολούνται στο δημόσιο τομέα και περικοπή των μισθών όσων παραμένουν.⁴² Σε περίπτωση όμως που το ξένο εργατικό δυναμικό παραμένει άφθονο, η ανωτέρω στρατηγική θα οδηγήσει με μαθηματική ακρίβεια στη φτωχοποίηση των ανειδίκευτων υπηκόων. Ορισμένοι πολίτες θα προσαρμοστούν στην υποβάθμιση αυτή και θα ενταχθούν στην αγορά εργασίας μαζί με το ξένο εργατικό δυναμικό από φτωχές χώρες, αλλά μεγάλο μέρος αυτών θα παρέμεναν στο σπίτι τους, άνεργοι, αναλογιζόμενοι πώς δεν λαμβάνουν το δίκαιο μερίδιο που τους αναλογεί από τον πετρελαϊκό πλούτο της χώρας. Η λύση αυτή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή πολιτικά.

Οι δημοσιονομικές πιέσεις, τελικά, μπορεί να υποχρεώσουν κάποιες από τις μοναρχίες του Κόλπου να περιορίσουν την απασχόληση των πολιτών τους στο δημόσιο τομέα και να περικόψουν τους μισθούς. Αλλά αυτή η στρατηγική απαιτεί διαχείριση με αποφασιστικό τρόπο και το πιθανότερο είναι να αποτελέσει την έσχατη επιλογή. Σε χώρες που εξακολουθούν να απολαμβάνουν σημαντικό πετρελαϊκό πλούτο, η υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου των ανειδίκευτων εργαζομένων πολιτών

⁴¹ Lynch, M. (2019), (σ.8)

⁴²International Monetary Fund. 2015. “Saudi Arabia : 2015 Article IV Consultation - Press Release.(σ.19) Staff Report; and Informational Annex.” 15/251.

τους και η εξίσωσή του με αυτό των εργατών από μερικές από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου δεν είναι μια πολιτικά βιώσιμη επιλογή.

Μια τρίτη στρατηγική είναι να μειωθεί ριζικά η ποσότητα του χρησιμοποιούμενου αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Αυτό θα έκλεινε την πόρτα σε μια στρατηγική διαφοροποίησης του εργατικού δυναμικού χαμηλού κόστους και θα ανάγκαζε τις οικονομίες του Κόλπου να μετασχηματιστούν, αν και όταν το κάνουν, στηριζόμενες στην εργασία των υπηκόων τους. Θεωρείται πάντως απίθανο να υιοθετηθεί αυτή η στρατηγική από τις μοναρχίες του Κόλπου, αν και κάποιες φωνές στο Κουβέιτ δηλώνουν την υποστήριξή τους για τη στρατηγική αυτή.

Αν υποθέσουμε όμως ότι εφαρμόζονταν η στρατηγική αυτή, θα μειώνονταν απότομα η οικονομική δραστηριότητα. Η μείωση αυτή θα είχε αρνητικές συνέπειες στην αγορά των ακινήτων και στις επιχειρήσεις που απασχολούν κυρίως ξένο εργατικό δυναμικό. Θα υπήρχε απότομη αύξηση των μισθών, με παράλληλη αύξηση των τιμών των εγχώριων παραγόμενων υπηρεσιών. Επειδή το κράτος δε βασίζει τη φορολογία στην οικονομία, η προαναφερθείσα μείωση της οικονομικής δραστηριότητας δε θα προκαλούσε μείωση των κρατικών εσόδων. Παράλληλα όμως, η μείωση του αριθμού των κατοίκων, θα μείωνε ανάλογα και τις κρατικές δαπάνες για υποδομές, υγειονομική περίθαλψη, αστυνόμευση, τις ενεργειακές επιδοτήσεις κ.λ.π. Με άλλα λόγια, το σταθερό ποσό των διαθέσιμων υδρογονανθράκων θα διαρκούσε περισσότερο. Τα κεφάλαια που θα στέλνονταν στο εξωτερικό με εμβάσματα, θα παρέμεναν στην τοπική οικονομία.

Τέλος, οι επιχειρήσεις παραγωγής εμπορεύσιμων αγαθών θα αντιμετώπιζαν υψηλότερο κόστος εργασίας, αλλά παράλληλα θα είχαν στη διάθεσή τους εργατικό δυναμικό υπηκόων που θα είχε συνηθίσει να εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα. Μακροπρόθεσμα, ο στόχος θα ήταν να αναπτυχθεί ένα εργατικό δυναμικό υπηκόων, που εργάζεται παραγωγικά στον ιδιωτικό τομέα, παράγοντας μη εμπορεύσιμα αγαθά για άλλους πολίτες. Το εργατικό δυναμικό των υπηκόων που είναι παραγωγικό στον

ιδιωτικό τομέα θα μπορούσε επίσης να καλλιεργήσει τις απαραίτητες δεξιότητες για την παραγωγή εξαγωγίμων προϊόντων μη ενεργειακής φύσεως.⁴³

Η τέταρτη στρατηγική είναι και η επικρατέστερη επιλογή για υιοθέτηση από τα καθεστώτα του Κόλπου είναι ο περιορισμός της ξένης εργασίας.⁴⁴ Αντί να βασίζονται μόνο στην εργασία των υπηκόων, τα καθεστώτα κατανέμουν την αγορά εργασίας του ιδιωτικού τομέα, επιφυλάσσοντας ορισμένες περιοχές⁴⁵ για την υψηλού κόστους εργασία των πολιτών και άλλους τομείς για αλλοδαπό εργατικό δυναμικό χαμηλού κόστους. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονται ορισμένες από τις θετικές πτυχές της τρίτης στρατηγικής, ενώ αποφεύγονται οι πιο έντονες αρνητικές επιπτώσεις. Η ελαχιστοποίηση της ξένης εργασίας αυξάνει το κόστος του εργατικού δυναμικού συνολικά, μειώνοντας παράλληλα τις κρατικές δαπάνες. Ωστόσο, οι πολίτες διατηρούν κάποια από τα πλεονεκτήματα κόστους που έχουν οι μη εμπορεύσιμες υπηρεσίες που παρέχονται από αλλοδαπό εργατικό δυναμικό χαμηλού κόστους.

Η εφαρμογή της στρατηγικής αυτής προϋποθέτει την ύπαρξη πολύ ισχυρού διοικητικού μηχανισμού που να διατηρεί αυστηρά τα όρια μεταξύ των τομέων που προορίζονται για τους υπηκόους και αυτών που είναι ανοιχτοί στους αλλοδαπούς. Ελλείψει ισχυρών θεσμών, οι επιχειρήσεις θα παρακάμπτουν τους κανόνες και θα προσλαμβάνουν ξένο εργατικό δυναμικό, όπου και όποτε έχουν τη δυνατότητα. Τα κράτη του Κόλπου, ωστόσο, δεν φημίζονται για την ικανότητά τους στην επιβολή κανονισμών στα ισχυρά ιδιωτικά συμφέροντα.

Μετά από δεκαετίες συζητήσεων για αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, τα κράτη του Κόλπου, μόλις την παρούσα περίοδο αντιμετωπίζουν σοβαρά το θέμα. Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος για τους αλλοδαπούς μετανάστες και τις χώρες καταγωγής τους δεν είναι θετικές. Τα εμβάσματα μειώνονται και οι ευκαιρίες απασχόλησης περιορίζονται. Οι συνέπειες για τη μελλοντική διαφοροποίηση των οικονομιών του Κόλπου, ωστόσο, είναι θετικές. Μακροπρόθεσμα η προτιμότερη μόνιμη λύση για τις

⁴³ Lynch, M. (2019), (σ.9)

⁴⁴ εκτός από τα ΗΑΕ

⁴⁵ συνήθως τομείς αυτής ή συγκεκριμένα επαγγέλματα

χαμηλότερες τιμές του πετρελαίου είναι η παραγωγή εμπορεύσιμων αγαθών εκτός υδρογονανθράκων και η παροχή υπηρεσιών στις οικονομίες του Κόλπου. Αυτό μπορεί να γίνει με ή χωρίς την εργασία των υπηκόων. Οι οικονομίες του Κόλπου πρέπει είτε να υιοθετήσουν το μοντέλο του Ντουμπάι, με τους πολιτικούς του κινδύνους, είτε να βρουν τρόπους να ωθήσουν τους υπηκόους τους να εργαστούν με παραγωγικούς τρόπους, τόσο στον μη εμπορεύσιμο όσο και στον εμπορεύσιμο τομέα.⁴⁶

⁴⁶ Lynch, M. (2019), (σ.9-10)

2.3 Οι Επιδοτήσεις Ενέργειας και η Φορολογία

Μετά από όλα τα παραπάνω, είναι σκόπιμο να εξετάσουμε τη μεταρρύθμιση του πλαισίου των επιδοτήσεων όπως και την αύξηση της φορολογίας στις οικονομίες εισοδημάτων. Οι εξελίξεις πάντως δεν επαληθεύονται από τις ακαδημαϊκές θεωρίες που μοντελοποιούν τις παραμέτρους διακυβέρνησης των χωρών του περσικού κόλπου. Τουλάχιστον εννέα από τις κυβερνήσεις των χωρών της Μέσης Ανατολής έχουν αναστείλει μεγάλο μέρος των ενεργειακών επιδοτήσεων που παρείχαν στους πολίτες τους, όπως φθηνά καύσιμα, ηλεκτρική ενέργεια και αφαλατωμένο νερό.⁴⁷ Επιπλέον, η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Μπαχρέιν έχουν επιβάλει ΦΠΑ 5% στα αγαθά και τις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας και των τροφίμων. Άλλες χώρες του κόλπου, είτε προχώρησαν, είτε σχεδιάζουν να προχωρήσουν σε παρόμοια μέτρα. Για τα αυταρχικά καθεστώτα που χρηματοδοτούν τους εθνικούς τους προϋπολογισμούς με τα έσοδα από τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου, η επιβολή φόρων και η ανάκληση των επιδοτήσεων αντιβαίνει στο κοινωνικό τους συμβόλαιο. Ο αυξανόμενος φόρτος της εγχώριας ζήτησης για πετρέλαιο και φυσικό αέριο έχει αρχίσει να απειλεί τον πυρήνα της δομής των εξαγωγικών αυτών χωρών. Τα υψηλά ποσοστά της ενεργειακής ζήτησης είναι τελικά ασύμβατα με τις σταθερές εξαγωγές. Οι ενεργειακές επιδοτήσεις, βασικό στοιχείο της κοινωνικής πολιτικής των κρατών αυτών, υπονομεύουν την οικονομική δομή των εσόδων, δηλαδή τη σανίδα σωτηρίας που είναι και ο χρηματοδότης του κράτους.⁴⁸

Οι φορολογικές αυξήσεις, όπως και οι μεταρρυθμίσεις στις επιδοτήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν την υψηλή ενεργειακή ζήτηση, που προκαλείται από αυτές, καθόσον στοχεύουν στη μείωση της εγχώριας κατανάλωσης και στη διατήρηση σε σταθερό επίπεδο του ρυθμού των εξαγωγών. Σύμφωνα όμως με τη θεωρία των οικονομιών εισοδημάτων, η επιρροή του πετρελαίου στην πολιτική μπορεί και να λειτουργήσει αντίστροφα.

⁴⁷ Krane, J.(2018) Political enablers of energy subsidy reform in Middle Eastern oil exporters. *Nature Energy* 3, (σ.547–552). <https://doi.org/10.1038/s41560-018-0113-4>

⁴⁸ Krane, J. (2014) Guzzling in the Gulf: The Monarchies Face a Threat From Within. *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.com/articles/142692/jim-krane/guzzling-in-the-gulf>

Η θεωρία της οικονομίας εισοδημάτων έχει απεμπλακεί από το μέγεθος της κατανάλωσης ενέργειας στο εσωτερικό των κρατών ενοικιαστών, συμπεριλαμβανομένης της έντασης αυτής της χρήσης.⁴⁹ Η ελαχιστοποίηση της αξίας του εγχώριου πετρελαίου ήταν δικαιολογημένη στις δεκαετίες του 1980 και 1990, όταν τα κράτη του Κόλπου παρέμεναν υποανάπτυκτα και αραιοκατοικημένα. Οι συνθήκες όμως έχουν αλλάξει. Προϊόντα όπως η ηλεκτρική ενέργεια και τα διυλισμένα καύσιμα διανέμονται εδώ και δεκαετίες σε σταθερά χαμηλές τιμές, οι οποίες τόνωσαν τη ζήτηση για το εγχώριο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Η διανομή της ενέργειας με τον τρόπο αυτό έχει καθορίσει σε μεγάλο βαθμό της προτιμήσεις και τη συμπεριφορά του καταναλωτικού κοινού. Οι οικονομίες εισοδημάτων του Κόλπου εμφανίζουν μία από τις υψηλότερες κατά κεφαλήν καταναλώσεις πετρελαίου σε παγκόσμιο επίπεδο.⁵⁰

Το αποτέλεσμα αυτό είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως ένα δεύτερο στάδιο της «κατάρας» των πόρων. Τα κέρδη από το πετρέλαιο συνέβαλαν αρχικά στην εδραίωση των αυταρχικών συστημάτων, τα οποία αφού επιβίωσαν από τον εκσυγχρονισμό, δρομολόγησαν πολιτικές που έκαναν τα κράτη τους ενεργοβόρα. Η διαθεσιμότητα φθηνού πετρελαίου δημιούργησε θεσμικά και κοινωνιολογικά αποτελέσματα στη Μέση Ανατολή, δίνοντας κίνητρα για σπατάλες και το χτίσιμο ενός ενεργειακά απαιτητικού κεφαλαιουχικού συστήματος. Η απαίτηση για νέους φόρους και για μεταρρύθμιση στις επιδοτήσεις δεν θα αποτελούσε αξιοσημείωτο γεγονός σε ένα περιβάλλον συμμετοχικής διακυβέρνησης όπου η χάραξη οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής απαιτεί διορθωτικές περικοπές. Αλλά στα κράτη αυτά, η τακτική αυτή ήρθε σε αντίθεση με αποτελέσματα μελετών επί τέσσερις δεκαετίες. Οι ακαδημαϊκοί μελετητές θεωρούσαν επί μακρόν ότι τα πετρελαϊκά βασίλεια της Μέσης Ανατολής υπόκεινται σε ένα αυστηρό σύνολο συνθηκών διακυβέρνησης. Οι ηγεμόνες καλλιεργούσαν την υποστήριξη των πολιτών τους, δίδοντας απλόχερα κοινωνικές παροχές και επιδοτήσεις, που χρηματοδοτούνταν μέσω των εξαγωγικών εσόδων. Οι

⁴⁹ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987). *The Rentier State. Volume II.* (σ. 65-68) London - New York - Sydney. Croom Helm

⁵⁰ Jones, T. (2010) *Desert Kingdom: How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia.* (σ.3) Cambridge: Harvard University Press

πόροι αυτοί ήταν επαρκείς να εξαλείψουν τους φόρους και άλλες μορφές άντλησης εσόδων.

Οι ενεργειακές επιδοτήσεις έχουν περιγραφεί από τους μελετητές ως «δικαιώματα της ιθαγένειας», που παρέχονται από τα καθεστώτα στους πολίτες, σε αντάλλαγμα για τη συγκατάθεση τους στην αυταρχική διακυβέρνηση. Εάν το κράτος αθετούσε τη συμφωνία, η θεωρία υποστήριζε ότι, ολόκληρο το σύστημα αυτό θα μπορούσε να διαλυθεί.⁵¹ Όλες αυτές οι θεωρήσεις αποδείχθηκαν αληθείς κατά τη διάρκεια της πετρελαϊκής περιόδου 1986-2004. Παρά τις έντονες δημοσιονομικές πιέσεις, καμία από τις έξι χώρες μοναρχίες του Κόλπου δεν αύξησε τις τιμές της ενέργειας ή επέβαλε εκ νέου φορολογία, η οποία δεν υπήρχε κατά την ακμάζουσα περίοδο.

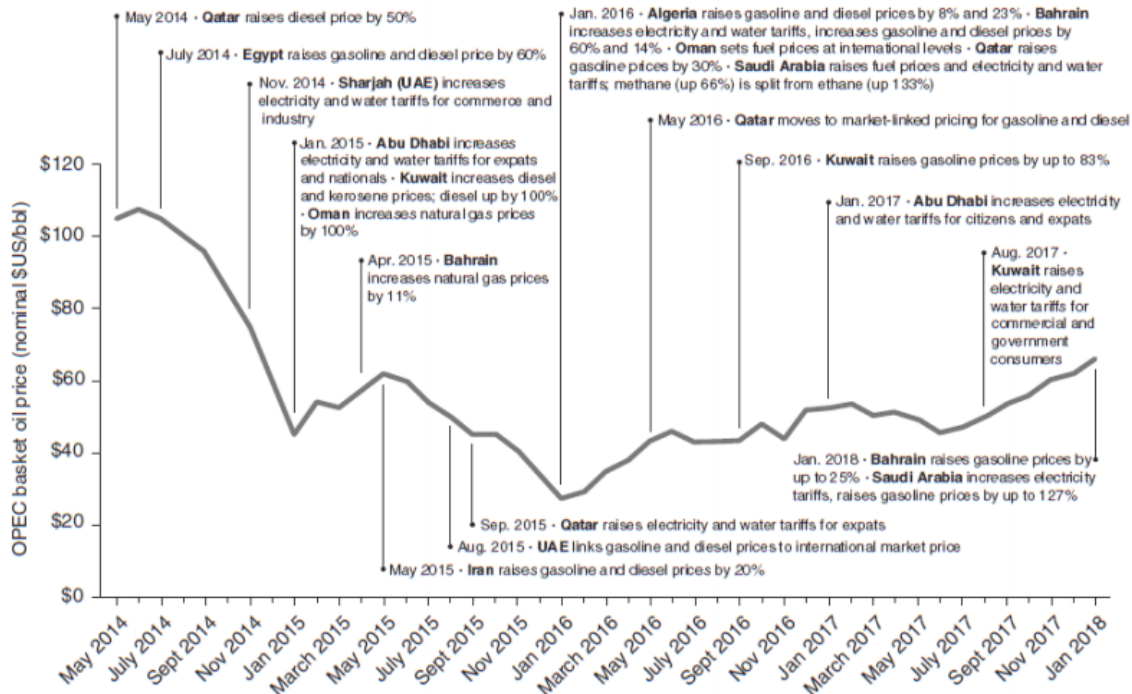
Τα τελευταία όμως χρόνια έχουν υπάρξει αλλαγές. Οι αρχικές ενδείξεις για την περιστολή των επιδοτήσεων προήλθαν από το Ιράν, το οποίο το 2010 προχώρησε σε σημαντικές αυξήσεις στην τιμή της ενέργειας. Στη συνέχεια ακολούθησε το Ντουμπάι με μια μετριοπαθή μεταρρύθμιση το 2011.⁵²

Αυτές οι αυξήσεις των τιμών ακολουθήθηκαν από έντονες αντιδράσεις και παράπονα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στη Σαουδική Αραβία, τα σχόλια κυμαίνονταν σε ένα εύρος από την απόλυτη υποστήριξη έως τις προσωπικές επιθέσεις σε υπουργούς, τεχνοκράτες και ακόμη και μέλη της βασιλικής οικογένειας. Διαμαρτυρίες υπήρξαν επίσης και στο Ιράν, την Αλγερία αλλά και στο OMAN. Η κατακραυγή για την άνοδο της τιμής των καυσίμων αντιμετωπίστηκε κατασταλτικά. Η μεταρρύθμιση των επιδοτήσεων σε χώρες της Μέσης Ανατολής μετά το 2014 ήταν σαρωτική. Κατά τη διάρκεια μιας τετραετούς περιόδου, τουλάχιστον εννέα χώρες αύξησαν τις τιμές των ενεργειακών τους προϊόντων που βρισκόταν επί χρόνια σε

⁵¹ Beblawi, H. & Luciani, G. (1987). (σ. 1-21)

⁵² Krane, J. (2019) *Energy Kingdoms: Oil and Political Survival in the Persian Gulf*, Center on Global Energy Policy Series (σ.98-116). New York: Columbia University Press

χαμηλά επίπεδα, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι έξι πλούσιες χώρες του Περσικού Κόλπου,⁵³ όπως επίσης και εξαγωγείς πετρελαίου.⁵⁴

Εικόνα 2. Σχηματική Παράσταση Συσχετισμού Μεταρρυθμίσεων και Διεθνών Τιμών Πετρελαίου.

Πηγή: Πηγή: Krane, J. (2019) *Energy Kingdoms: Oil and Political Survival in the Persian Gulf*, Center on Global Energy Policy Series. (σ.152) New York: Columbia University Press

Όπως δείχνει η **εικόνα 2**, οι αρχικές αυξήσεις πραγματοποιήθηκαν παράλληλα με με την πτώση της τιμής του αργού πετρελαίου, παρέχοντας μια δημοσιονομική ώθηση, όπως και πολιτική κάλυψη, για τη μεταρρύθμιση. Ωστόσο, ορισμένες από τις μεγαλύτερες αυξήσεις σημειώθηκαν το 2018, πολύ αφότου η τιμή του πετρελαίου είχε ανακτήσει μεγάλο μέρος του χαμένου της εδάφους. Αυτό υποδηλώνει ότι οι μειώσεις των επιδοτήσεων καθοδηγήθηκαν από την αποφασιστικότητα για αναχαίτιση της αύξησης της ζήτησης. Στα τέλη του 2018, με τις τιμές του Brent να πλησιάζουν τα 85 δολάρια το βαρέλι, καμία από τις χώρες δεν είχε ανακαλέσει τις αυξήσεις στις εγχώριες τιμές ενέργειας εκτός από το Ομάν, όπου οι διαμαρτυρίες του 2017 οδήγησαν την κυβέρνηση να περιορίσει τις τιμές της βενζίνης για 10 μήνες. Το 2018,

⁵³ Σαουδική Αραβία, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Κουβέιτ, Κατάρ, Ομάν και Μπαχρέιν

⁵⁴ η Αλγερία και το Ιράν, καθώς και η Αίγυπτος, ένας μεσαίου μεγέθους παραγωγός που είναι σήμερα καθαρός εισαγωγέας

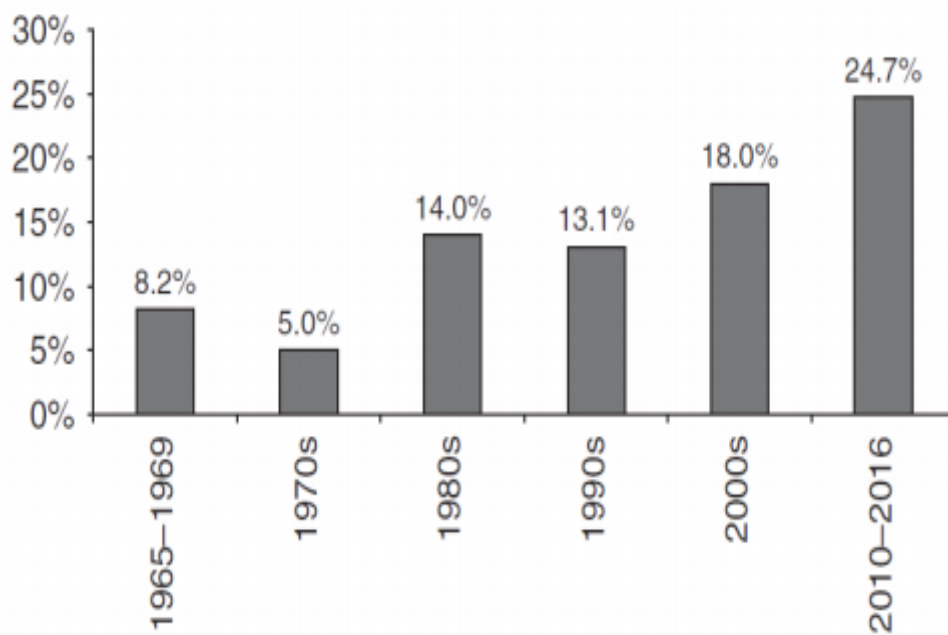
η κυβέρνηση επανέφερε μια μικρή επιδότηση της βενζίνης και την περιορίσε στους υπηκόους με χαμηλό εισόδημα, αναγκάζοντας τους αλλοδαπούς και τους πολίτες των υψηλότερων εισοδημάτων να προμηθεύονται καύσιμα σε μη επιδοτούμενες τιμές.⁵⁵

Τον Ιανουάριο του 2018, η Σαουδική Αραβία και τα ΗΑΕ επέβαλαν τον πρώτο φόρο προστιθέμενης αξίας στον Κόλπο, επιβάλλοντας επιπλέον αύξηση της τιμής κατά 5% στις σχεδόν όλα τα αγαθά και τις υπηρεσίες. Το Μπαχρέιν ακολούθησε το παράδειγμα το 2019. Οι υπόλοιπες τρεις μοναρχίες ανακοίνωσαν σχέδια να επιβάλουν δικούς τους ΦΠΑ, αποφεύγοντας να καθορίσουν ημερομηνίες εκκίνησης. Όπου οι επιδοτήσεις δεν έχουν καταργηθεί πλήρως, οι παροχές τους συχνά περιορίστηκαν στους πολίτες. Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Κατάρ είχαν χωρίσει προ πολλού την ηλεκτρική ενέργεια και τα τιμολόγια νερού, διατηρώντας φθηνότερα⁵⁶ ρεύμα και νερό για τους υπηκόους. Το Μπαχρέιν και το Κουβέιτ έχουν επίσης διαμορφώσει διαφορετικές τιμές με βάση την υπηκοότητα. Έτσι, ακόμη και όταν οι πολίτες καλούνται να πληρώσουν κάτι για μια προηγουμένως δωρεάν υπηρεσία, ή να πληρώσουν λίγο περισσότερο από ό,τι συνηθίζοταν, οι αλλοδαποί έχουν επωμιστεί πολύ μεγαλύτερες αυξήσεις.

Ο κύριος λόγος πίσω από την επιβολή φόρων και μεταρρύθμισης των επιδοτήσεων είναι η αυξανόμενη κατανάλωση εξαγωγικών υδρογονανθράκων εντός των κρατών αυτών. Τέσσερις δεκαετίες αυξανόμενης ζήτησης εκτρέπουν πλέον σημαντικά μερίδια πετρελαίου και φυσικού αερίου από τις εξαγωγικές αγορές (**Εικόνα 3**). Εδώ διαφαίνεται μια μορφή «κανιβαλισμού». Παρατηρώντας την **εικόνα 4**, βλέπουμε πως οι πιο ενεργοβόρες και πιο αυταρχικές χώρες είναι οι εξαγωγείς πετρελαίου. Δηλαδή, οι περισσότεροι εξαγωγείς της Μέσης Ανατολής ήταν λιγότερο δημοκρατικοί και κατανάλωναν περισσότερο πετρέλαιο ανά κάτοικο από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ και του κόσμου.

⁵⁵ Fromson, J. & Simon, St. (2019) Visions of Omani Reform. *Survival*, vol 61, No 4. (σ. 8-10). doi: 10.1080/00396338.2019.1637117

⁵⁶ Δωρεάν στο Κατάρ

Εικόνα 3. Μέσος όρος εγχώριας κατανάλωσης σε ποσοστό της παραγωγής πετρελαίου, ανά δεκαετία, για τις χώρες του ΣΣΚ.

Πηγή: Krane, J. (2019) *Energy Kingdoms: Oil and Political Survival in the Persian Gulf*, Center on Global Energy Policy Series.(σ.91) New York: Columbia University Press

	Oil demand per capita (Barrels of oil/ person/yr)	Democracy Index (1 to 8, min- max)
OECD avg.	13.3	7.2
World avg.	4.7	5.5
Libya	16.3	4.8
Iraq	9.3	4.1
Algeria	4.0	3.8
Kuwait	47.4	3.8
Oman	14.7	3.3
Qatar	35.3	3.2
Bahrain	16.5	2.9
UAE	30.0	2.5
Iran	9.7	2.0
Saudi Arabia	35.8	1.8

Εικόνα 4. Δείκτης «Δημοκρατίας» σε συνάρτηση με τη ζήτηση πετρελαίου ανά άτομο και χρόνο.

Πηγή: Lynch, M. (2019). *The Politics of Rentier States in the Gulf* (σ. 22). University of Maryland. Project on Middle East Political Science

Όλα μας τα δεδομένα δείχνουν ότι οι κυβερνήσεις των χωρών των «ενοικιαστών» έχουν αρχίσει να εμπλέκουν τους πολίτες τους στη χάραξη ενεργειακής πολιτικής, αλλά με τρόπο τέτοιο ώστε να μην ακολουθούν το σενάριο που ορίζει η θεωρία του κράτους των ενοικιαστών. Δηλαδή οι κυβερνήσεις αυτές εξέθρεψαν εκούσια την ανάγκη για υψηλή ενεργειακή κατανάλωση εντός των κρατών τους, που τώρα όμως καλούνται να την περιορίσουν.

2.4 Ποιοτική Αναβάθμιση των Θεσμών

Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι το κατά πόσο δύνανται τα κράτη των οικονομιών εισοδημάτων να προβούν σε μεταρρυθμίσεις των θεσμών. Οι μεταρρυθμιστικές τους πρωτοβουλίες μετατοπίζονται σταδιακά από τον απλό καθορισμό των γενικών κατευθύνσεων των επιθυμητών αλλαγών στην εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών και προγραμμάτων στην πράξη. Κατά κύριο λόγο η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων έχει άμεση αλληλεξάρτηση με την ποιότητα των κρατικών θεσμών και μηχανισμών, πράγμα το οποίο φαίνεται να μην υφίσταται στα κράτη «ενοικιαστές». Η ποιότητα των κρατικών θεσμών, αν εξαιρέσει κανείς τα κράτη της δύσης, πάσχει σε μεγάλο βαθμό από παθογένειες που οφείλονται σε πελατειακές σχέσεις. Στα κράτη του Κόλπου τείνουν να παραμένουν αναποτελεσματικοί απαγορεύοντας έτσι την αναγκαία ιεράρχηση των παραγωγικών φορέων.⁵⁷

Αυτά τα κράτη μπορούν ακόμα να αξιοποιήσουν τις παραγωγικούς τους τομείς. Αυτοί οι παραγωγικοί τομείς είναι κατά κάποιο τρόπο προστατευμένοι από τους υπόλοιπους εθνικούς θεσμούς. Ωστόσο, οι μοναρχίες του Κόλπου διαφέρουν από τα άλλα κράτη, όσον αφορά την αναπτυξιακή τους προοπτική. Αυτό συμβαίνει διότι δεν απαιτήθηκε ποτέ να αποσπάσουν πόρους από την τοπική κοινωνία, χάρη στα σταθερά έσοδα από το πετρέλαιο.⁵⁸

Πότε όμως μπορεί να συμβεί εξασθένηση των συμπεριφορών αναζήτησης «ενοικίου», με παράλληλο διαχωρισμό και διάλυση της υπάρχουσας πελατειακής τάξης; Η επίσημη εμφάνιση των θεσμών στα ιστορικά πατρογονικά δυναστικά κράτη περιγράφεται πολλές φορές ως μια σταδιακή διαδικασία, κατά την οποία αδιάφοροι τεχνοκράτες, νέοι άνθρωποι με γνώσεις, κατασκεύασαν μια σειρά αρχών που

⁵⁷ Evans, P. (1989) Predatory, developmental, and other apparatuses: A comparative political economy perspective on the Third World state. *Sociological Forum* vol.4 iss.4 (σ.561-587). doi: 10.1007/bf01115064

⁵⁸ Hertog, St. (2010) Defying the Resource Curse: Explaining Successful State-Owned Enterprises in Rentier States. *World Politics* vol. 62 iss. 2 (σ. 294) doi:10.1017/ S0043887110000055

αποτελούν όλο και περισσότερο μια δημόσια τάξη.⁵⁹ Εδώ το ερώτημα μπορεί να μην περιστρέφεται γύρω από την ανάδυση ενός πολιτικού συνασπισμού μεταρρυθμιστών, αλλά εστιάζει στο γιατί ορισμένοι συνασπισμοί καταφέρνουν να εγκαθιδρύσουν αποτελεσματικά γραφειοκρατικά συστήματα, ενώ άλλοι απέτυχαν σε αυτό, καθόσον οι μεταρρυθμιστικές απόπειρες παρεμποδίστηκαν από συμφέροντα πολιτικών ομάδων του καθεστώτος. Κατά την αντίληψη των κυβερνώντων, η στέρηση των δικαιωμάτων από αυτούς τους παράγοντες θα έθετε σε κίνδυνο τη σταθερότητα των καθεστώτων τους. Επομένως, η εξισορρόπηση του αντισταθμίσματος μεταξύ μεταρρυθμίσεων και πολιτικής σταθερότητας κρατάει τους κυβερνώντες επιφυλακτικούς απέναντι σε αλλαγές, οι οποίες θα μπορούσαν να μεταβάλλουν την υπάρχουσα πελατειακή κατάσταση, υπονομεύοντας όμως τη μακροζωία του καθεστώτος.

Με άλλα λόγια, είναι δομικά δύσκολο για τους κυβερνώντες να απαλλαγούν από την πεποίθηση ότι πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν ως γενναϊόδωροι πάροχοι των εσόδων των «ενοικίων», καθόσον αυτό δημιούργησε και εδραίωσε τα θεμέλια της πολιτικής τους εξουσίας.⁶⁰ Από την άλλη πλευρά, οι παράγοντες που εκπροσωπούν τα συμφέροντα, φαίνονται να αγνοούν το γεγονός, πως αν σταματήσουν να επιδιώκουν το ενοίκιο και να παρεμποδίζουν τις προσπάθειες μεταρρύθμισης, και αντί αυτού συνεργαστούν για την ανάπτυξη των κρατικών ικανοτήτων, θα απολαύσουν τελικά περισσότερα κέρδη από μια μεγαλύτερη οικονομική «πίτα».

Εδώ τότε μπορεί να διερωτηθεί κάποιος γιατί παραμένουν αντίθετοι στο δικό τους μακροπρόθεσμο συμφέρον; Η απάντηση βρίσκεται στο ότι η συμπεριφορά κάποιων κοινωνικών ομάδων φαίνεται να εξηγείται με ξεκάθαρο τρόπο από τη συστηματική τους απόκλιση από τα μοντέλα της ορθολογικής επιλογής, τα οποία ενσωματώνουν τις γνωστικές τους προκαταλήψεις.⁶¹ Η συμπεριφορά τους καθορίζεται από τον περιορισμένο ορθολογισμό και υπόκειται σε μια σειρά από ανθρώπινες

⁵⁹ Bourdieu, P. (2004) From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic Field. *Constellations* vol.11 iss. 1 (σ.33)

⁶⁰ Lynch, M. (2019), (σ.14)

⁶¹ Lynch, M. (2019), (σ.14)

τάσεις, όπως η υπερτίμηση του στοιχείου που έχει ήδη αποκτηθεί⁶² και το φαινόμενο της ασάφειας, δηλαδή της αποστροφής προς τους κινδύνους που υπάρχουν όταν η πιθανότητα επιτυχίας της εναλλακτικής επιλογής είναι άγνωστη.⁶³

Όλα τα παραπάνω, διαβεβαιώνουν την απόλυτη δυσκολία της ανάπτυξης διακυβερνητικών δυνατοτήτων σε κράτη όπου το μεταρρυθμιστικό μπλοκ αντισταθμίζεται από τις ομάδες των πολιτικών πελατών που επιδιώκουν τα έσοδα από το «ενοίκιο». Αυτό με τη σειρά του υποδηλώνει ότι μια αλλαγή σε αυτούς τους παράγοντες, που έχουν συμφέροντα και οι οποίοι έχουν γνώσεις και εμπειρία στο θέμα, μπορεί να δημιουργήσει έναν χώρο για τους μεταρρυθμιστές, στην προώθηση της ατζέντας τους με πιο αποδοτικό τρόπο.⁶⁴

⁶² Wilson, R. (2011). The Contribution of Behavioral Economics to Political Science. *Annual Review of Political Science* vol. 14 iss. 1(σ. 213). doi: 10.1146/annurev-polisci-041309-114513

⁶³ Baron, J. (2007) *Thinking and deciding. Fourth Edition*.(σ. 281) Cambridge: Cambridge University Press

⁶⁴ Lynch, M. (2019), (σ.15)

2.5 Η Επίδραση της Κλιματικής Αλλαγής

Όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή, μια σημαντική απειλή, για τις εξαγωγές πετρελαίου ελλοχεύει, πολύ πιο δυσοίωνη από την υφέρπουσα εγχώρια ζήτηση: η αλλαγή του κλίματος. Η κλιματική αλλαγή αντιπροσωπεύει μια πιθανή καταστροφή για όλη την ανθρωπότητα, αλλά οι μοναρχίες του Κόλπου, όσον αφορά το ζήτημα αυτό, παίζουν πρωταγωνιστικούς ρόλους ως κύριοι θύτες και ως πρώιμα θύματα. Το πρόβλημα είναι απλό, η λύση όμως είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Η καύση άνθρακα, του πετρελαίου και του φυσικού αερίου είναι υπεύθυνη για τα δύο τρίτα περίπου της εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου -κυρίως διοξειδίου του άνθρακα- που μεταβάλλουν το κλίμα και θερμαίνουν τη Γη. Η μείωση αυτών των εκπομπών είναι επομένως απαραίτητη. Αυτό αποτελεί τη μητέρα όλων των συλλογικών δράσεων και προβλημάτων, επειδή τα ορυκτά καύσιμα είναι τόσο πυκνά σε ενέργεια και η πώλησή τους τόσο κερδοφόρα.

Για τις μοναρχίες του Κόλπου, αυτό είναι ανησυχητικό. Ακριβώς όπως απολαμβάνουν την επιτυχία στον περιορισμό των μακροχρόνιων ενεργειακών επιδοτήσεων, οι κυβερνώντες⁶⁵ πρέπει να αντιμετωπίσουν μια νέα και ακόμη πιο σύνθετη πρόκληση. Το μαγικό ρευστό που τους έβγαλε από τη φτώχεια και την απομόνωση μόλις λίγες γενιές πριν τώρα απειλεί να καταστήσει το ήδη έντονο κλίμα τους ανυπόφορο.

Οι ξένες ελίτ ενδιαφέρονται ξαφνικά λιγότερο να προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν το πετρέλαιό τους παρά να τους αναγκάσουν να το κρατήσουν κάτω από τη γη. Μια αυξανόμενη παραίνεση των ερευνών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι περίπου τα δύο τρίτα των εναπομεινάντων αποθεμάτων ορυκτών καυσίμων πρέπει να παραμείνουν άκαυστα αν η ανθρωπότητα πρόκειται να έχει μια λογική πιθανότητα να αντιμετωπίσει με σοβαρό τρόπο την εξέλιξη της κλιματικής αλλαγής. Βέβαια, το να καταστεί ο άνθρακας "άκαυστος" θέτει σε κίνδυνο την εμπορική δραστηριότητα που βασίζεται στα ορυκτά καύσιμα. Στη γραμμή του πυρός βρίσκονται μερικές από τις μεγαλύτερες εταιρείες στον κόσμο επιχειρήσεις, όπως φαίνεται στον **πίνακα 1** μαζί με

⁶⁵ αναδιατάσσοντας το κοινωνικό συμβόλαιο με τους πολίτες τους

δύο δωδεκάδες χώρες όπου οι εξαγωγές άνθρακα, πετρελαίου ή φυσικού αερίου αποτελούν πάνω από το 20% του ΑΕΠ.⁶⁶

Current greenhouse gas emitters		
Company	Current GHG emissions (% of global total 2010)	Historical emissions (% of global since 1854)
Saudi Aramco*	4.3	3.2
Gazprom*	3.8	2.2
National Iran Oil*	2.4	2.0
Coal India*	2.3	1.1
ExxonMobil	1.8	2.5
Pemex*	1.7	1.4
PetroChina*	1.7	0.7
British Petroleum	1.5	2.5
PD Venezuela*	1.4	1.1
Royal Dutch Shell	1.3	2.1
Chevron	1.2	3.5
Abu Dhabi NOC*	1.1	0.7
Sonatrach (Algeria)*	1.1	0.6
Total (France)	1.1	0.8
Rosneft*	1.0	0.2
ConocoPhillips	1.0	1.2
Kuwait Petroleum*	0.9	0.7
Petrobras*	0.9	0.4

Note: Saudi Aramco tops this list of companies and government entities. Note that Chevron, the former Standard Oil of California, or Socal, is the no. 1 holder of historic emissions. Socal was the original concession holder in Saudi Arabia and discovered oil in the kingdom in 1938.
* Majority state-owned companies.

Πίνακας 1. Κύριες πηγές εκπομπών αερίων που ευνοούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Πηγή: Mayer, B. & Rajavuori, M., (2016). National Fossil Fuel Companies and Climate Change Mitigation Under International Law (σ. 55) Syracuse Journal of International Law and Commerce.

Οι μοναρχίες του Κόλπου, όπως είναι φυσικό, βρίσκονται στην κορυφή του καταλόγου των εξαρτώμενων από τον άνθρακα οικονομιών. Γι' αυτές, η δράση για το κλίμα μοιάζει με παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος: το κέρδος του κλίματος είναι η δική τους απώλεια και το αντίστροφο. Ενώ οι επιδοτήσεις απειλούν να βλάψουν τις εξαγωγές από την πλευρά της προσφοράς, η δράση για το κλίμα αποτελεί απειλή από την πλευρά της ζήτησης. Το πιο σημαντικό όμως είναι πως η δράση αυτή είναι

⁶⁶ Krane, J. (2017) Climate Change and Fossil Fuel: An Examination of Risks for the Energy Industry and Producer States (σ. 4). MRS Energy & Sustainability

παγκόσμια. Η κλιματική αλλαγή υπονομεύει την προθυμία των καταναλωτών να αγοράζουν και να καίνε ορυκτά καύσιμα, και κάνει τις κυβερνήσεις πιο πιθανό να αρνηθούν ή να αποθαρρύνουν την πρόσβαση σε αυτά.

Μπροστά στη σειρά των κινδύνων και των απειλών που θέτει η δράση για το κλίμα, πώς θα μπορούσαν να αντιδράσουν τα κράτη του Κόλπου; Η στρατηγική της Saudi Aramco για την αγορά πετρελαίου δίνει μια αντιπροσωπευτική ένδειξη. Ένα από τα δυνατά σημεία της Aramco -και πηγή υπερηφάνειας- είναι η μακροπρόθεσμη προοπτική της εταιρείας και η προσεκτική νομισματοποίηση του σαουδαραβικού πετρελαίου. Οι αποφάσεις της Aramco για την παραγωγή υποβάλλονται σε επίπονες διαβουλεύσεις τόσο όσον αφορά τη διάρκεια, όσο και το βέλτιστο ρυθμό εξάντλησης. Η Aramco ρυθμίζει την παραγωγή από τα επιμέρους κοιτάσματα έτσι ώστε το ανακτήσιμο πετρέλαιο να εξαντλείται σταδιακά, κατά τη διάρκεια ενός ελάχιστου τριάντα ετών.⁶⁷

Η στρατηγική αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα να παραμείνει πετρέλαιο στο έδαφος προς όφελος των μελλοντικών γενεών και, ταυτόχρονα, περιορίζοντας την προσφορά στην αγορά. Η παραγωγή του Βασιλείου κυμάνθηκε περίπου στο 13% του παγκόσμιας προσφοράς, ένα αυτοεπιβαλλόμενο όριο που έχει αναγκάσει τις τιμές του πετρελαίου να ανέβουν. Αυτός ο περιορισμός επέτρεψε στους παραγωγούς με υψηλότερο κόστος να καλύψουν την εναπομείνουσα ζήτηση με ακριβότερο πετρέλαιο. Ο αείμνηστος βασιλιάς Αμπντάλα έδωσε φωνή σε αυτή τη στρατηγική το 2008, όταν φέρεται να διέταξε να παραμείνουν νέα αποθέματα για τις μελλοντικές γενιές. «Δεν σας κρύβω ότι όταν υπήρχαν κάποια νέα ευρήματα, τους είπε: “Όχι, αφήστε τα στο έδαφος. Με τη χάρη του Θεού, τα παιδιά μας το χρειάζονται”».⁶⁸

Εξεταζόμενη μέσα από το πρίσμα της δράσης για το κλίμα, η πειθαρχημένη στρατηγική της Aramco μοιάζει με υποχρεωτική. Η προσεκτική νομισματοποίηση προϋποθέτει ότι δεν υπάρχουν απειλές για τη μακροπρόθεσμη αξία του αργού

⁶⁷ Freeman W. Ch. (2011). The Arab Reawakening: Strategic Implications. *Middle East Policy* 18, no. 2. (σ. 29-36)

⁶⁸ Crystal J. (1993) Kuwait: Ruling Family. Persian Gulf States: A Country Study Washington: Library of Congress

πετρελαίου. Ωστόσο, για τουλάχιστον μια δεκαετία, οι Σαουδάραβες αξιωματούχοι έχουν εκφράσει φόβους για την «ασφάλεια της ζήτησης», είτε από κλιματικούς παράγοντες ή τη ρητορική της Ουάσινγκτον γύρω από την ενεργειακή ανεξαρτησία. Τα αμερικανικά διπλωματικά τηλεγραφήματα που δημοσιοποιήθηκαν από το WikiLeaks αποκάλυψαν ορισμένα από αυτά ανησυχίες, όπως και οι δημόσιες δηλώσεις του Naimi⁶⁹ και ενός συμβούλου του, Mohammed al- Sabban, ο οποίος προέβλεψε το 2015 ότι η παγκόσμια ζήτηση θα κορυφωθεί έως το 2025.⁷⁰

Η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι ο κόσμος είναι υπερπλήρης σε αποθέματα υδρογονανθράκων που δεν θα είναι δυνατόν ποτέ να μπορούν να παραχθούν και να καταστούν εκμεταλλεύσιμα επιβάλλει μια στρατηγική αλλαγή στον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών. Έτσι, κάθε κράτος ανταγωνίζεται τους αντιπάλους τους για το μερίδιό του στην αγορά και διαφοροποιείται το ίδιο και τα προϊόντα του, με βάση κλιματικά κριτήρια. Ένα βασικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής είναι για παράδειγμα, τα πετροχημικά προϊόντα. Η μετατροπή του αργού πετρελαίου και του φυσικού αερίου σε χημική μορφή δεν συνεπάγεται την καύση τους ως πρώτη ύλη. Ο άνθρακας εγκλωβίζεται στο εσωτερικό των πολυμερών και των τελικών πλαστικών προϊόντων που παράγονται. Υπό αυτή την έννοια, τα πετροχημικά είναι μια "κλιματικά αποδεκτή" χρήση των υδρογονανθράκων, αν και πολύ φυσικό αέριο καίγεται στην έντονη, από ενεργειακής άποψης, διαδικασία δημιουργίας των χημικών προϊόντων. (Τα πλαστικά έχουν και άλλα προβλήματα, ιδίως όσον αφορά τη σωστή διάθεση αλλά και την απόρριψή τους, τα οποία όμως ξεπερνιούνται πολύ πιο εύκολα από το εμπόδιο της αναχαίτισης των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου).

Αποδεικνύεται επίσης ότι το αργό πετρέλαιο που παράγεται στη Σαουδική Αραβία και τις χώρες του Κόλπου είναι λιγότερο επιβλαβές για το κλίμα από την ποιότητα αυτού των ανταγωνιστών τους. Το κλιματικό πλεονέκτημα βασίζεται στην απλότητα του τρόπου της ανύψωσης του αργού πετρελαίου των χωρών αυτών στην

⁶⁹ Herb, M. (2014) *The Wages of Oil: Parliaments and Economic Development in Kuwait and the UAE* (σ.147-154) New York: Cornell University Press

⁷⁰ Waldman, P. (2015) Saudi Arabia's Plan to Extend the Age of Oil. *Bloomberg*, (Απρίλιος, 12) <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-04-12/saudi-arabia-s-plan-to-extend-the-age-of-oil>.

επιφάνεια και της μεταφοράς του στα διυλιστήρια. Οι ποσότητες του άνθρακα που εκπέμπονται κατά την παραγωγή πετρελαίου είναι χαμηλότερη στα κοιτάσματα τα οποία τυγχάνουν υψηλής φυσικής πίεσης και, κατά συνέπεια, ελαχιστοποιείται η χρήση ενεργοβόρων μεθόδων τεχνικών ανάκτησης. Επιπλέον, τα κοιτάσματα πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας περιέχουν χαμηλά επίπεδα νερού, πράγμα που σημαίνει ότι ένα μεγαλύτερο μέρος του του παραγόμενου αργού πετρελαίου είναι αξιοποιήσιμο. Επίσης, η χαμηλή περιεκτικότητα σε νερό ελαττώνει το βάρος του του αργού πετρελαίου που αντλείται στην επιφάνεια και μειώνει την ενέργεια που δαπανάται κατά την την επεξεργασία.⁷¹

Οι μοναρχίες του Κόλπου έχουν επίσης περιορίσει σταδιακά όλες σχεδόν τις καύσεις φυσικού αερίου, γεγονός που μειώνει περαιτέρω το αποτύπωμα του άνθρακα στο παραγόμενο από αυτές πετρέλαιο. Αυτά τα πλεονεκτήματα δείχνουν ότι η Saudi Aramco θα μπορούσε να τοποθετηθεί ως "υπεύθυνος" προμηθευτής πετρελαίου, τονίζοντας τις διαφορές στο ανθρακικό αποτύπωμα μεταξύ του αργού πετρελαίου της και αυτού των ανταγωνιστών της, ιδίως του βαρέως αργού πετρελαίου από τον Καναδά, την Καλιφόρνια και τη Βενεζουέλα, τα οποία απαιτούν ενεργοβόρα εξόρυξη και επεξεργασία. Καθώς οι χώρες αρχίζουν να φορολογούν τον άνθρακα, ένα είδος φόρου που διαφοροποιεί τους τύπους αργού πετρελαίου θα μπορούσε στην πραγματικότητα να βοηθήσει τη Σαουδική Αραβία, προσδίδοντας στο αργό πετρέλαιο της πλεονέκτημα κόστους έναντι των ανταγωνιστών τους. Όσο υψηλότερος είναι ο φόρος, τόσο μεγαλύτερη είναι η έκπτωση για το "καθαρό" αργό πετρέλαιο.

Το Βασίλειο σχεδιάζει επίσης στρατηγικές επενδύσεις που μεγιστοποιούν την αποδοτικότητα του κύριου τεχνολογικού εταίρου του πετρελαίου, που δεν είναι άλλος από τον κινητήρα εσωτερικής καύσης. Εάν οι μεταφορές που χρησιμοποιούν ως καύσιμο το παραμείνουν ανταγωνιστικές ως προς το κόστος σε σύγκριση με τα ηλεκτροκίνητα οχήματα, τότε σίγουρα θα παραταθεί σημαντικά η διάρκεια ζωής της βενζίνης. Μακροπρόθεσμα, τα υβριδικά οχήματα, με την αποδοτική καύση καυσίμου εσωτερικής καύσης κινητήρα, μοιάζουν περισσότερο με τη σωτηρία του πετρελαίου

⁷¹ Masnadi M. , El- Houjeiri H. &, Schunack, D. (2018) Wellto- Refinery Emissions and Net- Energy Analysis of China's Crude- Oil Supply. *Nature Energy* 3, no. 3(σ. 218 - 220)

παρά με απειλή για τη ζήτηση. Η επικράτηση όμως της χρήσης οχημάτων που δεν χρησιμοποιούν καθόλου πετρέλαιο,⁷² παραμένει μια μεγάλη απειλή για τους πετρελαιοπαραγωγούς. Σε μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα, αν αυτού του είδους οι “απειλές” για το πετρέλαιο κερδίσουν έδαφος, οι πετρελαιοπαραγωγοί θα υποχρεωθούν να εντείνουν το ρυθμό της παραγωγής. Με 260 δισεκατομμύρια βαρέλια αποδεδειγμένων αποθεμάτων αργού πετρελαίου οποιαδήποτε μείωση της παγκόσμιας ζήτησης πετρελαίου είναι ένα εφιαλτικό σενάριο για τη Σαουδική Αραβία.⁷³

Μια αύξηση της παραγωγής θα μπορούσε να τους επιτρέψει να αποφύγουν τη στερεοποίηση των αδρανών αποθεμάτων. Όσο περισσότερο ένα κοιτάσμα παραμένει σε χρήση, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες της πλήρους εγκατάλειψής του όσο και της απαξίωσής του αργότερα. Με τον τρόπο αυτό οι χώρες του ΣΣΚ, οι οποίες αποτελούν παραγωγούς χαμηλού κόστους, όπου το βαρέλι έχει κόστος παραγωγής περίπου 10 δολάρια, θα μπορούσαν να αποκτήσουν ένα μεγάλο πλεονέκτημα στο χρονικό πλαίσιο που απαιτείται για τη μετατροπή των υπόγειων αποθεμάτων σε επίγεια περιουσιακά στοιχεία.⁷⁴ Αυτό θα μπορούσε να συμβεί, αν όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες παρέμεναν σταθεροί και κατά συνέπεια θα προκαλούσαν την αύξηση του μεριδίου της αγοράς, με παράλληλη τόνωση της ζήτησης και μείωση των τιμών του πετρελαίου παγκοσμίως. Έτσι, το πλεονέκτημα αυτό που θα είχε η Σαουδική Αραβία από το χαμηλό κόστος της παραγωγής, δηλαδή του εύκολου πετρελαίου, θα μπορούσε να αυξήσει την πιθανότητα εγκατάλειψης και, κατά συνέπεια, αδρανοποίησης των κοιτασμάτων που ανήκουν σε χώρες όπου το κόστος παραγωγής είναι αρκετά υψηλό, όπως για παράδειγμα στα 70 δολάρια το βαρέλι. Στους παραγωγούς αυτούς περιλαμβάνονται οι канаδικές πετρελαιοπηγές στην Αρκτική και οι πηγές στη ζώνη Ορινόκο της Βενεζουέλας.⁷⁵

⁷² όπως π.χ. το plug-in της Tesla που είναι 100% ηλεκτροκίνητο

⁷³ Krane, J (2016). Saudi Arabia's Oil Strategy in a Time of Glut. *Foreign Affairs* (Μάιος, 24) <https://www.foreignaffairs.com/articles/saudi-arabia/2016-05-24/saudi-arabias-oil-strategy-time-glut>

⁷⁴ Van de Graaf, T. & Verbruggen. (2014) Av. Saving OPEC: How Oil Producers Can Counteract the Global Decline in Demand. *Foreign Affairs* (Δεκέμβριος 22) <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2014-12-22/saving-opec>.

⁷⁵ Werner Sinn, H. (2008) Public Policies Against Global Warming: A Supply Side Approach. *International Tax and Public Finance* 15, no. 4 (pp. 360–94)

Εάν το φαινόμενο αυτό προκαλούνταν εξαιτίας των περιβαλλοντικών πολιτικών, όπως λόγου χάρη οι δράσεις για το κλίμα, θα σήμαινε την εδραίωση ενός "πράσινου παράδοξου", σύμφωνα με το οποίο, οι περιβαλλοντικοί κανονισμοί που αποσκοπούν στον περιορισμό της χρήσης των ορυκτών καυσίμων θα μπορούσαν να έχουν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα και να οδηγήσουν στην ενίσχυση της χρήσης τους. Αν οι οποιεσδήποτε δράσεις για το κλίμα δε σχεδιαστούν σωστά, τότε ενδέχεται να παρέχουν κίνητρα για την παραγωγή πετρελαίου προκαλώντας την πτωτική πορεία των τιμών.⁷⁶ Αν ένα τέτοιο σενάριο εξελισσόταν, η προκύπτουσα υπεραφθονία πετρελαίου θα μπορούσε ακόμη και να καθυστερήσει την εμφάνιση της κορύφωσης της ζήτησης, παρατείνοντας την κυριαρχία του πετρελαίου ως κύρια χρησιμοποιούμενη πηγή ενέργειας. Παράλληλα, οι χαμηλές τιμές θα μπορούσαν να ωθήσουν τις αναδυόμενες οικονομίες να αυξήσουν την εξάρτησή τους από το πετρέλαιο, κάνοντας επενδύσεις που θα είχαν ως στόχο την εξασφάλιση υψηλότερων επιπέδων μακροχρόνιας ζήτησης. Πράγματι, το φθηνό πετρέλαιο θα ενθάρρυνε μια πολιτική έντονης ενεργειακής ανάπτυξης προκαλώντας τη μείωση της αστικής πυκνότητας. Αρκεί μόνο να σκεφτεί κανείς ότι οι πόλεις που εξαπλώνονται στα προάστια απαιτούν όλο και περισσότερη κατανάλωση ενέργειας. Κάτι τέτοιο θα προκαλούνταν από τις μετακινήσεις που επιμηκύνονται, τα μεγαλύτερα σπίτια που θα απαιτούσαν περισσότερα καύσιμα για θέρμανση και ψύξη, τα ιδιωτικά αυτοκίνητα που θα γινόταν άκρως απαραίτητα κλπ. Τα υψηλότερα επίπεδα ζήτησης, για τα οποία θα ευθύνονταν οι χαμηλές τιμές, κατά κάποιο τρόπο κλειδώνουν και παραμένουν ακόμα και όταν οι τιμές αυξηθούν ξανά.⁷⁷

Η κλιματική απειλή για τις μοναρχίες του Κόλπου προσωρινά μετριάζεται από δύο παράγοντες. Ο πρώτος συντελείται από το γεγονός ότι από τα τα τρία κύρια ορυκτά καύσιμα - πετρέλαιο, φυσικό αέριο και άνθρακας - το πετρέλαιο αντιμετωπίζει τη μικρότερη απειλή από τη δράση για το κλίμα. Ο λόγος γι' αυτό δεν είναι άλλος από τη μονοπωλιακή θέση που κατέχει το πετρέλαιο ως καύσιμο στις μεταφορές, οι οποίες έχουν και ζωτική σημασία. Για την ώρα δεν υπάρχουν πλήρως βιώσιμα

⁷⁶ Werner Sinn, H. (2012) The Green Paradox: A Supply- Side Approach to Global Warming. Cambridge: MIT Press,)

⁷⁷ Στο ίδιο (σ. 201-233)

υποκατάστατα καύσιμα που να είναι καθαρότερα από το πετρέλαιο. Τα βιοκαύσιμα, όπως η αιθανόλη με βάση το καλαμπόκι, έχουν υψηλότερη περιεκτικότητα σε άνθρακα και χαμηλότερη ενεργειακή πυκνότητα.⁷⁸ Ακόμη, τα ηλεκτρικά οχήματα είναι καθαρότερα από τα αντίστοιχα πετρελαιοκίνητα οχήματα μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ηλεκτρική ενέργεια που τροφοδοτεί το δίκτυο με ηλεκτρικό ρεύμα είναι απαλλαγμένο από τις ανθρακούχες εκπομπές. Άλλοι τομείς των μεταφορών, όπως οι αεροπορικές μεταφορές, δεν έχουν φτάσει με κανέναν τρόπο σε κάποια εναλλακτική πηγή ενέργειας. Έτσι, η έλλειψη υποκατάστατων καθιστά δύσκολο να εκτοπιστεί το πετρέλαιο.⁷⁹

Το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης της κλιματικής αλλαγής φέρει ο άνθρακας. Ο άνθρακας έχει πολλά υποκατάστατα για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, όλα τους καθαρότερα. Ένα από αυτά είναι το φυσικό αέριο, το οποίο εκπέμπει περίπου το μισό άνθρακα ανά μονάδα καταναλισκόμενης ενέργειας. Αλλά και το φυσικό αέριο, έχει καθαρότερα υποκατάστατα, συμπεριλαμβανομένων ορισμένων, όπως η αιολική ενέργεια, η οποία μπορεί να ανταγωνιστούν στο κόστος. Επομένως, ο άνθρακας και το φυσικό αέριο είναι περισσότερο εκτεθειμένα στον κίνδυνο της εγκατάλειψης. Μέχρι στιγμής πάντως δε διαφαίνεται κάποια απειλή για το πετρέλαιο στο σε αυτό το επίπεδο του ανταγωνισμού.

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά στην πιθανότητα ανάπτυξης νέων τεχνολογικών ανακαλύψεων. Η νέα τεχνολογία έχει ωθήσει τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στο προσκήνιο της εγκατάστασης δυναμικότητας ηλεκτρικής ενέργειας. Αλλά και η τεχνολογία των ορυκτών καυσίμων επωφελείται από τις περιοδικές εξελίξεις, όπως δείχνει η επανάσταση του σχιστόλιθου στις ΗΠΑ. Μια ανακάλυψη που θα επέτρεπε την καύση ορυκτών καυσίμων χωρίς να καταστρέφουν το κλίμα θα άλλαζε τα δεδομένα, ενισχύοντας την ενεργειακή ασφάλεια.

⁷⁸ Hill, J., Tajibaeva, L. & Polasky, St. (2016) Climate Consequences of LowCarbon Fuels: The United States Renewable Fuel Standard. *Energy Policy* 97, suppl. C (pp 351– 53)

⁷⁹ McGlade, C & Ekins, P. (2015) The Geographical Distribution of Fossil Fuels Unused When Limiting Global Warming to 2 [deg] C, *Nature* 517, no. 7533 (pp. 187– 9)

Μια στρατηγική πράσινου παράδοξου της επιταχυνόμενης εξάντλησης θα μπορούσε να μοιάζει με μια βραχυπρόθεσμη "νίκη" για τις μοναρχίες του Κόλπου. Μακροπρόθεσμα όμως θα ήταν ζημιογόνος. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, η κλιματική αλλαγή είναι βέβαιο ότι θα διαταράξει τη ζωή στις χώρες του κόλπου. Αν οι κλιματικές πολιτικές επιτύχουν, οι οικονομίες και τα πολιτικά συστήματα των εξαγωγέων θα υπονομευθούν και θα χρειαστούν τροποποίηση. Με τον τρόπο αυτό οι οικονομίες εισοδημάτων μπορεί και να μην επιβιώσουν. Αν οι κλιματικές πολιτικές αποτύχουν, ο Κόλπος αντιμετωπίζει μια μη κερδοφόρα αντιπαράθεση με τις όλο και πιο εχθρικές θερμοκρασίες του καλοκαιριού και την και την άνοδο της στάθμης των θαλασσών. Η περιοχή μπορεί τότε να δυσχαιρένει τη διαβίωση των κατοίκων, πράγμα που φαίνεται ως εφιαλτικό σενάριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΑΟΥΔΙΚΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ

3.1 Εισαγωγή

Οι περισσότεροι παραγωγοί πετρελαίου έχουν συνειδητοποιήσει την ανάγκη να εκπονήσουν σχέδια διαφοροποίησης των οικονομιών τους από τους υδρογονάνθρακες, σχεδόν από την αρχή της περιόδου της παραγωγής του. Ωστόσο, πολύ λίγοι έχουν καταφέρει να απεξαρτηθούν από αυτό. Οι χώρες που το έχουν καταφέρει αποτελούν μεσαίου επιπέδου πλουτοπαραγωγούς, όπως π.χ. η Μαλαισία, με ετήσια μισθώματα πόρων ανά κάτοικο σε κάποιες εκατοντάδες δολάρια. Χώρες όμως με υψηλά μισθώματα, όπως οι μοναρχίες του ΣΣΚ, η Λιβύη, το Μπρουνέι κ.λ.π. όπου τα κατά κεφαλήν μισθώματα των πόρων ανά κάτοικο ανέρχονται σε πολλές χιλιάδες δολάρια, παραμένουν στενά εξαρτημένες από το πετρέλαιο, παρά τα σχέδια μεταρρυθμίσεων που έχουν εκπονηθεί εδώ και δεκαετίες.⁸⁰ Γιατί είναι τόσο δύσκολη η απεξάρτηση από το πετρέλαιο; Στο προηγούμενο κεφάλαιο προέκυψαν κάποιες εξηγήσεις, όπως οι αρνητικές επιπτώσεις της αστάθειας των εσόδων, πολιτικοί παράγοντες καθώς και η ποιότητα των θεσμών στις χώρες αυτές.

Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την περιπτωσιολογική μελέτη της Σαουδικής Αραβίας. Θα σταθούμε στην τεράστιας κλίμακας αλλαγή που πρέπει να συντελεστεί για τη μετάβαση από μια οικονομία υψηλού εισοδήματος από πετρέλαιο σε μια οικονομία μετά από αυτό. Θα επιχειρηθεί εδώ να διευκρινιστεί τι σημαίνει η μετάβαση σε μια οικονομία μετά του πετρελαίου για το σημαντικότερο κράτος της υπόψη περιοχής. Για να πραγματοποιηθεί αυτό θα πρέπει η οικονομία και ο ιδιωτικός τομέας της Σαουδικής Αραβίας να υποστούν βαθιές αλλαγές. Θα πρέπει να αναπτυχθεί ο ιδιωτικός τομέας σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορεί να στηρίζει στα σημερινά επίπεδα τα κρατικά έσοδα, μέσω της φορολογίας, που φυσικά δε θα αφορούν το πετρέλαιο, με παράλληλη αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων που θα προκύψουν. Η ιδιωτική απασχόληση των Σαουδαράβων θα πρέπει να αυξηθεί κατά

⁸⁰ Hertog, S. (2017) Making wealth sharing more efficient in high-rent countries: the citizens' income. *Energy Transit I*, 7. doi: org/10.1007/s41825-017-0007-2

τέσσερις φορές ή και περισσότερο, έτσι ώστε η αγορά εργασίας του βασιλείου να μοιάζει με εκείνη των μη πετρελαϊκών οικονομιών. Η πορεία προς μια τέτοια μη πετρελαϊκή οικονομία είναι, στην καλύτερη περίπτωση, πολύ μακρά.⁸¹

⁸¹ Lynch, M. (2019), (σ.29)

3.2 Από Βασίλειο του Πετρελαίου σε μια Οικονομία Βασισμένη στη Γνώση.

Ένα μεγάλο ποσοστό της οικονομικής ανάπτυξης ενός κράτους βασίζεται στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και, κατά συνέπεια, στη γνώση. Ανεξαρτήτως από το αν η καινοτομία σχετίζεται με προϊόντα ή διαδικασίες, αν είναι απότομη ή βαθμιαία στη φύση της, ή αν επικεντρώνεται στην τεχνολογία ή σχετίζεται με τα επιχειρηματικά μοντέλα ή τις οργανωτικές δομές, έχει πάντα ως αποτέλεσμα τη βελτίωση της αξίας για τον καταναλωτή, τον παραγωγό ή την κοινωνία γενικότερα. Είναι μια μη γραμμική διαδικασία που περιλαμβάνει πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ ενός πλήθους οργανισμών. Η ικανότητα μιας κοινωνίας στην καινοτομία και στην τροφοδότηση της ανάπτυξης, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολλών θεσμών και της αποτελεσματικότητας μιας σειράς από εφαρμοζόμενες πολιτικές.⁸² Και τα δύο περιλαμβάνουν στοιχεία όπως ανθρώπινο δυναμικό, έρευνα και ανάπτυξη, δίκτυα γνώσης που επιτρέπουν την ταχεία επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των επαγγελματιών, το επιχειρηματικό περιβάλλον, τις συνθήκες της αγοράς, τις περιβαλλοντικές πολιτικές και τις υποδομές. Σε περίπτωση που εντοπιστεί μια σοβαρή αδυναμία σε οποιοδήποτε από τα ανωτέρω στοιχεία μπορεί να παρουσιαστεί κάποιο σοβαρό εμπόδιο στην καινοτομία.

Εδώ αξίζει να αναφερθεί ότι έχουν αναπτυχθεί διαφορετικές σχολές σκέψης για την αντιμετώπιση και αξιολόγηση των “Εθνικών Καινοτόμων Συστημάτων”. Τα πλαίσια που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις της Ταϊβάν και της Κορέας οδήγησαν σε σημαντική βελτίωση της ικανότητας στην καινοτομία.⁸³ Το κορεάτικο μοντέλο βασίζεται στην ανάπτυξη των υποδομών, του διανοητικού κεφαλαίου, των κινήτρων και της εμπορευματοποίησης. Ενθαρρύνει διάφορους τομείς με τη χρήση κινήτρων όπως πληροφορίες για την πνευματική ιδιοκτησία και προστασία των

⁸² Faber, J & Hesen, B.A., (2004). Innovation Capabilities of European Nations: Cross-National Analyses of Patents and Sales of Product Innovations. *Research Policy* 33, no. 2. (σ. 193-207) doi:10.1016/S0048-7333(03) 00122-7

⁸³ Dodgson, M. (2009). Asia's National Innovation Systems: Institutional Adaptability and Rigidity in the Face of Global Innovation Challenges. *Asia Pacific Journal of Management* 26 . (σ. 589-609) doi: 10.1007/s10490- 008-9105-4

αντίστοιχων δικαιωμάτων, προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, ένα ευέλικτο σύστημα προμηθειών, τυποποίησης και ποιοτικού ελέγχου, και την προώθηση της ποιότητας των βιομηχανικών προϊόντων, των προτύπων μετρήσεων, επιθεώρησης και δοκιμών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ώθηση κάθε τομέα στην καινοτομία και τον ανταγωνισμό με τους άλλους και έτσι δίνει πνοή στην οικονομία.⁸⁴ Η κυβέρνηση της αυστραλίας συνεχίζει επίσης να επενδύει σε υποδομές προκειμένου να προωθήσει την ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσω της ομαδικής εργασίας, της επίλυσης προβλημάτων, επικοινωνία, ιεράρχηση και διαχείριση της καινοτομίας, και την ανάπτυξη της ευχέρειας στις γλώσσες που απαιτούνται για την ενίσχυση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας.⁸⁵

Επιστρέφοντας όμως στη δική μας περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας, τίθεται ολοένα και πιο συχνά, εδώ και τέσσερις δεκαετίες το ερώτημα: ποιος θα ήταν ο αντίκτυπος της ξαφνικής εμφάνισης του πλούτου για το μέλλον μιας από τις πιο υποβαθμισμένες και υποανάπτυκτες περιοχές του κόσμου;⁸⁶ Η Σαουδική Αραβία αντιπροσωπεύει μια σπάνια περίπτωση στην οποία ο σχηματισμός κεφαλαίου δεν επιβάλλει κανένα περιορισμό στην ανάπτυξη. Το βασίλειο έχει ουσιαστικά επικεντρωθεί στη μεταφορά τεχνολογίας για να αντισταθμίσει την ανεπάρκεια εγχώριων τεχνολογικών δυνατοτήτων. Τρεις κύριοι παράγοντες προώθησαν την προσπάθεια αυτή. Το ανθρώπινο δυναμικό, οι δαπάνες και -το σημαντικότερο- μια καλοσχεδιασμένη πολιτική για την διεξαγωγή των επιστημονικών και των τεχνολογικών δυνατοτήτων.

Τα πενταετούς ορίζοντα εθνικά αναπτυξιακά σχέδια που παρουσιάστηκαν από την Σαουδαραβική κυβέρνηση στις αρχές της δεκαετίας του 1970 αποτέλεσε μια προσπάθεια για την ενορχήστρωση του ρυθμού ανάπτυξης στο εσωτερικό της χώρας, διατηρώντας την εξέχουσα θέση της ως ένα σύγχρονο κράτος χωρίς παράλληλα να

⁸⁴ Jeong-dong Lee, & Chansoo Park (2006) Research and Development Linkages in a National Innovation System: Factors Affecting Success and Failure in Korea. *Technovation* 26, no. 9 (σ. 1045-1054)

⁸⁵ Roos, G. , Fernstrom, L.& Gupta, O. (2005) National Innovation Systems: Finland, Sweden & Australia Compared: Learnings for Australia. *Australian Business Foundation*

⁸⁶The Economist Intelligence Unit (2013). *Saudi Arabia: Country Report* Διαθέσιμο στην <http://content.argaam.com.s3-external-3.amazonaws.com/8f4efc0a-94a5-4f2c-9e9c-8bfd1465d60f.pdf>

απωλέσει την ηγετική του θέση ως η καρδιά του ισλαμικού κόσμου. Από τα μέσα του 2003, η Σαουδική Αραβία έχει σημειώσει ισχυρές οικονομικές επιδόσεις, κυρίως λόγω του συνδυασμού των υψηλών τιμών του πετρελαίου με την αύξηση της παραγωγής και κατά συνέπεια των εσόδων από τις εξαγωγές. Η αύξηση της ζήτησης του πετρελαίου, σε συνδυασμό με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και τη χάραξη σταθερής μακροοικονομικής πολιτικής, επέτρεψε τη διατήρηση της αναπτυξιακής δυναμικής κατά την τελευταία δεκαετία. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες για τη διαφοροποίηση της οικονομίας του βασιλείου, αυτή παραμένει σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από το πετρέλαιο και τη βιομηχανική δραστηριότητα των βιομηχανιών που σχετίζονται με αυτό, συμπεριλαμβανομένων των παραγώγων του πετρελαίου και των διυλιστηρίων.

3.3 Προσπαθώντας να απαλλαγεί από το πετρέλαιο

Το πετρέλαιο υπήρξε ταυτόχρονα ευλογία και κατάρα για τον λαό της Σαουδικής Αραβίας. Χρηματοδότησε τη δραματική οικονομική ανάπτυξη που επί μακρόν στήριξε την πολιτική σταθερότητα του βασιλείου αλλά, την ίδια στιγμή, έχει επιδεινώσει σημαντικά πολλά από τα φλέγοντα προβλήματά του. Η Σαουδική Αραβία παραμένει υπερβολικά εξαρτημένη από το πετρέλαιο για να συντηρηθεί η τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα, η χρηματοδότηση των επενδύσεων και η προώθηση της μελλοντικής ανάπτυξης. Παράλληλα, οι τιμές του πετρελαίου, και συνεπώς τα κρατικά έσοδα, παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ασταθή και απρόβλεπτα. Μεταξύ του 2007 και του 2011 οι τιμές του πετρελαίου διπλασιάστηκαν, μειώθηκαν στο μισό και διπλασιάστηκαν ξανά σε τέσσερα χρόνια, περιπλέκοντας σε μεγάλο βαθμό κάθε ορθολογικό οικονομικό σχεδιασμό.⁸⁷ Επιπλέον, η εξαιρετικά απαιτητική σε κεφάλαια πετρελαϊκή βιομηχανία δημιουργεί λίγες θέσεις εργασίας για τους υπηκόους.

Κατά μέσο όρο, τα έσοδα από το πετρέλαιο αντιπροσώπευαν το 80% του προϋπολογισμού της κυβέρνησης και το 40% του ΑΕΠ της Σαουδικής Αραβίας, αν και στην πραγματικότητα μεγάλο μέρος του μη πετρελαϊκού ΑΕΠ παραμένει εξαρτώμενο από τις δαπάνες της κυβέρνησης με έσοδα από το πετρέλαιο. Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών του εικοστού πρώτου αιώνα, οι παραγωγοί πετρελαίου σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης της Σαουδικής Αραβίας, απολάμβαναν μια άνθηση που είχε να κάνει περισσότερο με την αυξανόμενη κινεζική ζήτηση παρά με την παραγωγή του ΟΠΕΚ. Οι τιμές αυξήθηκαν από 12 δολάρια το βαρέλι το 2000 σε 140 δολάρια το βαρέλι το 2008. Στη συνέχεια, η αγορά αντιστράφηκε, στέλνοντας το πετρέλαιο να πέσει στα 32 δολάρια το βαρέλι στις αρχές του 2016. Ο προϋπολογισμός της Σαουδικής Αραβίας επηρεάστηκε αρνητικά, καθώς τα μειούμενα έσοδα από το πετρέλαιο μόλις και μετά βίας κάλυπταν τις δημόσιες υπηρεσίες της χώρας και τους απαιτούμενους μισθούς του δημοσίου. Πολλές από καιρό επισημασμένες ανησυχίες έγιναν τώρα πιεστικές, φέρνοντας άμεσα προβλήματα για τον νέο βασιλιά Σαλμάν.⁸⁸

⁸⁷ Rundell, D. (2021) *Vision or Mirage. Saudi Arabia at the Crossroads* (σ.211) London: Tauris

⁸⁸ Rundell, D. (2021), (σ.211)

Η λύση του βασιλιά Σαλμάν ήταν το Όραμα 2030⁸⁹, ένα φιλόδοξο σχέδιο για να μετατραπεί η Σαουδική Αραβία στη δέκατη πέμπτη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Το όραμα προβλέπει δεκάδες κοινωνικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς στόχους για τα πάντα, από την αύξηση του προσδόκιμου ζωής και των ποσοστών προσωπικών αποταμιεύσεων μέχρι την ψυχαγωγία και το χρονικό διάστημα που οι Σαουδάραβες περνούν στο γυμναστήριο. Ο πυρήνας του σχεδίου, ωστόσο, επικεντρώνεται έντονα στην εξισορρόπηση του προϋπολογισμού της κυβέρνησης, τη διαφοροποίηση της οικονομίας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας.

Από αυτές τις προτεραιότητες, η εξισορρόπηση του προϋπολογισμού ήταν η πιο πιεστική. Το 2015, το δημοσιονομικό έλλειμμα της κυβέρνησης έφτασε στο μη βιώσιμο 16% του ΑΕΠ.⁹⁰ Η εξισορρόπηση του προϋπολογισμού της Σαουδικής Αραβίας απαιτούσε περικοπές δαπανών, αύξηση των εσόδων και διαφοροποίηση των πηγών αυτών των εσόδων.⁹¹

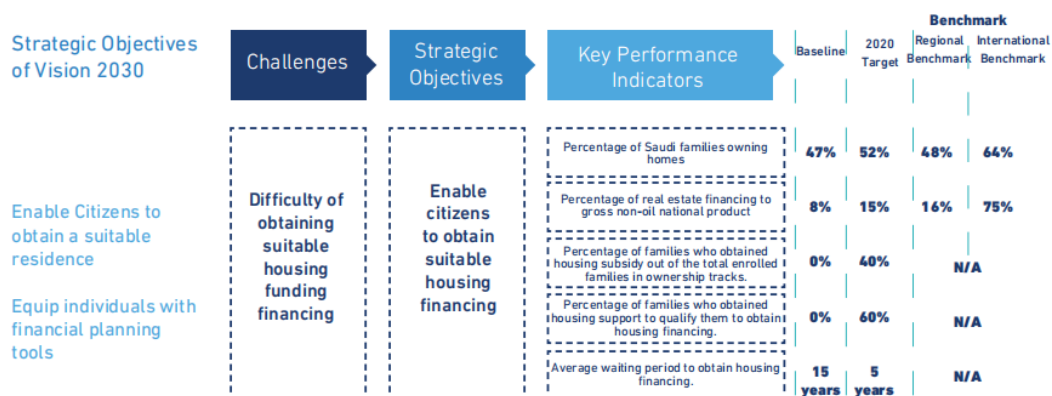
⁸⁹ Αποδίδεται με τον όρο «Vision 2030»

⁹⁰ Συγκριτικά αναφέρεται ότι τα δημοσιονομικά ελλείμματα των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου το ίδιο έτος ήταν 4,5% και 4 % του ΑΕΠ, αντίστοιχα

⁹¹ Rundell, D. (2021), (σ.214)

3.4 Το εθνικό πρόγραμμα μετασχηματισμού «Σαουδική Αραβία - Όραμα 2030»

Το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού αναπτύχθηκε για να συμβάλει στην εκπλήρωση του προγράμματος «Σαουδική Αραβία - Όραμα 2030» και να προσδιορίσει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κυβερνητικοί φορείς στους οικονομικούς και αναπτυξιακούς τομείς. Το πρόγραμμα καθορίζει στρατηγικούς στόχους που βασίζονται στο όραμα και αντιμετωπίζει τις προκλήσεις του μέχρι το 2020 σύμφωνα με συγκεκριμένους στόχους. Το πρόγραμμα προσδιορίζει, κάθε χρόνο, τις πρωτοβουλίες που είναι απαραίτητες για την επίτευξη των εν λόγω στόχων και καταρτίζει λεπτομερή σχέδια με βάση ενδιάμεσους δείκτες που μετρούν και παρακολουθούν τις επιδόσεις. Κατά το πρώτο του έτος, το πρόγραμμα ξεκίνησε σε 24 κυβερνητικούς φορείς, και υπάρχουν σχέδια για την ετήσια επέκταση της κάλυψής του. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα που αναδεικνύει τα διάφορα στάδια της ανάπτυξης του Οράματος 2030 όπως στην **εικόνα 4**.

Εικόνα 4. Τα διάφορα στάδια της ανάπτυξης του Οράματος 2030

Πηγή: Kingdom of Saudi Arabia. (2016). *National Transformation Program 2020*. (σ. 10)

Το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού θα αναπτύξει κυβερνητικές δράσεις και θα καθιερώσει τα απαραίτητα θεμέλια για την ικανοποίηση των φιλοδοξιών και των απαιτήσεών του. Αυτά θα συμβάλουν στην εκπλήρωση των φιλοδοξιών του οράματος. Το πρώτο κύμα προς την επίτευξη αυτού του στόχου θα περιλαμβάνει

πρωτοβουλίες του προγράμματος για το 2016. Αυτές θα επανεξεταστούν και θα αξιολογηθούν, όπως και η επάρκεια και οι επιδόσεις τους θα μετρώνται τακτικά. Επιπλέον, θα αναληφθούν νέες πρωτοβουλίες και θα εξεταστούν για υιοθέτηση στο εθνικό πρόγραμμα μετασχηματισμού.

Τηρώντας την κατεύθυνση του οράματος για υποστήριξη της ευέλικτης κυβερνητικής δράσης, η διαδικασία για τη δημιουργία του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού συνέβαλε στη βελτίωση του συντονισμού και την κοινή δράση με τον προσδιορισμό των κοινών στόχων των κυβερνητικών φορέων με βάση τις εθνικές προτεραιότητες. Επίσης, υποστήριξε τον κοινό σχεδιασμό και τη μεταφορά τεχνογνωσίας μεταξύ κυβερνητικών φορέων. Στον εντοπισμό και καθορισμό των προκλήσεων αλλά και στην εξεύρεση λύσεων, μηχανισμών χρηματοδότησης και μεθόδων εφαρμογής, συμμετείχε ο ιδιωτικός και ο μη κερδοσκοπικός τομέας. Ακόμη, συνέβαλε στην καθιέρωση του κατάλληλου μηχανισμού για την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της απόδοσης.

Το ερώτημα όμως που μπορεί εδώ να προκύψει είναι ποιοι είναι οι στόχοι του προγράμματος μετασχηματισμού. Το μοντέλο λειτουργίας και τα αποτελέσματα του Εθνικού προγράμματος Μετασχηματισμού θα έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού και στην ενσωμάτωση των κυβερνητικών δράσεων. Με αυτόν τον τρόπο, το πρόγραμμα εκπληρώνει τη δέσμευση του Οράματος για περισσότερο αποδοτικές δαπάνες και την επίτευξη δημοσιονομικής ισορροπίας μέσω:

α. Προσδιορισμού των στρατηγικών στόχων και των στόχων των συμμετεχόντων φορέων. Για την επιτυχία του Οράματος 2030 της Σαουδικής Αραβίας, το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού προσδιόρισε τους υποστηρικτικούς στρατηγικούς στόχους, καθώς και τα εμπόδια που θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν την επίτευξη των στόχων αυτών και δημιούργησε καινοτόμους στόχους για το έτος 2020.

β. Μετατροπή των στρατηγικών στόχων σε πρωτοβουλίες για τους συμμετέχοντες φορείς. Οι στρατηγικοί στόχοι των συμμετεχόντων φορέων μεταφράστηκαν σε πρωτοβουλίες. Στη συνέχεια καταρτίστηκαν λεπτομερή σχέδια υλοποίησης και μελέτες οικονομικής σκοπιμότητας. Όλα αυτά θα επηρεάσουν τη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης, θα οδηγήσουν σε καλύτερη αποδοτικότητα των δαπανών, θα μεγιστοποιήσουν την επίδραση των πρωτοβουλιών στην επίτευξη των εθνικών προτεραιοτήτων και θα προωθήσουν τη διαφάνεια με την ανακοίνωση στόχων και αποτελεσμάτων.

γ. Προώθηση της κοινής δράσης για την επίτευξη κοινών εθνικών στόχων. Το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού προσδιόρισε έναν αριθμό αποτελεσματικών κοινών εθνικών προτεραιοτήτων, όπως και τα δημόσια οφέλη τους, οι οποίες βασίστηκαν στους στρατηγικούς στόχους του οράματος. Οι πρωτοβουλίες αναλύθηκαν στο πλαίσιο εξειδικευμένων μονάδων υποστήριξης. Οι εν λόγω μονάδες χρησιμοποίησαν φίλτρα σχεδιασμένα για να μεγιστοποιήσουν τη συμβολή των πρωτοβουλιών στην επίτευξη των κοινών εθνικών στόχων σε τομείς όπως οι ακόλουθοι:

(1) Συμβολή στη δημιουργία θέσεων εργασίας. Οι πρωτοβουλίες του προγράμματος επιδιώκουν να δημιουργήσουν περισσότερες από 450.000 θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα έως το έτος 2020, συμβάλλοντας έτσι στο στόχο του οράματος για την παροχή ευκαιριών για όλους.

(2) Ενίσχυση των εταιρικών σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα. Η συμβολή του ιδιωτικού τομέα στη χρηματοδότηση των πρωτοβουλιών είναι αρκετά σημαντική, ανακουφίζοντας την κυβέρνηση από το 40% της χρηματοδότησης των πρωτοβουλιών. Αυτό φέρνει το έθνος πιο κοντά στην εκπλήρωση του στόχου του Οράματος 2030 για την αύξηση της συμβολής του ιδιωτικού τομέα στο ΑΕΠ.

(3) Μεγιστοποίηση του εγχώριου δυναμικού. Ορισμένες πρωτοβουλίες του προγράμματος συμβάλλουν στην τοπική διάθεση κονδυλίων ύψους άνω των 270 δισεκατομμυρίων, αυξάνοντας την προστιθέμενη αξία και τη δημιουργία

ευκαιριών απασχόλησης και μειώνοντας παράλληλα την εξάρτηση από τις εισαγωγές. Ως αποτέλεσμα, το έθνος πλησιάζει περισσότερο στην εκπλήρωση του στόχου της μεγιστοποίησης του εγχώριου δυναμικού σε όλους τους τομείς.

(4) Ψηφιακός μετασχηματισμός. Το πρόγραμμα προσδιόρισε πέντε κοινές ψηφιακές πλατφόρμες, 29 βασικές ψηφιακές πρωτοβουλίες για βασικούς τομείς, καθώς και έναν αριθμό εθνικών ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων που μπορούν να επενδυθούν για την υποστήριξη του κυβερνητικού ψηφιακού μετασχηματισμού. Αυτό αντιστοιχεί στη δέσμευση του Οράματος 2030 της Σαουδικής Αραβίας να αναπτύξει το σύστημα ψηφιακών υποδομών, στην ενεργοποίηση των οικονομικών τομέων, στην υποστήριξη των βιομηχανιών και των φορέων του ιδιωτικού τομέα, όπως και να υποστηρίξουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων δημόσιου-ιδιωτικού τομέα.

5. Για να επιτευχθεί η βιωσιμότητα των εργασιών και να μεγιστοποιηθεί το αποτέλεσμα, το πρόγραμμα έχει χρησιμοποιήσει μια σειρά από παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση του επιπέδου επαγγελματισμού και διασφαλίζουν την ομαλότερη ροή των εργασιών. Σε αυτούς περιλαμβάνονται τα εξής:

α. Διαφάνεια. Για να ενισχυθεί το επίπεδο διαφάνειας σύμφωνα με το Όραμα 2030 της Σαουδικής Αραβίας έτσι ώστε να διασφαλιστεί η παρακολούθηση της προόδου των πρωτοβουλιών και να εντοπιστούν γρήγορα τα κενά, θα πρέπει να δημιουργηθεί και να αναπτυχθεί ένας ενιαίος πίνακας μέτρησης των επιδόσεων, ο οποίος περιλαμβάνει όλους τους στόχους και τους δείκτες κάθε φορέα. Ο πίνακας μετρά επίσης την πρόοδο που έχει σημειωθεί όσον αφορά την υλοποίηση των πρωτοβουλιών, με τρόπο που εξυπηρετεί τη μεγιστοποίηση της διαφάνειας, ενισχύει την ευθύνη επίτευξης μεταξύ των αρμόδιων φορέων που είναι επιφορτισμένοι με την υλοποίηση, και βελτιώνει την αποτελεσματικότητα και την ταχύτητα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων.

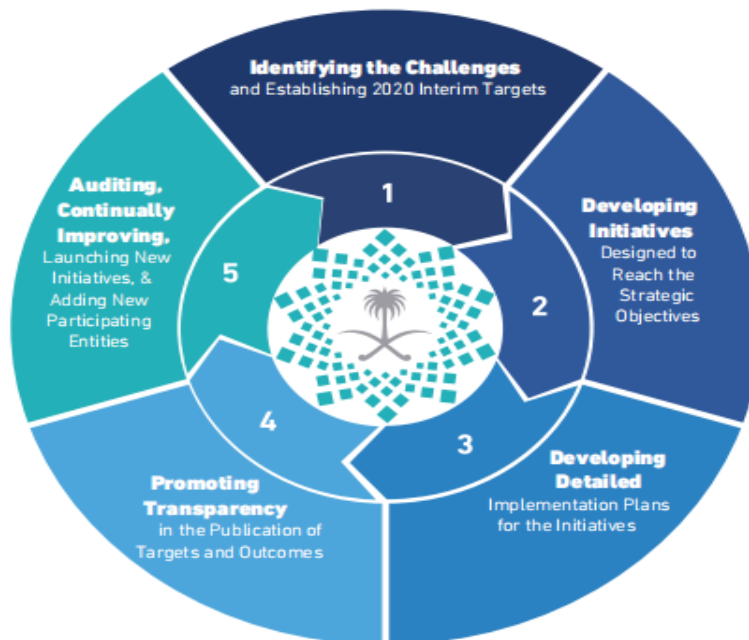
β. Θεσμοθέτηση των εργασιών. Προκειμένου να οικοδομηθεί ένα σύστημα ικανό να επιτύχει, το Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών

Υποθέσεων έχει αναπτύξει ένα πλήρες μοντέλο διακυβέρνησης για τη δράση του Οράματος 2030 της Σαουδικής Αραβίας σύμφωνα με τις καλύτερες δυνατές πρακτικές. Για τον σκοπό αυτό, οι μονάδες υποστήριξης έχουν συσταθεί για το σχεδιασμό, την υλοποίηση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των κυβερνητικών επιδόσεων. Επιπλέον, το Εθνικό Πρόγραμμα Μετασχηματισμού θα ενισχύσει αυτό το μοντέλο με την υποστήριξη της δημιουργίας νέων θεσμών, όπως τα γραφεία μετασχηματισμού, που έχουν ως αποστολή την παρακολούθηση της εφαρμογής των πρωτοβουλιών του προγράμματος μέσα στους συμμετέχοντες φορείς με έναν τρόπο που επιτρέπει τη θεσμοθέτηση των εργασιών και την εναρμόνιση των πρωτοβουλιών και να προωθεί την τακτική υποβολή εκθέσεων στο Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων.

γ. Εξειδικευμένη υποστήριξη. Η διαδικασία δημιουργίας του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού επεδίωξε να βελτιώσει την ποιότητα των πρωτοβουλιών που υλοποιούνται από τους κυβερνητικούς φορείς με αύξηση της συνεργασίας μεταξύ τους. Εναρμόνισε τις κοινές πρωτοβουλίες και ενίσχυσε το συντονισμό, ενώ παράλληλα μετέφερε γνώσεις μέσω εξειδικευμένων μονάδων υποστήριξης. Οι μονάδες αυτές επικεντρώθηκαν στην εξέταση και αξιολόγηση των πρωτοβουλιών και στην εξέταση της οικονομικής σκοπιμότητας της καθεμιάς, συντονίζονταν με εμπειρογνώμονες και ενδιαφερόμενα μέρη.

3.5 Μοντέλο λειτουργίας του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού

Το Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων και οι 24 συμμετέχοντες κυβερνητικοί φορείς εργάστηκαν από κοινού για την προετοιμασία και την έναρξη του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού. Άλλοι κυβερνητικοί φορείς, όπως τα Υπουργεία Εσωτερικών και Εξωτερικών Υποθέσεων, κλήθηκαν να συμμετάσχουν στο σχεδιασμό των πρωτοβουλιών, στο συντονισμό των προσπάθειών και στην παραγωγή ρεαλιστικών αποτελεσμάτων υψηλής ποιότητας. Σχηματική παράσταση του μοντέλου του εθνικού προγράμματος μετασχηματισμού, όπως στην **εικόνα 5**

Εικόνα 5. Σχηματική παράσταση του μοντέλου του εθνικού προγράμματος μετασχηματισμού της Σαουδικής Αραβίας

Πηγή: Kingdom of Saudi Arabia. (2016). *National Transformation Program 2020*. (σ. 13)

Φάση Πρώτη: Προσδιορισμός των προκλήσεων που αντιμετωπίζει κάθε κυβερνητικός φορέας στην εκπλήρωση του οράματος και καθορισμός ενδιάμεσων στόχων για το 2020. Οι στόχοι του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού καθορίστηκαν από τους συμμετέχοντες κυβερνητικούς φορείς, έχοντας εντοπίσει τα μεγαλύτερα εμπόδια και προκλήσεις για την επίτευξη των στόχων. Ως ημερομηνίες-στόχοι για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων καθορίστηκαν από το 2016 έως το 2020, τη διάρκεια του προγράμματος. Αυτοί οι στόχοι αποτελούν σημεία αναφοράς για μια καλά θεμελιωμένη διαδικασία σχεδιασμού. Μέσω των συνδυασμένων προσπαθειών του Εθνικού Κέντρου Μέτρησης της Απόδοσης, της Γενικής Στατιστικής Αρχής Στατιστικής και άλλων ενδιαφερόμενων μερών, οι στόχοι αυτοί προσδιορίστηκαν συγκρίνοντας την τρέχουσα κατάσταση με περιφερειακά και διεθνή σημεία αναφοράς.

Δεύτερη φάση: Ανάπτυξη πρωτοβουλιών σχεδιασμένων για την επίτευξη των στρατηγικών. Στη φάση αυτή, οι συμμετέχοντες φορείς αναπτύσσουν τις ετήσιες πρωτοβουλίες τους. Αυτές είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη των σκοπών και των στόχων της πρώτης φάσης. Παγκόσμια βέλτιστες πρακτικές, εμπειρία και μελέτες σκοπιμότητας χρησιμοποιήθηκαν για να υποστηρίξουν την ανάπτυξη των πρωτοβουλιών που θα ξεκινήσουν το 2016. Οι πρωτοβουλίες αποτέλεσαν αντικείμενο έντονων συζητήσεων στις οποίες συμμετείχαν εγχώριοι και διεθνείς εμπειρογνώμονες καθώς και εκπρόσωποι του ιδιωτικού τομέα. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες φορείς ανέπτυξαν νέες μεθόδους χρηματοδότησης με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των κρατικών δαπανών και την διεύρυνση της συμμετοχής των ιδιωτικού τομέα. Αλλά το πιο σημαντικό είναι πως η φάση αυτή έδωσε έμφαση στην εποπτεία των πρωτοβουλιών από εξειδικευμένες μονάδες υποστήριξης που αντιπροσωπεύουν κοινούς εθνικούς στόχους που δεν συνδέονται με κανένα συγκεκριμένο φορέα. Στόχος είναι η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των φορέων, η αναδιάρθρωση των πρωτοβουλιών για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς τους.

Τρίτη φάση: Ανάπτυξη λεπτομερών σχεδίων υλοποίησης των πρωτοβουλιών. Τα σχέδια εφαρμογής για κάθε πρωτοβουλία του Εθνικού Προγράμματος

Μετασχηματισμού είναι εξαιρετικά σημαντικά λόγω του δυνητικού αντίκτυπού τους στην αποτελεσματικότητα των κυβερνητικών δαπανών. Κάθε σχέδιο εφαρμογής περιλαμβάνει λεπτομερή ανάλυση και χρονοδιάγραμμα των φάσεων και των βημάτων υλοποίησης, περιγράφει τις αρμοδιότητες, προσδιορίζει τον βαθμό της εξάρτησης και της σχέσης με άλλες πρωτοβουλίες και απαριθμεί την απαιτούμενη νομοθεσία, τους οικονομικούς και τους ανθρώπινους πόρους.

Τέταρτη φάση: Προώθηση της διαφάνειας στη δημοσίευση των στόχων και των αποτελεσμάτων. Η διαφάνεια είναι ζωτικής σημασίας για την επιτυχία του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού. Το πρόγραμμα θα δημοσιεύει τους στόχους και τα αποτελέσματα των κυβερνητικών φορέων, έτσι ώστε αυτοί και άλλοι τομείς και οι σχετικοί φορείς μπορούν να παρακολουθούν και να εξετάζουν τις επιδόσεις. Αυτή η φάση θα επιτευχθεί μέσω ενός δημόσιου πίνακα δεικτών επιδόσεων που θα ενημερώνεται συνεχώς και θα υπόκειται σε έντονη ανάλυση.

Πέμπτη φάση: Έλεγχος, συνεχής βελτίωση, ανάληψη νέων πρωτοβουλιών και προσθήκη νέων συμμετεχόντων φορέων. Οι περιοδικοί έλεγχοι και η συνεχής παρακολούθηση εξασφαλίζουν τη συνεχή βελτίωση και την πρόοδο προς την επίτευξη των στόχων των πρωτοβουλιών και των στρατηγικών στόχων του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού. Οι έλεγχοι διεξάγονται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο περιλαμβάνει τον έλεγχο της προόδου προς την επίτευξη των στόχων που σχετίζονται με τους στρατηγικούς στόχους κάθε φορέα και μια αξιολόγηση του πόσο αποτελεσματικά ο φορέας έχει αντιμετωπίσει τις εθνικές προκλήσεις. Ο δεύτερος έλεγχος παρακολουθεί την πρόοδο των πρωτοβουλιών σε σχέση με τα προγραμματισμένα σχέδια και, εάν είναι απαραίτητο, μπορεί να ενεργοποιήσει έγκαιρα διορθωτικές ενέργειες για να αποτραπεί η παρεμπόδιση της επίτευξης των επιθυμητών στόχων. Η φάση αυτή αποτελεί σημαντικό μέρος της ανατροφοδότησης, η οποία βοηθάει τους συμμετέχοντες φορείς στο πρόγραμμα να εντοπίσουν τα κενά και να λάβουν διορθωτικά μέτρα. Σε συντονισμό με το Γραφείο Στρατηγικής Διαχείρισης, οι φορείς μπορούν να επαναπροσδιορίζουν συνεχώς τους στόχους και τους σκοπούς τους, να δρομολογούν νέες πρωτοβουλίες κάθε χρόνο και να συνεργάζονται με πρόσθετους κυβερνητικούς φορείς. Με τον τρόπο αυτό, θα είναι

δυνατή η επίτευξη των επιθυμητών στόχων του Εθνικού Μετασχηματισμού Προγράμματος 2020 σύμφωνα με τις προηγούμενες ετήσιες φάσεις του λειτουργικού μοντέλου του προγράμματος.

Σημαντικό όμως τμήμα του υπόψη μοντέλου αποτελούν οι συμμετέχοντες σ' αυτό φορείς. Η πρώτη φάση του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού ξεκίνησε με τη συμμετοχή 24 κυβερνητικών φορέων, συμπεριλαμβανομένων των υπουργείων που εκπροσωπούνται στο Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων καθώς και ένας αριθμός δημόσιων φορέων που συνδέονται κυρίως με τους στρατηγικούς στόχους του Οράματος 2030 της Σαουδικής Αραβίας. Άλλοι φορείς προσκλήθηκαν επίσης επειδή τα υπουργεία έκριναν την παρουσία τους απαραίτητη για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων του Οράματος. Το πρόγραμμα διεξάγεται σε φάσεις, οπότε θα προστεθούν και άλλοι φορείς, όταν το Όραμα και οι αποφάσεις του Συμβουλίου Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων το απαιτήσουν. Οι φορείς που συμμετέχουν φαίνονται στην **εικόνα 6**

Participant	Number of strategic objectives	Number of indicators	Number of targets
Ministry of Justice	7	21	19
Ministry of Finance	6	12	12
Ministry of Economy and Planning	6	13	7
Ministry of Health	16	17	16
Ministry of Communications and Information Technology	10	17	17
Ministry of Commerce and Investment	7	10	9
Ministry of Municipal and Rural Affairs	7	25	24
Ministry of Civil Service	5	11	11
Ministry of Culture and Information	4	10	9
Ministry of Environment, Water, and Agriculture	16	35	35
Ministry of Energy, Industry, and Mineral Resources	15	24	24
Ministry of Labor and Social Development	13	37	37
Ministry of Housing	3	11	11
Ministry of Education	8	20	19
Ministry of Transportation	9	15	15
Ministry of Haj and Umrah	5	15	10
Saudi Commission for Tourism and National Heritage	4	16	16
Sports Authority	4	7	5
Royal Commission for Jubail and Yanbu	9	12	10
King Abdulaziz City for Science and Technology	7	12	12
King Abdullah City for Atomic and Renewable Energy	4	8	8
Institute of Public Administration	2	4	4
Saudi Arabian General Investment Authority	5	12	11
Saudi Food and Drug Authority	6	7	5
Total	178	371	346

Εικόνα 6. Εμπλεκόμενοι φορείς του εθνικού προγράμματος μετασχηματισμού της Σαουδικής Αραβίας

Πηγή: Kingdom of Saudi Arabia. (2016). *National Transformation Program 2020*. (σ. 15)

Το μοντέλο διακυβέρνησης του προγράμματος σχεδιάστηκε εντός του πλαισίου διακυβέρνησης και υιοθετήθηκε για την επίτευξη του οράματος 2030 της Σαουδικής Αραβίας. Αντικατοπτρίζει την εφαρμογή τέτοιου μοντέλου διακυβέρνησης, έτσι ώστε να επιτευχθεί ο συντονισμός των προσπάθειών μεταξύ των συμμετεχόντων φορέων, η αύξηση της αποτελεσματικότητας και η συνεχή βελτίωση και ενίσχυση των προτύπων παρακολούθησης της απόδοσης.

Το μοντέλο χρησιμοποιεί τις καλύτερες, παγκοσμίως, πρακτικές στην εφαρμογή της στρατηγικής. Αυτές περιλαμβάνουν τη δρομολόγηση πινάκων και δεικτών μέτρησης επιδόσεων και την εφαρμογή συγκεκριμένης μεθοδολογίας διαχείρισης χαρτοφυλακίου έργων, καθώς και την ανάπτυξη μέτρων ταχείας παρέμβασης των κυβερνητικών φορέων, σε περίπτωση που οι πρωτοβουλίες καθυστερήσουν. Το μοντέλο της διακυβέρνησης επιτρέπει επίσης στους φορείς εκτέλεσης να δημιουργήσουν γραφεία μετασχηματισμού στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών τους για την παρακολούθηση και αξιολόγηση της προόδου.

Ποιο είναι όμως το κόστος του εθνικού προγράμματος του μετασχηματισμού και ποιο το οικονομικό όφελος που εν τέλει θα προκύψει; Το Συμβούλιο Οικονομικών και Αναπτυξιακών Υποθέσεων, στο πλαίσιο της αποφασιστικότητάς του να ενισχύσει τον αναμενόμενο αντίκτυπο των πρωτοβουλιών και των κυβερνητικών προγραμμάτων, χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο μηχανισμό για την υιοθέτηση του κόστους υλοποίησης των πρωτοβουλιών του προγράμματος. Το Συμβούλιο συνδέει το κόστος με τις εθνικές προτεραιότητες και εξετάζει τα αναμενόμενα οικονομικά και δημοσιονομικά αποτελέσματα.

Το μοντέλο λειτουργίας του Εθνικού Προγράμματος Μετασχηματισμού χρησιμοποίησε καινοτόμες μεθόδους για τη διεξαγωγή των μελετών οικονομικής σκοπιμότητας των πρωτοβουλιών. Το πρόγραμμα εκτίμησε το κόστος των πρωτοβουλιών χρησιμοποιώντας μηχανισμούς που μεγιστοποιούν τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και αυξάνουν την αποτελεσματικότητα των κρατικών δαπανών. Ως αποτέλεσμα, το κόστος που επιβαρύνει την κυβέρνηση θα μειωθεί, και τα αναμενόμενα οικονομικά, δημοσιονομικά και οικονομικά αποτελέσματα του

προγράμματος, όπως και οι αναπτυξιακές αποδόσεις θα μεγιστοποιηθούν. Το πρόγραμμα, θα εφαρμόσει αυτόν τον μηχανισμό σε ετήσια βάση κατά την εξέταση των οικονομικών οφελών των νέων πρωτοβουλιών πριν από την έγκριση των νέων δαπανών, για τα έτη 2017 έως 2020 από την Οικονομική Επιτροπή.

Η εν λόγω επιτροπή προσδιορίζει συγκεκριμένα πρότυπα για τη μέτρηση της επάρκειας των οικονομικών σχεδίων των πρωτοβουλιών και της καταλληλότητας της ετήσιας ρευστότητας που απαιτείται για τις πρωτοβουλίες, μεγιστοποιώντας τα οφέλη που προκύπτουν από τις χορηγήσεις των πρωτοβουλιών και την επένδυσή τους σύμφωνα με την οικονομική κατάσταση.⁹²

⁹² Kingdom of Saudi Arabia. (2016). *National Transformation Program 2020*.

3.6 Προκλήσεις του «Vision 2030» και κριτήρια αναφοράς

Σε αντίθεση με τα προηγούμενα εννέα εθνικά πενταετή σχέδια, το Όραμα 2030 έχει υψηλού επιπέδου πολιτική υποστήριξη. Κατά το παρελθόν, εκδίδονταν από τον υπουργό Σχεδιασμού και στη συνέχεια ξεχνούνταν αμέσως από όλους τους άλλους. Αντιθέτως, αυτό αποτελεί το προσωπικό έργο ενός αναμφισβήτητα ισχυρού πρίγκιπα διαδόχου, ο οποίος έχει συνδέσει το πολιτικό του μέλλον με την επιτυχία του. Ο Μοχάμεντ μπιν Σαλμάν είπε σε όλους τους συμβούλους και τους συμβούλους γύρω του: «Ο χρόνος είναι ο εχθρός μας. Δεν μπορούμε πλέον να περιμένουμε να μεταρρυθμίσουμε τη χώρα μας».⁹³

Ένα καλό παράδειγμα αυτής της αποφασιστικότητας ήταν η εισαγωγή του 5% ΦΠΑ τον Ιανουάριο του 2018. Πολλοί σύμβουλοι, διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, και εγχώριοι λογιστές υποστήριξαν ότι ένας τέτοιος φόρος δεν είχε εφαρμοστεί ποτέ στο παρελθόν τόσο γρήγορα σε μια μεγάλη οικονομία. Όλοι τους υποστήριξαν ότι η έναρξή του 2018 ήταν μη ρεαλιστική. Όταν ο πρίγκιπας διάδοχος κατέστησε σαφές ότι η καθυστέρηση δεν αποτελούσε επιλογή, οι σύμβουλοι εργάστηκαν υπερωριακά για να δημιουργήσουν ένα σύστημα ελκυστικών κινήτρων και αυστηρών ποινών για να επιτύχουν τη συμμόρφωση. Στους λογιστές προσφέρθηκαν προγράμματα κατάρτισης, στις μικρές επιχειρήσεις δόθηκαν παρατάσεις και για το μεγαλύτερο μέρος της οικονομίας ο φόρος ήταν επιτυχής και είχε εφαρμοστεί σύμφωνα με το σχεδιαζόμενο χρονοδιάγραμμα.

Κατανοώντας ότι ο πρίγκιπας διάδοχος παρακολουθεί και αναμένει ουσιαστικά και γρήγορα αποτελέσματα, οι προτάσεις των συμβούλων του έγιναν πιο συγκεκριμένες και κοστολογημένες. Τα έργα εγκρίνονται μόνο εάν υποστηρίζουν ρητά τους στόχους του Οράματος 2030 και λαμβάνουν πρόσθετη χρηματοδότηση μόνο όταν επιτευχθούν οι καθορισμένοι στόχοι.⁹⁴ Το Όραμα 2030 είναι επίσης πολύ πιο ολοκληρωμένο από τα προηγούμενα σχέδια. Έχει επεκταθεί έτσι ώστε να περιλαμβάνει ένα εθνικό σχέδιο μετασχηματισμού, καθώς και ειδικά προγράμματα

⁹³ Rundell, D. (2021), (σ.218)

⁹⁴ Rundell, D. (2021), (σ.218)

για την εξισορρόπηση της οικονομικής κλίμακας, την κυβερνητική αναδιάρθρωση, τη διαχείριση των έργων, την αναθεώρηση κανονισμών και τη μέτρηση των επιδόσεων. Τα προγράμματα αυτά δημιουργήθηκαν και στελεχώθηκαν από στρατιές συμβούλων από εταιρείες όπως η Bain, η Boston Consulting Group, η Booz Allen, η Deloitte, McKinsey, Oliver Wyman, Price Waterhouse και πολλοί άλλοι. Όλα αυτά τα προγράμματα έχουν πλέον λεπτομερείς στόχους και δεκάδες βασικούς δείκτες απόδοσης σε εθνικό και σε υπουργικό επίπεδο, όπως και όλα αυτά παρακολουθούνται τώρα στενά σε τριμηνιαία βάση από ένα κεντρικό γραφείο. Είναι σαφές ότι οι σύμβουλοι ήταν απασχολημένοι με το σχεδιασμό των οργανογραμμάτων, αλλά οι προσπάθειές τους είχαν αρχίσει να διορθώνουν το χάος που χαρακτήριζε επί μακρόν τη σαουδαβική γραφειοκρατία. Τουλάχιστον στην κορυφή, η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας έχει γίνει πιο εστιασμένη και συντονισμένη στο στόχο της.

Το σχέδιο του Μοχάμεντ μπιν Σαλμάν θα έπρεπε μάλλον να ονομαστεί Όραμα 2050. Αυτό θα αποτελούσε ένα πιο ρεαλιστικό⁹⁵ χρονοδιάγραμμα για τον μετασχηματισμό της σαουδαβικής οικονομίας από μια οικονομία που βασίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στο πετρέλαιο σε μια αντίστοιχη που βασίζεται, κατά μεγάλο ποσοστό, σε παραγωγικές επιχειρήσεις. Ακόμη και μέχρι το 2050, το υπάρχον σχέδιο δε θα έχει καταφέρει, για παράδειγμα, να μετατρέψει τη Σαουδική Αραβία σε Νότια Κορέα.⁹⁶

Προκειμένου γίνουν κατανοητές και να αξιολογηθούν οι αλλαγές στη Σαουδική Αραβία, πολύ πριν από το 2030, απαιτείται η παρακολούθηση ενός συνόλου κριτηρίων αναφοράς. Τα κυριότερα από αυτά είναι:

α. Οι εξαγωγές πετρελαίου. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι αν η αυξανόμενη εγχώρια κατανάλωση πετρελαίου θα εκτοπίσει τις εξαγωγές υδρογονανθράκων ή θα συνεχιστούν οι πρόσθετες περικοπές των επιδοτήσεων, προκειμένου να μειωθεί η εγχώρια κατανάλωση βενζίνης, νερού και ηλεκτρικής ενέργειας.

⁹⁵ αν και λιγότερο παρακινητικό

⁹⁶ Rundell, D. (2021), (σ.218)

β. Τα Κυβερνητικά έσοδα. Θα γίνει η PIF⁹⁷ με τον εγχώριο προσανατολισμό, το μεγαλύτερο και πλουσιότερο ταμείο στον κόσμο; Θα μπορέσει να συμβάλλει αποφασιστικά στην εξισορρόπηση του προϋπολογισμού έως το 2030; Θα έχει τη δυνατότητα να αυξήσει τα κρατικά έσοδα κατά 30% μέχρι τότε;

γ. Οι μεταρρυθμίσεις. Εδώ ο δείκτης αφορά το αν θα καταφέρει το νομικό σύστημα της Σαουδικής Αραβίας να καταστεί διαφανές και προβλέψιμο, να κινείται σύμφωνα με τα παγκόσμια πρότυπα για το λογιστικό και πτωχευτικό δίκαιο και αν θα μπορέσει να επιβάλλει με συνέπεια τις ξένες αποφάσεις και τις απαιτήσεις διαιτησίας.

δ. Η επέκταση του ιδιωτικού τομέα. Οι ιδιωτικοποιήσεις των κρατικών επιχειρήσεων, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι αεροπορικές εταιρείες, οι σιδηρόδρομοι, τα σιλό σιτηρών και οι τράπεζες, θα καταφέρουν να υλοποιηθούν και, με τον τρόπο αυτό, να συμβάλλουν στην επέκταση του τον ιδιωτικό τομέα από το 40 στο 65% του ΑΕΠ;

ε. Οι ανθρώπινοι πόροι. Εδώ το κριτήριο εξετάζει αν θα συνεχίσουν να φεύγουν οι ξένοι εργαζόμενοι και αν μπορεί το εργατικό δυναμικό της Σαουδικής Αραβίας να συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία. Επιπλέον, αν θα μπορεί να αυξηθεί η παραγωγικότητα και αν συνεχίσουν να μειώνονται αφενός η απασχόληση στο δημόσιο τομέα και αφετέρου η ανεργία των νέων.

Δεν είναι απαραίτητο να ικανοποιούνται όλοι αυτοί οι δείκτες στο σύνολό τους για την επιτυχία, αλλά να εξετάζονται συλλογικά. Με τον τρόπο αυτό θα δώσουν μια ενδεικτική εικόνα για το κατά πόσο οι Αλ Σαούντ μπορούν να συνεχίσουν να διατηρούν την σταθερή ευημερία που ο λαός τους έχει συνηθίσει να απαιτεί.

Όλα τα εξειδικευμένα στοιχεία που συμπεριλαμβάνονται στις τρεις ανωτέρω υποενότητες αντλήθηκαν από το National Transformation Program - Vision 2030, όπου και είναι διαθέσιμο στο <https://www.vision2030.gov.sa/v2030/vrps/ntp/>.

⁹⁷ Public Investment Fund. Ιδρύθηκε από το Βασιλιά Φαϊσάλ της Σαουδικής Αραβίας το 1971 προκειμένου να υποστηρίξει στρατηγικά προγράμματα επενδύσεων στη χώρα

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει πως δεν είναι δυνατή η πρόβλεψη ή ο προσδιορισμός των δυνατών καταστάσεων που μπορεί να περιέλθει η Σαουδική Αραβία στην προσπάθεια αναμόρφωσης της οικονομίας της και το πέρασμά της στη «μετά πετρελαίου εποχή». Το μόνο που μπορεί να προσδιοριστεί είναι οι δείκτες που μπορούν να καθορίζουν το βαθμό επιτυχίας του προγράμματος και να υποδεικνύουν το πόσο μακριά βρίσκεται η Σαουδική Αραβία από το στόχο της.

Η απεξάρτηση από τους υδρογονάνθρακες είναι μια έγκυρη φιλοδοξία, αλλά έχει υποτιμηθεί το βάθος της διαρθρωτικής αλλαγής που απαιτείται γι' αυτό. Ακόμη και υπό ιδανικές συνθήκες, είναι σχεδόν πρακτικά αδύνατο για μία χώρα να περάσει έτσι εύκολα στη μετά πετρελαίου εποχή μέχρι το 2030. Το πράγμα αυτό φαντάζει πρακτικά δύσκολο ακόμα και μέχρι το 2050. Μπορεί μαθηματικά και θεωρητικά να μοιάζει εφικτό, πλην όμως η θεωρία διαφέρει κατά πολύ από την πράξη.

Αυτό όμως που μπορεί με βεβαιότητα να σημειωθεί είναι το συμπέρασμα ότι η Σαουδική Αραβία θα παραμείνει, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, χώρα υψηλού εισοδήματος. Η δημοσιονομική στενότητα που δημιουργείται από τη μείωση των πετρελαϊκών εσόδων θα οδηγήσει, αργά ή γρήγορα, σε μείωση των κρατικών δαπανών, η οποία με τη σειρά της, θα επηρεάσει αρνητικά και τον ιδιωτικό τομέα. Πάντως, ο τρόπος και η ταχύτητα μετασχηματισμού της οικονομίας της χώρας θα εξαρτηθεί από το ρυθμό της μείωσης της πετρελαϊκής ζήτησης, που τη στιγμή αυτή δε δύναται με ακρίβεια να προσδιοριστεί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελλοντικά αναμένεται μείωση της ζήτησης των υδρογονανθράκων. Σε αυτό εκτιμάται ότι θα συντελέσουν η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών που θα επιτρέψουν την εκμετάλλευση μη αξιοποιήσιμων, μέχρι σήμερα κοιτασμάτων πετρελαίου, όπως και η παγκόσμια τάση για απανθρακοποίηση και στροφή προς φιλικότερες προς το περιβάλλον πηγές ενέργειας. Εν συνεχεία, αναμένεται μακροπρόθεσμα η μείωση των τιμών του πετρελαίου. Αυτό θα προκαλέσει τη μείωση των εσόδων των οικονομιών εισοδημάτων του Περσικού κόλπου και θα καταστήσει επιτακτική την ανάγκη αναδιάρθρωσης των οικονομιών τους και την απεξάρτησή τους από το πετρέλαιο.

Τον κυριότερο ρόλο στη δίκαιη διανομή των πόρων που προέρχονται από τα έσοδα του πετρελαίου διαδραματίζει η ποιότητα των θεσμών της κάθε χώρας. Σε χώρες με υψηλής ποιότητας θεσμούς, οι πόροι αυτοί διανέμονται με δίκαιο τρόπο στους υπηκόους. Αυτό όμως δε συμβαίνει στην περίπτωση που οι θεσμοί ελέγχονται από ομάδες συμφερόντων. Δεν πρέπει επιπλέον να μας διαφεύγει ότι οι χώρες του κόλπου αποτελούν μοναρχίες. Το γεγονός ότι τα έσοδα παραμένουν στα χέρια της κυβέρνησης, προσδίδει στο κράτος το ρόλο του διανομέα δημόσιων αγαθών χωρίς ανάλογο αντίκρουσμα στη φορολογία των υπηκόων τους, με τη μορφή «καλοσύνης του ηγεμόνα». Με τον τρόπο αυτό οι πολίτες είναι πολύ λιγότερο απαιτητικοί όσον αφορά τη συμμετοχή τους στα κοινά και τα πολιτικά δικαιώματά τους. Αυτό αποτελεί και τη βάση στήριξης των απολυταρχικών καθεστώτων των χωρών αυτών.

Οι χώρες του Περσικού κόλπου έχουν συνειδητοποιήσει πως επίκεινται οι δυσμενείς επιπτώσεις που θα προκύψουν από την ταχεία ανάπτυξη, τον έντονο κατακερματισμό της αγοράς εργασίας, τις επιδοτήσεις στην ενέργεια, το μεγάλο μισθολογικό κόστος του δημόσιου τομέα και την επερχόμενη κλιματική αλλαγή. Θέλοντας να τις προλάβουν, καλούνται να λάβουν έκτακτα μέτρα. Όμως, μια βαθιά και ουσιαστική διαφοροποίηση μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω του διαρθρωτικού μετασχηματισμού των οικονομιών και μέσω της ενδυνάμωσης του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος ακόμη είναι ανεπαρκής, ώστε να αναλάβει το θεμελιώδη και δύσκολο ρόλο που του αναλογεί στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης.

Οι μεταρρυθμίσεις που απαιτούνται για τη λύση του προβλήματος περιλαμβάνουν όλους τους τομείς της οικονομίας. Όμως οι κυριότερες και παράλληλα δυσκολότερες εντοπίζονται στην αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας, στον περιορισμό των ενεργειακών επιδοτήσεων, στη φορολογία και στην ποιοτική αναβάθμιση των θεσμών.

Στο θέμα της αναδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας απαιτείται η μείωση της εξάρτησης από το εισαγόμενο εργατικό δυναμικό. Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος για τους αλλοδαπούς μετανάστες και τις χώρες καταγωγής τους δεν θα είναι θετικές. Τα εμβάσματα θα μειωθούν με παράλληλο περιορισμό των ευκαιριών απασχόλησης. Οι συνέπειες όμως για τις χώρες του κόλπου θα είναι θετικές. Μακροπρόθεσμα η προτιμότερη μόνιμη λύση για τις χαμηλότερες τιμές του πετρελαίου είναι η παραγωγή εμπορεύσιμων αγαθών εκτός υδρογονανθράκων και η παροχή υπηρεσιών στις οικονομίες του Κόλπου. Αυτό μπορεί να γίνει με ή χωρίς την εργασία των υπηκόων. Οι οικονομίες του Κόλπου πρέπει να είτε να υιοθετήσουν το μοντέλο του Ντουμπάι, με τους πολιτικούς του κινδύνους, είτε να βρουν τρόπους να ωθήσουν τους υπηκόους τους να εργαστούν με παραγωγικούς τρόπους, τόσο στον μη εμπορεύσιμο όσο και στον εμπορεύσιμο τομέα.

Μία ακόμη σοβαρή πρόκληση που καλούνται τα κράτη αυτά να αντιμετωπίσουν είναι και η ανάγκη μείωσης των ενεργειακών επιδοτήσεων. Τα τελευταία χρόνια έχουν καταστεί οι ίδιες μεγάλοι καταναλωτές ενέργειας. Καθώς αυξάνει η εγχώρια ζήτηση για πετρέλαιο και φυσικό αέριο έχει αρχίσει να απειλείται ο πυρήνας της δομής των εξαγωγικών αυτών χωρών, αφού οι εξαγωγές τους παραμένουν σταθερές. Οι ενεργειακές επιδοτήσεις έχουν καταστεί ένα βασικότατο στοιχείο της κοινωνικής πολιτικής των χωρών αυτών, όπως και βασικό στοιχείο για τη συνοχή και τη σταθερότητα των απολυταρχικών καθεστώτων, που πρέπει όμως τώρα να περιοριστούν.

Από τη μία πλευρά, οι μοναρχίες αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα της αντικατάστασης των κρατικών εσόδων που προέρχονται από τις εξαγωγές υδρογονανθράκων με αντίστοιχα που θα προέλθουν από φορολογικές μεταρρυθμίσεις.

Αυτές όμως θα προκαλέσουν αντιδράσεις τόσο μεταξύ των υπηκόων όσο και μεταξύ των ελίτ που εκπροσωπούν μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα. Όμως, αφενός οι πολίτες δεν είναι εύκολο να αντιληφθούν την αναγκαιότητα περιστολής των προνομίων με τα οποία έχουν συνηθίσει και αφετέρου οι ελίτ των μεγάλων συμφερόντων δεν μπορούν να καταλάβουν ότι η αναδιάρθρωση των οικονομιών θα εξυπηρετήσει μακροπρόθεσμα και τα δικά τους συμφέροντα.

Όσον αφορά τη Σαουδική Αραβία η πρόβλεψη των δυνατών καταστάσεων της οικονομίας της στην προσπάθεια της αναδιάρθρωσης δεν είναι εύκολο να προβλεφθεί. Η απεξάρτηση από το πετρέλαιο είναι ένας φιλόδοξος στόχος που απαιτεί όμως διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των οποίων το βάθος έχει υποτιμηθεί. Για το λόγο αυτό καθυστερεί η υλοποίησή τους. Θεωρητικά έχουν θεσπιστεί θεσμοί για την προώθηση και των έλεγχου του προγράμματος αναδιάρθρωσης, πλην όμως το πρακτικό επίπεδο είναι πολύ διαφορετικό από το θεωρητικό.

Αυτό όμως που μπορεί με βεβαιότητα να εξαχθεί για την περίπτωση της Σαουδικής Αραβίας είναι ότι θα συνεχίσει να αποτελεί μια χώρα υψηλών εισοδημάτων. Αδιαμφισβήτητα θα υπάρξουν δημοσιονομικές πιέσεις, οι οποίες όμως θα επιφέρουν μείωση των κρατικών δαπανών. Όμως ο τρόπος, ο βαθμός και η ταχύτητα της αναδιάρθρωσης και του μετασχηματισμού της οικονομίας θα εξαρτηθεί κυρίως από το ρυθμό με τον οποίο θα μειωθεί η ζήτηση του πετρελαίου, πράγμα που δεν είναι εύκολο προς το παρόν να εκτιμηθεί με ακρίβεια.

Τα έσοδα από το πετρέλαιο είναι μία από τις αιτίες που συνετέλεσαν στη διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας και τη μη επέκταση σε αυτές των συνεπειών της αραβικής άνοιξης. Η πρόκληση όμως για όλους είναι η διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας με παράλληλη υλοποίηση των αναγκαίων οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών.

Οι χώρες του Περσικού Κόλπου έχει διανύσει πολύ δρόμο από τότε που οι κακοποιοί από την Καλιφόρνια εκμεταλλεύτηκαν μια πετρελαιοπηγή στους πρόποδες του Jebel Dukhan στο Μπαχρέιν. Η εκμετάλλευση του πετρελαίου τοποθέτησε τότε

την περιοχή στον σύγχρονο κόσμο πριν να είναι έτοιμη και κατά συνέπεια τη μετέτρεψε σε κέντρο του σύγχρονου ενεργειακού χάρτη. Εξετάζοντας την ιστορία στο συνολικό της εύρος, οι μοναρχίες του Κόλπου αντιμετώπισαν αποτελεσματικά την πρόκληση του πετρελαίου και κατάφεραν να παραμείνουν σε καίρια θέση στον άξονα της παγκόσμιας οικονομίας, παρέχοντας όχι μόνο ενεργειακά αγαθά, αλλά και υπηρεσίες που αξιοποιούν την τοποθεσία τους και το ηλιόλουστο κλίμα τους. Με τον τρόπο αυτό έχουν μέχρι στιγμής εκμεταλλευτεί στο έπακρο τα δώρα με τα οποία προικίστηκαν από τη φύση. Προς το παρόν, η μοίρα του Κόλπου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την τύχη των πετρελαϊκών επιχειρήσεων. Και το πετρέλαιο εισέρχεται σε μια εποχή αυξανόμενου κινδύνου. Η επίδραση στο κλίμα απειλεί με άμεσο τρόπο την κυριαρχία των ορυκτών καυσίμων στην παγκόσμια αγορά ενέργειας. Παρόλο που κανείς δεν έχει ακόμη επινοήσει μέχρι στιγμής ένα βιώσιμο τρόπο αντικατάστασης των πετρελαιοκίνητων στον τομέα των μεταφορών, οι κυβερνήσεις απαιτούν όλο και περισσότερο εναλλακτικά καύσιμα και τεχνολογίες, ανεξάρτητα από τις τιμές του πετρελαίου. Οι μοναρχίες του Κόλπου καλό θα ήταν να συνειδητοποιήσουν τον κίνδυνο αυτό, που θα οδηγήσει, κατά πάσα πιθανότητα, ορισμένους κατόχους μεγάλων αποθεμάτων, να προσπαθήσουν να προωθήσουν το αργό τους στην αγορά πριν ο κόσμος προχωρήσει.

Τι σημαίνει όμως αυτό για τους κυβερνώντες σείχηδες των χωρών του Κόλπου; Αναμφισβήτητα, θα αντιμετωπίσουν δύσκολες επιλογές. Βραχυπρόθεσμα, είναι δύσκολο να υπερεκτιμηθεί η σημασία που έχει για τις μοναρχίες του Κόλπου η υπεράσπιση των υδρογονανθράκων τους και των εσόδων από τις εξαγωγές τους.

Παρά τη μέτρια, μέχρι στιγμής, επιτυχία της οικονομικής διαφοροποίησης, οι εξαγωγές ενέργειας εξακολουθούν να αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ και των κυβερνητικών προϋπολογισμών. Οι πωλήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου παρέχουν το σκληρό συνάλλαγμα που απαιτείται για την αγορά εισαγόμενων αγαθών, την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, την κατασκευή υποδομών, τη βιομηχανία και για τη δημιουργία θέσεων εργασίας για το αναπτυσσόμενο εργατικό δυναμικό.

Η μακροπρόθεσμη λύση είναι γνωστή αλλά πολύ δύσκολα εφαρμόσιμη. Ο μετασχηματισμός της οικονομίας δείχνει μια πολύ δύσκολη, προς το παρόν, υπόθεση. Η αλλαγή του ενεργειακού τοπίου λόγω της κλιματικής αλλαγής δεν κατάφερε μέχρι στιγμής να ξεπεράσει τα εμπόδια που της προβάλλουν οι μοναρχικοί θεσμοί στις χώρες του Κόλπου (εκτός από το Ντουμπάι), οι οποίοι έχουν παραταχθεί με σθένος εναντίων της, στην προσπάθεια, αν όχι να διαιωνίσουν, να διατηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση όσο το δυνατό περισσότερο, για κέρδος χρόνου. Τα κράτη εισοδηματίες με τις οικονομίες δύο ταχυτήτων που περιλαμβάνουν ξεχωριστούς κανόνες για τους αλλοδαπούς και τους υπηκόους τους, με τη λειτουργική τους διακυβέρνηση σε ότι αφορά την εφαρμογή των νόμων, των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και τις διοχετεύσεις πλούτου σε ηγετικές και προνομιούχες οικογένειες, δε μπόρεσαν να απαλύνουν την επιζήμια επίδραση των αυταρχικών καθεστώτων στην κοινωνία. Άλλωστε, μια τέτοια επίδραση θα υπονόμει τους αδιαφανείς θεσμούς και την πρακτική των διακρίσεων, πράγματα που ευνοούν τη διατήρηση των οικογενειών αυτών στην εξουσία.

Η βιωσιμότητα της οικονομίας και του περιβάλλοντος των χωρών του ΣΣΚ δεν μπορεί να είναι θεωρηθεί ως εξασφαλισμένη αν δεν αντιμετωπιστεί το αίνιγμα της ζήτησης με τη μεταρρύθμιση του καθεστώτος των επιδοτήσεων της ενέργειας. Τα πολιτικά και οικονομικά συστήματα καθε μιας χώρας από τις Μοναρχίες δεν μπορούν να είναι μονίμως αντιμέτωπα μεταξύ τους. Έτσι, με τον τρόπο αυτό οι επιδοτήσεις της ενέργειας όπως και τα έσοδα από τις εξαγωγές, τα οποία στηρίζουν την πολιτική σταθερότητα, υπονομεύουν παράλληλα την οικονομική σταθερότητα που βασίζεται στο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο.

Τελικά, η υπόσχεση των ενοικιαστών είναι ένα σύστημα πυραμίδας. Η πτώση της Αραβικής Άνοιξης σε παρατεταμένο χάος έδωσε τη δυνατότητα για την πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων που είναι πρωτοφανείς για τις χώρες του ΣΣΚ. Κατά τον τρόπο αυτό, η Αραβική Άνοιξη αποτέλεσε μια δοκιμασία για τις κυρίαρχες οικογένειες της περιοχής, που πέρασαν διά πυρός και σιδήρου που, σε γενικές γραμμές, όχι μόνο ανταπεξήλθαν, αλλά παράλληλα έθεσε τη βάση για την παραπέρα αύξηση της σταθερότητάς τους. Αυτό αποτέλεσε για τα καθεστώτα ένα καλό σημάδι

για την επόμενη φάση της εξέλιξής τους. Το εξορθολογισμένο κοινωνικό συμβόλαιο που αναδύθηκε φάνηκε να παρέχει σ' αυτά μεγαλύτερη ευελιξία στη χάραξη πολιτικής. Η ευελιξία θα είναι σίγουρα απαραίτητη στις χώρες αυτές, καθώς αυτές οι φυλετικές αυτοκρατορίες και οι αινιγματικές προσωπικότητες που τις κυβερνούν, προετοιμάζονται για μια άλλη περίοδο χαοτικών αλλαγών: τη μεταπετρελαϊκή εποχή.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Οι χώρες του κόλπου θα πρέπει να συνεχίσουν τις προσπάθειες αναδιάρθρωσης των οικονομιών τους με αμείωτη ένταση. Αυτό έχει γίνει αντιληπτό από τις ηγεσίες των καθεστώτων που προσπαθούν να αναδιαρθρώσουν τις οικονομίες τους και να τις προσαρμόσουν στην μετά πετρελαίου εποχή.

Η Σαουδική Αραβία με τη σειρά της πρέπει να επιταχύνει τις προσπάθειες για την υλοποίηση του «VISION 2030», διότι αν υποτιμηθούν οι επιπτώσεις από την καθυστέρηση της υλοποίησης των μεταρρυθμίσεων θα έρθει η στιγμή που η προσαρμογή θα γίνει απότομα και θα έχει συνέπειες στην πολιτική σταθερότητα της ευρύτερης περιοχής.

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbas, A. (1999). *Change and Development in the Gulf*. London: Macmillan press Ltd.
- Ahssein Amran, Y.H., Mugahed Amran, Y.H., Alyousef, R. & Hisham, A. (2019). Renewable and Sustainable Energy Production in Saudi Arabia according to Saudi Vision 2030; Current Status and Future Prospects. *Journal of Cleaner Production*. doi :<https://doi.org/10.1016/j.jelepro.2019.119602>
- Aldossari, A.S. (2020). Vision 2030 and reducing the stigma of vocational and technical training among Saudi Arabian students. *Empirical research in vocational education and training*. <https://doi.org/10.1186/s40461-020-00089-6>
- Amirat, A. & Zaidi, M. (2019). Estimating GDP Growth in Saudi Arabia Under the Government's Vision 2030: a Knowledge-Based Economy Approach. *Journal of the Knowledge Economy*. <https://doi.org/10.1007/s13132-019-00596-2>
- Atkinson, G., & Hamilton, K. (2003). Savings, growth and the resource curse hypothesis. *World Development*, 31(11), (σ.1793–1807). doi: 10.1016/j.worlddev.2003.05.001
- Baron, J. (2007). *Thinking and deciding. Fourth Edition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Beblawi, H. (1987). The rentier state in the Arab world. *Arab Studies Quarterly*, vol 9, No 4, (σ. 383-398)
- Beblawi, H. & Luciani, G. (1987). *The Rentier State. Volume II*. London - New York - Sydney: Croom Helm
- Bourdieu, P. (2004). From the King's House to the Reason of State: A Model of the Genesis of the Bureaucratic Field. *Constellations vol. 11 iss. 1*, (σ.16-35)
- Carmignani, F., & Avom, D. (2010). The social development effects of primary commodity export dependence. *Ecological Economics*, 70(2), (σ. 317–330). doi: 10.1016/j.ecolecon.2010.09.003

- (2012). Central Department of Statistics and Information, National Accounts Indicators, 2012, <http://www.cdsi.gov.sa/pdf/GDP2012report.pdf>.
- Choudhury, M., & Al-Sahlavi, M. (2002). *Oil and non-oil sectors in Saudi Arabian Economy*. Organization of the Petroleum Exporting Countries
- Crystal J. (1993). *Kuwait: Ruling Family. Persian Gulf States: A Country Study* Washington: Library of Congress
- De Soysa, I., & Gizelis, T. I. (2013). The natural resource curse and the spread of HIV/AIDS, 1990–2008. *Social Science and Medicine*, 77(1), (σ.90–96). doi: 10.1016/j.socscimed.2012.11.010
- Dodgson, M. (2009). Asia's National Innovation Systems: Institutional Adaptability and Rigidity in the Face of Global Innovation Challenges. *Asia Pacific Journal of Management* 26 . Doi: 10.1007/s10490-008-9105-4
- Evans, P. (1989) Predatory, developmental, and other apparatuses: A comparative political economy perspective on the Third World state. *Sociological Forum* vol.4 iss.4 (σ.561-587). doi: 10.1007/bf01115064
- Faudot, A. (2019). Saudi Arabia and the Rentier Regime Trap: A Critical Assessment of the Plan Vision 2030. *Resources Policy*. doi: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.03009>
- Faber, J & Hesen, B.A., (2004). Innovation Capabilities of European Nations: Cross-National Analyses of Patents and Sales of Product Innovations. *Research Policy* 33, no. 2 doi:10.1016/S0048-7333(03)00122-7
- Field, M. (1984). *The Merchants*. London: John Murray
- Freeman, W. Ch. (2011) *The Arab Reawakening: Strategic Implications*. *Middle East Policy* 18, no. 2, (σ. 29-36)
- Fromson, J. & Simon, St. (2019). Visions of Omani Reform. *Survival*, vol 61, No 4, (σ. 1-18). doi: 10.1080/00396338.2019.1637117
- Herb, M. (2014). *The Wages of Oil: Parliaments and Economic Development in Kuwait and the UAE*. New York: Cornell University Press
- Hertog, St. (2010). Defying the Resource Curse: Explaining Successful State-Owned Enterprises in Rentier States. *World Politics* vol. 62 iss. 2, (σ. 261-301) doi:10.1017/S0043887110000055

- Hertog, St. (2017). Making wealth sharing more efficient in high-rent countries: the citizens' income. *Energy Transit* 1, 7. doi: org/10.1007/s41825-017-0007-2
- International Monetary Fund (2015). "*Saudi Arabia : 2015 Article IV Consultation - Press Release*. Staff Report; and Informational Annex." 15/251.
- Hill, J., Tajibaeva, L. & Polasky, St. (2016) Climate Consequences of Low Carbon Fuels: The United States Renewable Fuel Standard. *Energy Policy* 97, suppl. C, (σ. 351– 353)
- Jeong-dong L., & Chansoo P. (2006). Research and Development Linkages in a National Innovation System. Factors Affecting Success and Failure in Korea. *Technovation* 26, no. 9
- Jones, T. (2010). *Desert Kingdom: How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia*. Cambridge: Harvard University Press
- Kingdom of Saudi Arabia. (2016). *National Transformation Program 2020*.
- Khan, K.M. & Khan, B.M. (2020). *Research, innovation and entrepreneurship in Saudi Arabia. VISION 2030*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group
- Krane, J (2016, Μάιος, 24), "Beyond 12.5"; Jim Krane, "Saudi Arabia's Oil Strategy in a Time of Glut," *Foreign Affairs*, May 24, 2016, <https://www.foreignaffairs.com/articles/saudi-arabia/2016-05-24/saudi-arabias-oil-strategy-time-glut>
- Krane, J. (2014). Guzzling in the Gulf: The Monarchies Face a Threat From Within. *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.com/articles/142692/jim-krane/guzzling-in-the-gulf>
- Krane, J. (2017) Climate Change and Fossil Fuel: An Examination of Risks for the Energy Industry and Producer States. *MRS Energy & Sustainability*
- Krane, J.(2018) Political enablers of energy subsidy reform in Middle Eastern oil exporters. *Nature Energy* 3, (σ.547–552). <https://doi.org/10.1038/s41560-018-0113-4>
- Krane, J. (2019). *Energy Kingdoms: Oil and Political Survival in the Persian Gulf*, *Center on Global Energy Policy Series*. New York: Columbia University Press
- Lynch, M. (2019). *The Politics of Rentier States in the Gulf*. University of Maryland. Project on Middle East Political Science

- Mahdavi, H. (1970). The pattern and problems of economic development in rentier states: the case of Iran. Στο Cook, M. (επιμ.), *Studies in the economic history of the Middle East*. London: Oxford University Press
- Makio, Y. (2020). Can a rentier state evolve to a production state? An ‘institutional upgrading’ approach, *British Journal of Middle Eastern Studies*. doi: 10.1080/13530194.2020.1714867
- Masnadi M. , El- Houjeiri H. &, Schunack, D. (2018) Wellto- Refinery Emissions and Net- Energy Analysis of China’s Crude- Oil Supply. *Nature Energy* 3, no. 3
- Mayer, B. & Rajavuori, M.,(2016) National Fossil Fuel Companies and Climate Change Mitigation Under International Law. *Syracuse Journal of International Law and Commerce*.
- McGlade, C. & Ekins, P. (2015). The Geographical Distribution of Fossil Fuels Unused When Limiting Global Warming to 2 [deg] C. *Nature* 517, no. 7533 (σ. 187–9)
- Miniaoui, H. (2020). *Economic Development in the Gulf Cooperation Council Countries. From Rentier States to Diversified Economies*. Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd
- Murden, S.(1998). Oil and Islam. Social and Economics Issues by Oystein Noreng. *British Journal of Middle East Studies*. Vol 25, No 1, (σ. 181-182)
- Nelson, R (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. Oxford: Oxford University Press
- Niblock, T., & Malik, M. (2007). *The Political Economy of Saudi Arabia*. London - New York. Routledge Taylor & Francis Group
- Okruhlik, G. (1999). Rentier wealth, unruly law, and the rise of opposition. The political economy of oil states. *Comperative Politics*, vol 31, No 3, (σ. 295-315)
- Powel, Rb. (2013). *Saudi Arabia: Country Report. The Economist Intelligence Unit*
Διαθέσιμο στην <http://content.argaam.com.s3-external-3.amazonaws.com/8f4efc0a-94a5-4f2c-9e9c-8bfd1465d60f.pdf>
- Ross,M.(2004). Does taxation lead to representation? *British Journal of Political Science* Vol. 34 iss. 2 (σ. 229-249). doi: 10.1017/S0007123404000031
- Rundell, D. (2021). *Vision or Mirage. Saudi Arabia at the Crossroads* London: Tauris

Shiloys, Chr.(2020). *Rentier Capitalism. Who Owns the Economy and who Pays for it? Brett Christophers*. London -New York: Verso.

Smith, A. (1977). *The wealth of nations. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. London: Everyman's Library.

Schwarz, R. (2008). The Political Economy of State-Formation in the Arab Middle East: Rentier States, Economic Reform, and Democratization. *Review of International Political Economy*, Vol. 15, No. 4, (σ. 599-621)

The World's Largest Industrial Areas - WorldAtlas. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://docs.google.com/document/d/1OBmVaVbBRVEurYWJCzz3qyXQJPRlYDnKgf-Fdwjism8/edit>

Ulrichsen, Cr. (2018, Ιούνιος 12). How Qatar overcame the Gulf crisis. *The Foreign Affairs*

Peter Waldman, P. (2015, Απρίλιος 12). Saudi Arabia's Plan to Extend the Age of Oil *Bloomberg*. <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-04-12/saudi-arabia-s-plan-to-extend-the-age-of-oil>.

Werner Sinn, H. (2008). Public Policies Against Global Warming: A Supply Side Approach. *International Tax and Public Finance* 15, no. 4 (pp 360– 94)

Werner Sinn, H. (2012). *The Green Paradox: A Supply- Side Approach to Global Warming*. Cambridge: MIT Press

Wilson, R. (2011). The Contribution of Behavioral Economics to Political Science. *Annual Review of Political Science* vol. 14 iss. 1. doi: 10.1146/annurev-polisci-041309-114513

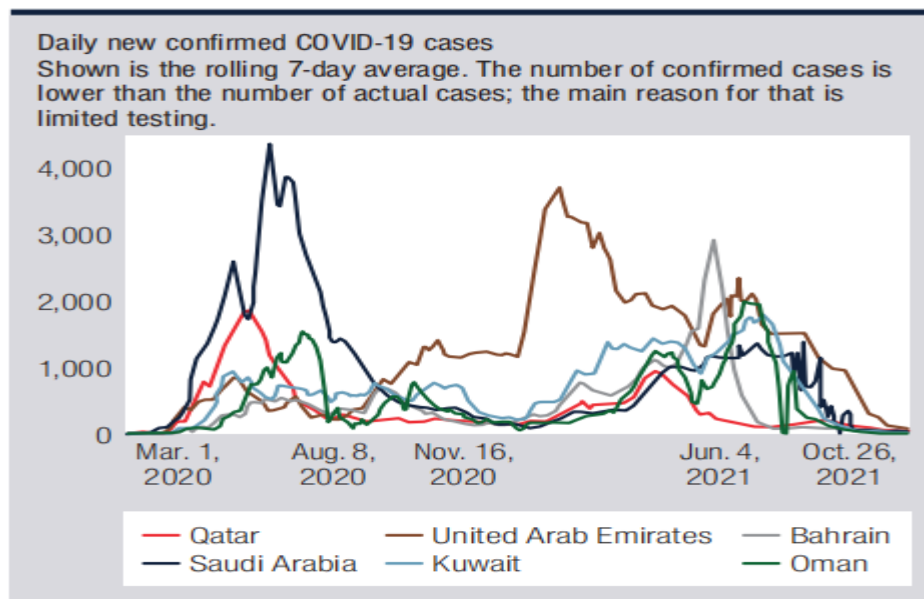
Wintour, P. (2017, Ιούνιος 5). Gulf plunged into diplomatic crisis as countries cut ties with Qatar. *The Guardian*

World Bank (2021). *Gulf economy update. Seizing the opportunity for a sustainable recovery*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Η ΕΠΙΤΕΥΧΘΕΙΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΣΣΚ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Μετά από μια έξαρση το καλοκαίρι, οι λοιμώξεις από τον κορονοϊό στο ΣΣΚ βαίνουν μειούμενες και σε συνδυασμό με την ταχεία εξάπλωση των εμβολίων, πολλές χώρες έχουν πραγματοποιήσει σημαντική πρόοδο προς τον πλήρη εμβολιασμό. Οι λοιμώξεις από COVID-19 μειώνονται σε όλο το ΣΣΚ κατόπιν μιας έξαρσης των κρουσμάτων τον Ιούλιο, λόγω της εξάπλωσης της μετάλλαξης Δέλτα, όπως φαίνεται στην **εικόνα 7**.

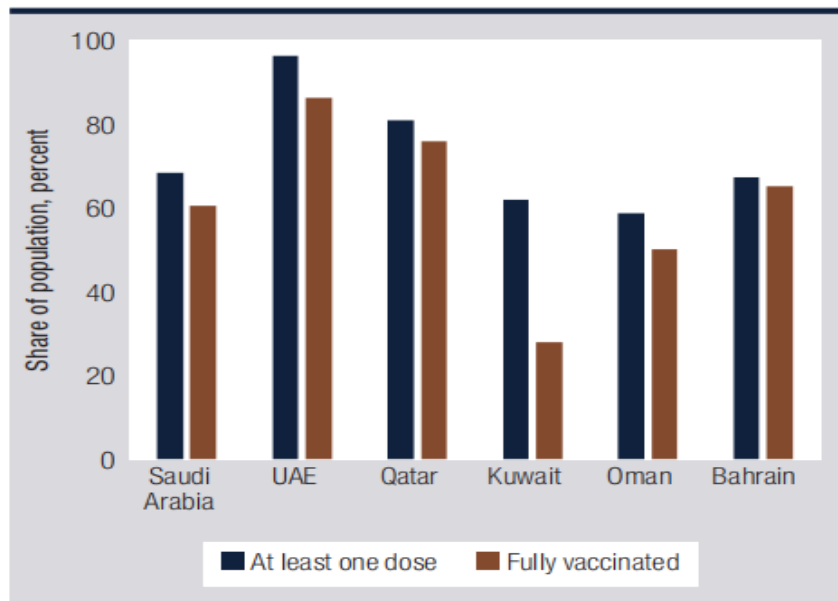

Εικόνα 7. Τα κρούσματα της COVID 19 περιορίζονται

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 2) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

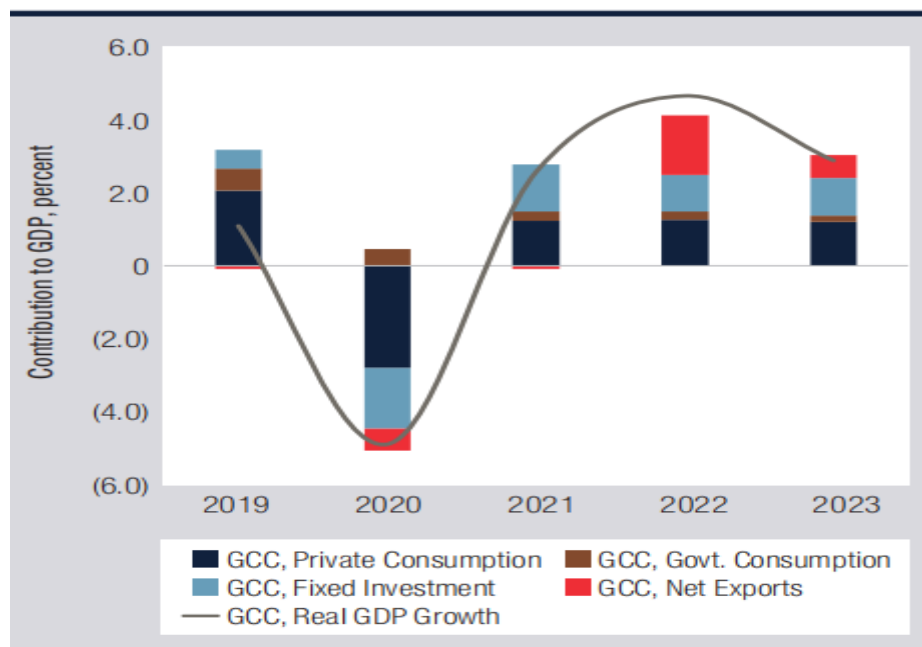
Για το λόγο αυτό έχουν χαλαρώσει τα επιβληθέντα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης και οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί. Η Σαουδική Αραβία έχει ανοίξει τώρα τις πόρτες της στους προσκυνητές, χωρίς περιορισμό με παράλληλη άρση των απαιτήσεων κοινωνικής αποστασιοποίησης και εμβολιασμού. Το Κουβέιτ προέβη στην άρση των περισσότερων περιορισμών, με το αεροδρόμιο να λειτουργεί κανονικά από το μήνα Οκτώβριο του 2021 και τις μεγάλες συγκεντρώσεις, συμπεριλαμβανομένων συνεδρίων και γάμων, να επιτρέπονται πλέον, υπό την προϋπόθεση ότι οι συμμετέχοντες να είναι εμβολιασμένοι. Από την άλλη πλευρά, ενώ οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί έχουν χαλαρώσει, οι αρχές στο ΣΣΚ είναι πιο προσεκτικές και έχουν διατηρήσει κανόνες όπως η χρήση προστατευτικών μαστασιοποίησης σε δημόσιους χώρους.

Εν τω μεταξύ, η πορεία του εμβολιασμού έχει κάνει σημαντική πρόοδο με τα πλήρως εμβολιασμένα άτομα να φτάνουν το 61,8 % του συνολικού πληθυσμού του ΣΣΚ, όπως φαίνεται στην **εικόνα 8**. Η ευρεία εξάπλωση των εμβολιασμών, η χαλάρωση των περιορισμών και οι θετικές εξελίξεις στην αγορά υδρογονανθράκων συνεχίζουν να οδηγούν σε ισχυρή ανάκαμψη κατά το 2021 όλες τις χώρες του ΣΣΚ. Οι κύριοι παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος το 2021 είναι η ιδιωτική κατανάλωση, καθώς οι περιορισμοί της κοινωνικής αποστασιοποίησης χαλαρώνουν σε ολόκληρη την περιοχή, και οικών προσώπου και η συμμόρφωση με τις κατευθυντήριες οδηγίες κοινωνικής αποσπάγιες επενδύσεις, καθώς οι υψηλότερες τιμές του πετρελαίου κατέστησαν δυνατή τη χαλαρή δημοσιονομική πολιτική στο ήμισυ του ΣΣΚ (εκτός από τη Σαουδική Αραβία, το Ομάν και το Μπαχρέιν, όπου οι δαπάνες μειώθηκαν όπως δείχνει η **εικόνα 9**). Ο δείκτης αυστηρότητας των μέτρων για την COVID-19 έχει μειωθεί (**Εικόνα 10**). Τα πιο πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι το Μπαχρέιν και το Ντουμπάι επέστρεψαν σε ανάπτυξη αντίστοιχη της περιόδου προ της πανδημίας το 2ο τρίμηνο του 2021 (**εικόνα 11**).

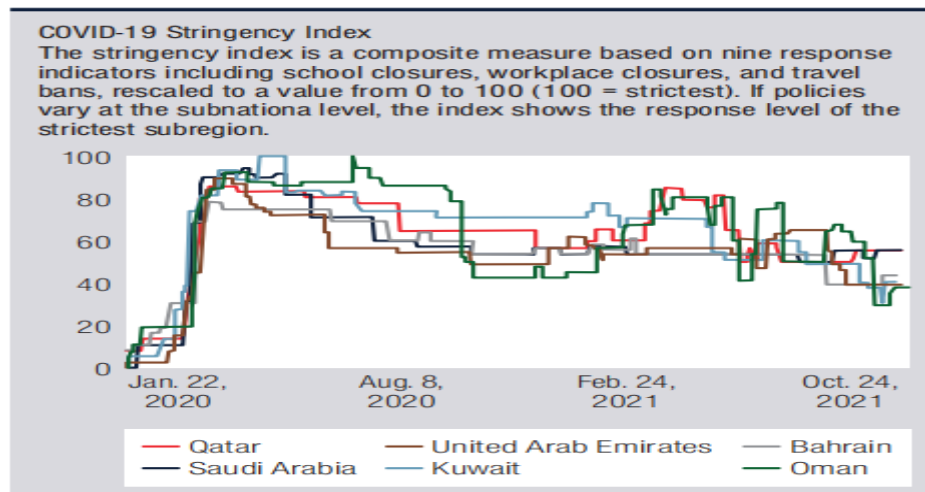
Εικόνα 8. Η επιτυχής πορεία του εμβολιασμού

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 2) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

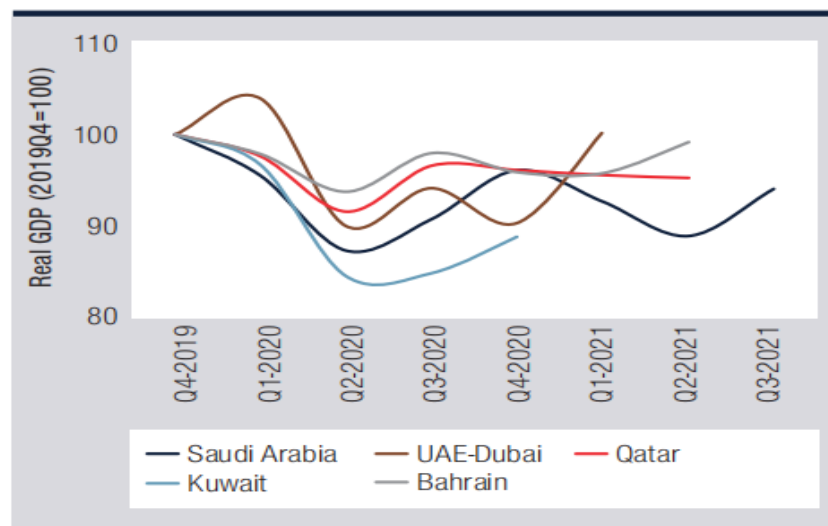
Εικόνα 9. Η ποσοστιαία συνεισφορά στο ΑΕΠ της ιδιωτικής και κρατικής κατανάλωσης, των εξαγωγών και των επενδύσεων

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 2) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Εικόνα 10. Δείκτης αυστηρότητας των μέτρων για την COVID - 19.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 2) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Εικόνα 11. Μεταβολή του ΑΕΠ σε σχέση με αυτό του 2019, ανά τρίμηνο.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 3) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

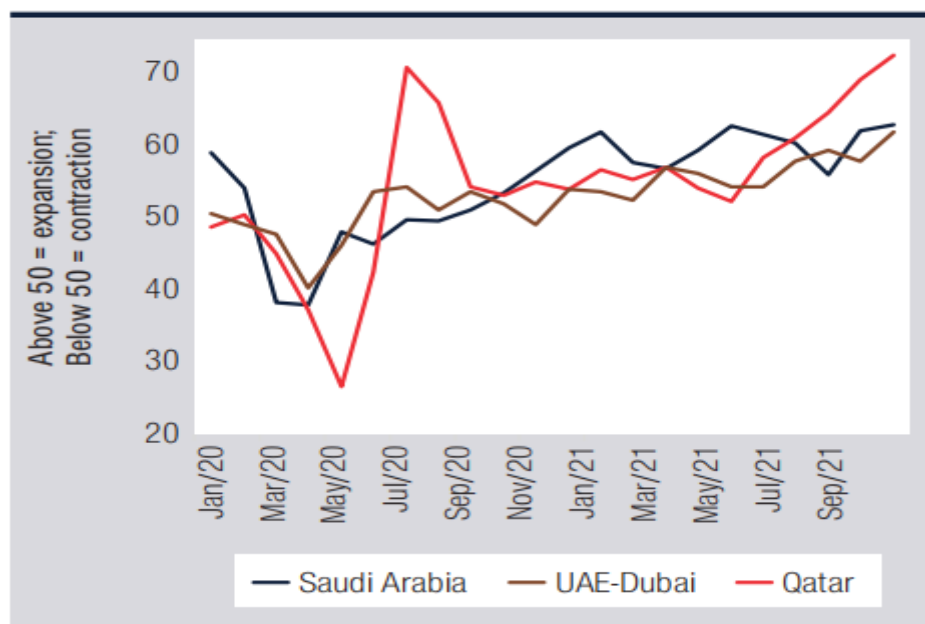
Αυτά σε συνδυασμό με τον αυξανόμενο Δείκτη Υπευθύνων Προμηθειών (PMI)⁹⁸ υποδηλώνουν μια ισχυρή ανάκαμψη το 2021, με τον κύριο δείκτη PMI να εμφανίζει σημαντικά ανοδικές τιμές από το δεύτερο εξάμηνο του 2021 (**εικόνα 12**). Η συνολική αύξηση του ΑΕΠ για τα κράτη του ΣΣΚ εκτιμάται σε 2,6% το 2021, μια ισχυρή ανάκαμψη, ωστόσο, το μέγεθος της είναι μικρότερο από ό,τι σε άλλα μέρη του κόσμου (**εικόνες 13 και 14**).

Οι οικονομίες του ΣΣΚ συρρικνώθηκαν κατά 4,9% το 2020 ως αποτέλεσμα του σύνθετου σοκ της εξάπλωσης του COVID-19 και των περιοριστικών μέτρων, καθώς και της πτώσης των παγκόσμιων τιμών του πετρελαίου. Συνολικά, το κόστος του COVID-19 στο ΣΣΚ εκτιμάται σε σχεδόν 120 δισεκατομμύρια δολάρια. Αυτό αντιστοιχεί σε απώλεια στην ανάπτυξη κατά 7,3% σε σχέση με τις προβλέψεις που είχαν γίνει το 2019. Ωστόσο, η ταχεία εξάπλωση των εμβολίων σε συνδυασμό με την ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου και την αύξηση της παραγωγής και των τιμών του πετρελαίου έχουν οδηγήσει σε ανοδική προσαρμογή των προβλέψεων για το πραγματικό ΑΕΠ. Η ισχυρή ανάκαμψη της περιοχής του ΣΣΚ σε σχέση με τις ομόλογες χώρες μπορεί να αποδοθεί στα συνεχιζόμενα οικονομικά αποτυπώματα της πανδημίας στο πρώτο εξάμηνο του 2021, τη μεγάλη πτώση των τιμών του πετρελαίου που παρατηρήθηκε το 2020 καθώς και τη μεγάλη εξάρτηση των οικονομιών του ΣΣΚ από τον τομέα των υδρογονανθράκων.

Η ανάκαμψη κατά το πρώτο εξάμηνο του 2021 ήταν συγκρατημένη λόγω των ποσοτώσεων παραγωγής πετρελαίου και των περιοριστικών μέτρων της πανδημίας. Από την άλλη πλευρά, το δεύτερο εξάμηνο του 2021 υπήρξε επιτάχυνση τόσο στον πετρελαϊκό όσο και στον μη πετρελαϊκό τομέα και η πρόσφατη αύξηση των τιμών του πετρελαίου οδηγεί σε μια ανοδική δυναμική. Η έλλειψη διαφοροποίησης στις περισσότερες των οικονομιών των χωρών του ΣΣΚ σε συνδυασμό με την εξάρτηση του μη πετρελαϊκού τομέα από τον τουρισμό, τομέας που επλήγη σοβαρά στις πιο διαφοροποιημένες χώρες όπως το Μπαχρέιν, τα ΗΑΕ και το Ομάν, μπορεί να

⁹⁸ Οι Δείκτες PMI παρέχουν εκ των προτέρων ενδείξεις για το τι ακριβώς συμβαίνει στην οικονομία του ιδιωτικού τομέα, εξετάζοντας διάφορες μεταβλητές, όπως η παραγωγή, οι νέες παραγγελίες, η απασχόληση και οι τιμές.

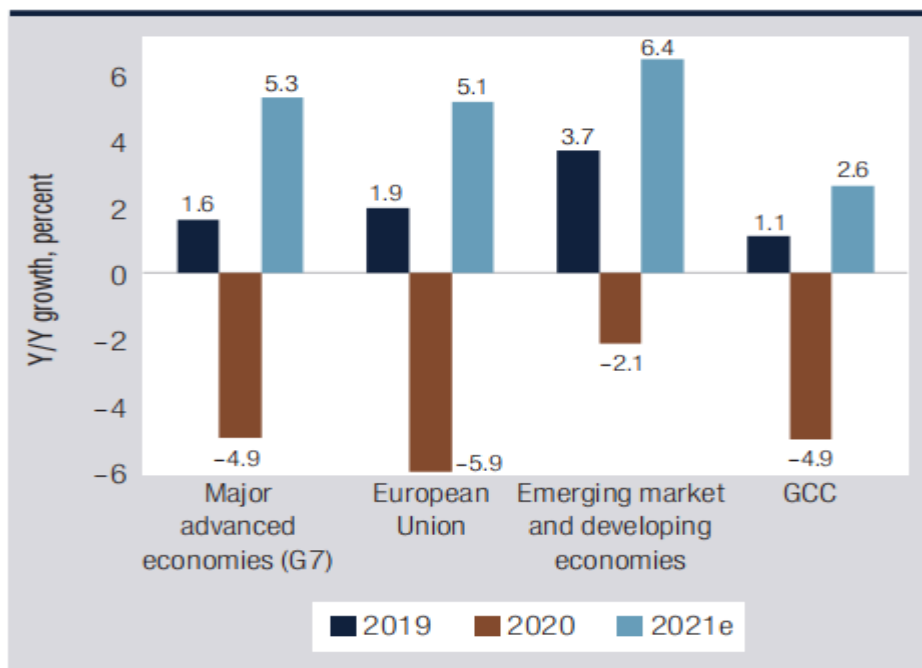
εξηγήσει την απόκλιση στο ρυθμό ανάκαμψης. Η συνολική μη πετρελαϊκή ανάπτυξη στο ΣΣΚ εκτιμάται σε 3,9% και η αύξηση του πετρελαϊκού ΑΕΠ στο -0,2 τοις εκατό.⁹⁹ Συνολικά η παραγωγή αργού πετρελαίου έχει αυξηθεί, με επικεφαλής τη Σαουδική Αραβία, σύμφωνα με τη συμφωνία του ΟΠΕΚ+ για τη σταδιακή κατάργηση των περικοπών της παραγωγής έως τον Σεπτέμβριο του 2022 (**Εικόνα 15**). Στο τρίτο τρίμηνο του 2021 η Σαουδική Αραβία αύξησε την παραγωγή κατά 3,9% σε σχέση με το 2020 για να φτάσει τα 9,5 mbd, σχεδόν στα προ της πανδημίας επίπεδα παραγωγής της (**εικόνα 16**). Τα ΗΑΕ και το Κουβέιτ αύξησαν την παραγωγή το τρίτο τρίμηνο του 2021 σε σχέση με το με το 2ο τρίμηνο του 2021 κατά 4,4% και 3,8% αντίστοιχα.

Εικόνα 12. Μηνιαία μεταβολή των δεικτών PMI.

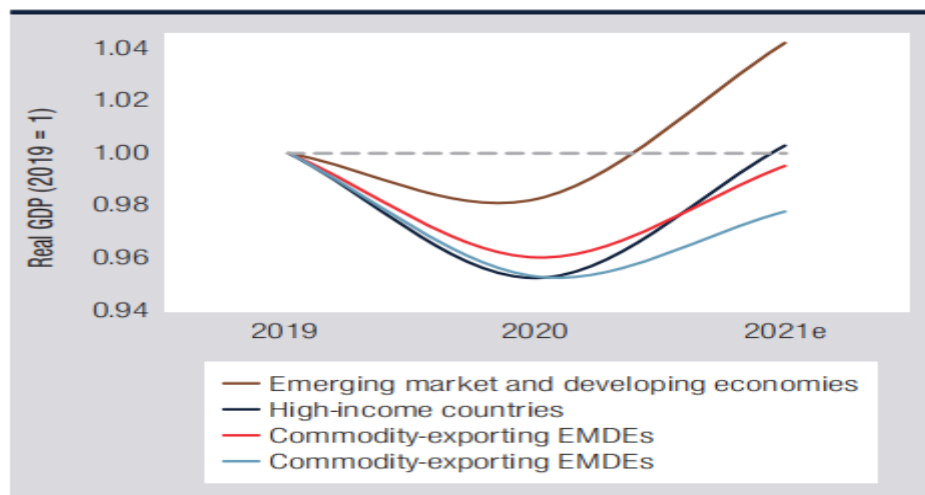
Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*.(σ. 3) Washington: International Bank for Reconstruction and Development

⁹⁹ από -3,0 % και -7,2 % το 2020 αντίστοιχα

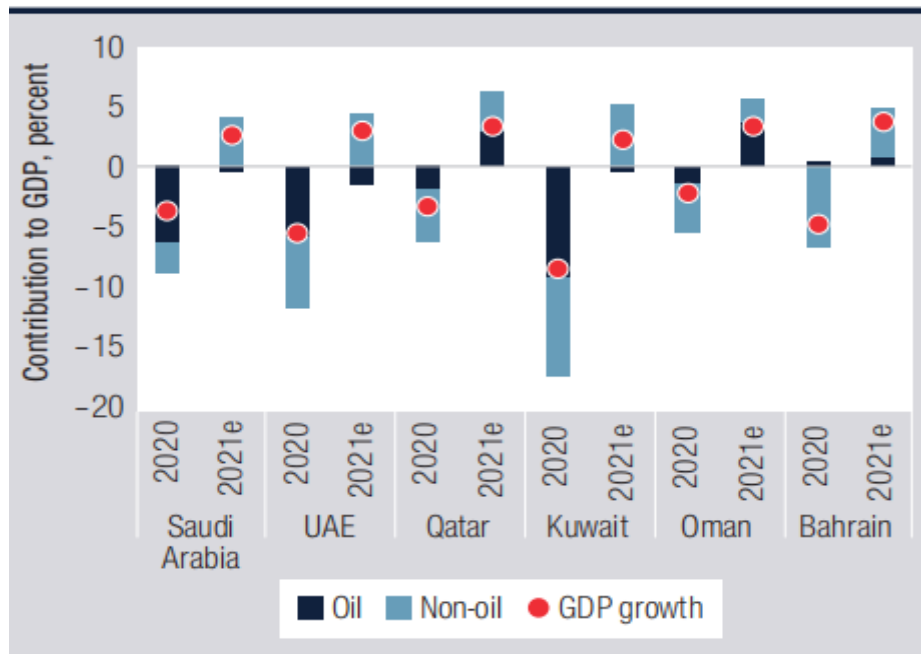
Εικόνα 13. Ανά έτος σύγκριση παρόμοιων οικονομιών.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*, (σ. 3). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

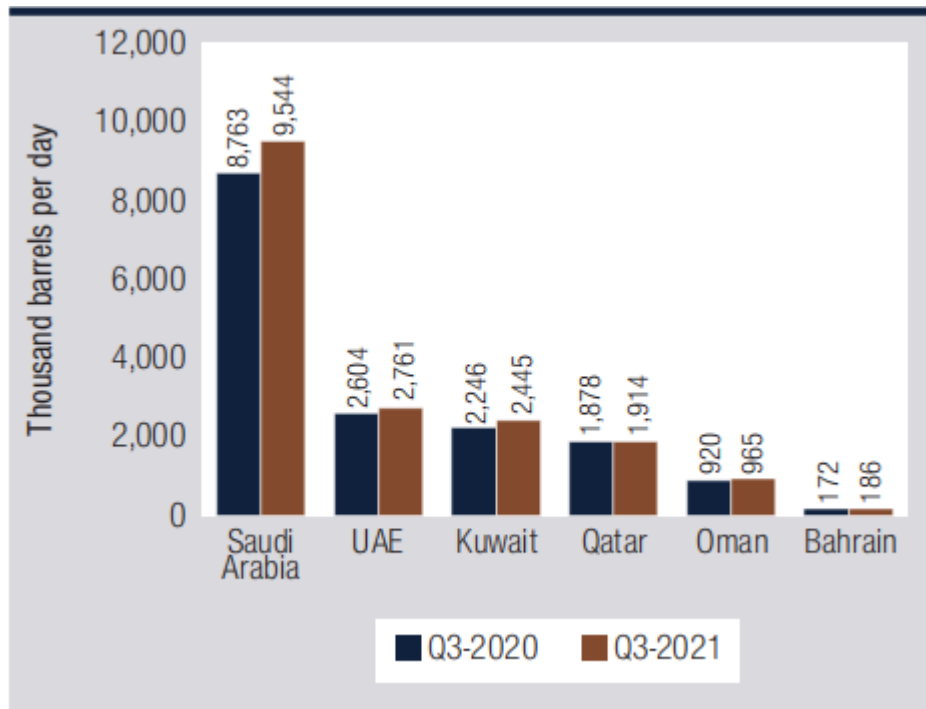
Εικόνα 14. Ανά έτος μεταβολή των δεικτών ανάκαμψης.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*, (σ. 3). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Εικόνα 15. Ανά έτος μεταβολή της συνεισφοράς στο ΑΕΠ του πετρελαϊκού και του μη πετρελαϊκού τομέα την τελευταία διετία.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery*(σ. 4). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Εικόνα 16. Παραγωγή πετρελαίου κατά τα τρίτα τρίμηνα της τελευταίας διετίας των χωρών του ΣΣΚ.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery* (σ. 4). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

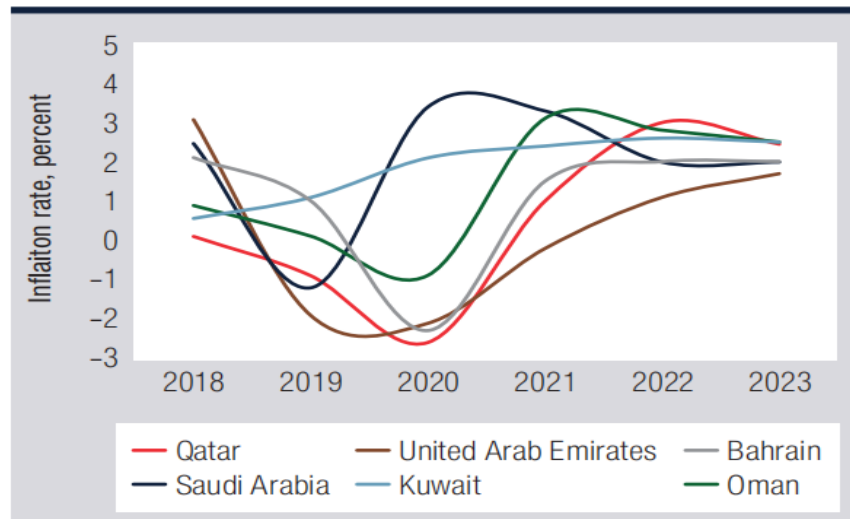
Οι μη πετρελαϊκοί τομείς αναμένεται να σημειώσουν καλύτερες επιδόσεις από αυτές των πετρελαϊκών, σε όλο το ΣΣΚ. Οι επιτυχείς εκστρατείες εμβολιασμού επέτρεψαν στις αρχές να χαλαρώσουν τα μέτρα περιορισμού και να προωθήσουν την ανάπτυξη των μη πετρελαϊκών τομέων. Από την άλλη πλευρά, ο πετρελαϊκός τομέας πρόκειται να αναπτυχθεί επίσης, αλλά με βραδύτερο ρυθμό, καθώς οι ποσοστώσεις παραγωγής του ΟΠΕΚ+ καταργούνται σταδιακά έως τον Απρίλιο του 2022. Η Σαουδική Αραβία έχει αντιμετωπίσει την εξαιρετική αστάθεια στην αγορά πετρελαίου, χρησιμοποιώντας τη δομή του ΟΠΕΚ+ και τη δική της προσεκτικά βαθμονομημένη προσαρμογή της παραγωγής για να διατηρήσει την προσφορά, σύμφωνα με τη σταδιακή παγκόσμια χαλάρωση των μέτρων περιορισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, η οικονομία αναπτύχθηκε κατά 1,8% το δεύτερο τρίμηνο του 2021,¹⁰⁰ υποστηριζόμενη από ισχυρότερη ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα. Στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα η οικονομική ανάκαμψη καθοδηγείται από το επιτυχημένο πρόγραμμα εμβολιασμού, την επανέναρξη των ταξιδιών, τη χαλάρωση των περιορισμών και των μεγάλης κλίμακας νομισματικών και δημοσιονομικών μέτρων. Αυτό είναι εμφανές από διάφορους δείκτες: ο δείκτης PMI το Γ' τρίμηνο του 2021 ήταν κατά μέσο όρο ο υψηλότερος από το 2019, αντανακλώντας τη βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος. Τα στοιχεία για τον τουρισμό στο Ντουμπάι δείχνουν ανάκαμψη της πληρότητας των ξενοδοχείων στο 62%, από 54% που είχε καταγραφεί το 2020, ωστόσο εξακολουθεί να απέχει από τα προ της πανδημίας επίπεδα και η απασχόληση αυξήθηκε το Γ' τρίμηνο, πιθανότατα στηρίζοντας την εγχώρια ζήτηση.

Οι πρώτοι δείκτες υποδηλώνουν μια δειλή οικονομική ανάκαμψη στο Κατάρ, η οικονομία του οποίου παρουσίασε ανάπτυξη κατά 4,0% σε ετήσια βάση το Β' τρίμηνο, ανακάμπτοντας από τη συρρίκνωση 2,5% του Α' τριμήνου. Η κινητικότητα, όπως μετράται μέσω των δεδομένων της Google, έχει επανέλθει στα προ της πανδημίας επίπεδα. Η επίλυση της διπλωματικής ρήξης με το γειτονικό Κατάρ σε συνδυασμό με τις υψηλότερες τιμές του πετρελαίου, θα μπορούσαν ενδεχομένως να προσελκύσουν περιφερειακούς αγοραστές να στηρίξουν την προβληματική αγορά ακινήτων του Κατάρ.

¹⁰⁰ έναντι -7% το αντίστοιχου του 2020

Στο Κουβέιτ η πρόωμη ανάκαμψη στους τομείς εκτός του πετρελαίου οδηγείται από την ανάκαμψη της εγχώριας κατανάλωσης που υποστηρίζεται από την παράταση των αναβολών πληρωμής του χρέους και τα υψηλότερα καταναλωτικά δάνεια. Η οικονομία του Ομάν ξεπερνά σταδιακά την περσινή ύφεση, καθώς βασικοί τομείς όπως η ενέργεια, ο τουρισμός και η μεταποίηση ανακάμπτουν σύμφωνα με την υψηλότερη παραγωγή και την παγκόσμια ζήτηση. Η οικονομική ανάπτυξη επέστρεψε το Β' τρίμηνο του 2021 και στο Μπαχρέιν, μετά από συρρίκνωση του Α' τριμήνου του ίδιου έτους. Ωστόσο, ο πετρελαϊκός τομέας συνέχισε να επιβαρύνει τη συνολική ανάπτυξη, μειούμενος κατά 2,4% το Β' τρίμηνο του 2021.

Οι πληθωριστικές πιέσεις αυξάνονται, καθώς οι συμφορήσεις στην προσφορά οδηγούν σε αύξηση των παγκόσμιων τιμών και καθώς η ζήτηση βελτιώνεται, αντιστρέφοντας την τάση αρνητικής αύξησης του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (αποπληθωρισμός) στα περισσότερα κράτη του ΣΣΚ. Η παγκόσμια κατάρρευση της ζήτησης και η επακόλουθη πτώση των τιμών του πετρελαίου από την πανδημία άσκησε καθοδική πίεση στον παγκόσμιο πληθωρισμό καθ' όλη τη διάρκεια του 2020. Ο περιφερειακός πληθωρισμός στο ΣΣΚ μειώθηκε επίσης το 2020, καθώς το μεγάλο αρνητικό σοκ της ζήτησης λόγω του COVID-19 αντιστάθμισε τα σοκ προσφοράς που σχετίζονται με την πανδημία και τα οποία αύξησαν τον πληθωρισμό, συμπεριλαμβανομένου των μέτρων περιορισμού της κινητικότητας. Αυτές οι τάσεις διέφεραν σε ολόκληρη την περιοχή το 2020. Στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, το Ομάν, και το Μπαχρέιν, ο πληθωρισμός κατέρρευσε παράλληλα με τη ζήτηση, εναρμονισμένος με την παγκόσμια τάση. Αντίθετα, η Σαουδική Αραβία και το Κουβέιτ είδαν αύξηση του πληθωρισμού το 2020. Αυτό οφειλόταν στην άνοδο των διεθνών τιμών των τροφίμων που προέκυψε από τις αυξομειώσεις της προσφοράς λόγω της πανδημίας, σε συνδυασμό με τον τριπλασιασμό του ΦΠΑ στη Σαουδική Αραβία (εικόνα 17).

Εικόνα 17. Διακύμανση του πληθωρισμού κατά την τελευταία πενταετία στις χώρες του ΣΣΚ.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery* (σ. 5). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Τα τρόφιμα αποτελούν το 16,5% των εισαγωγών εμπορευμάτων στο Κουβέιτ, οι υψηλότερες σε όλο το ΣΣΚ, ακολουθούμενες από τη Σαουδική Αραβία (13,7%). Η ύφεση που προκλήθηκε από την πανδημία ώθησε τις κεντρικές τράπεζες σε όλη την περιοχή να μειώσουν τα επιτόκια παρακολουθώντας τις κινήσεις της Fed.¹⁰¹ Οι πιέσεις στις τιμές άρχισαν να αυξάνονται στις αρχές του 2021, καθώς η περιφερειακή ανάκαμψη κέρδισε έδαφος παράλληλα με μια ισχυρή ανάκαμψη της ζήτησης. Οι συνεχείς περιορισμοί της προσφοράς συνέβαλαν επίσης στην άνοδο του πληθωρισμού. Ο πληθωρισμός στη Σαουδική Αραβία διαμορφώθηκε κατά μέσο όρο στο 5,5% κατά το πρώτο εξάμηνο του 2021, λόγω των επιπτώσεων της αύξησης του ΦΠΑ. Από την άλλη πλευρά, στα υπόλοιπα κράτη του ΣΣΚ αναμένεται να σημειωθούν υψηλότερες τιμές το 2021. Στο Κουβέιτ ο αυξημένος πληθωρισμός οφείλεται κυρίως στη συσσωρευμένη ζήτηση, τις συνεχιζόμενες διαταραχές της εφοδιαστικής αλυσίδας και τις υψηλότερες διεθνείς τιμές των τροφίμων.

Η έρευνα δείχνει ότι στο Κουβέιτ ο υψηλότερος πληθωρισμός στους εμπορικούς εταίρους¹⁰² είναι η κύρια κινητήρια δύναμη για τον πληθωρισμό μακροπρόθεσμα και οι διαταραχές της ζήτησης και της προσφοράς χρήματος

¹⁰¹ Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ

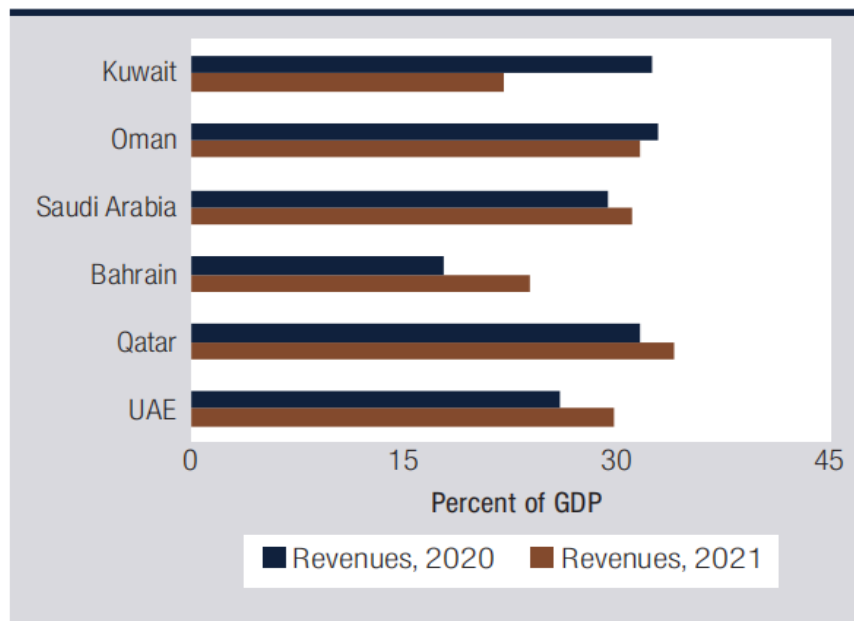
¹⁰² Κίνα, ΗΑΕ, Σαουδική Αραβία και Γερμανία είναι οι κυριότεροι εισαγωγείς του Κουβέιτ

επηρεάζουν τον πληθωρισμό βραχυπρόθεσμα.¹⁰³ Ο πληθωρισμός στο Ομάν και το Μπαχρέιν αναμένεται να επιστρέψει σε θετικό πρόσημο λόγω της εισαγωγής του ΦΠΑ στο Ομάν τον περασμένο Απρίλιο και την ανάκαμψη της εγχώριας ζήτησης στο Μπαχρέιν. Ο πληθωρισμός των ΗΑΕ αναμένεται να συνεχίσει την αρνητική του τάση από το 2019, αν και μειωμένη, λόγω των χαμηλότερων τιμών για ενοίκια και την ενέργεια που επιδεινώνονται από την αποχώρηση των αλλοδαπών.¹⁰⁴ Ωστόσο, οι τιμές των ακινήτων που είχαν συμπιεστεί πριν από το 2020 λόγω της υπερπροσφοράς οικιστικών ακινήτων, παρουσιάζουν τώρα άνοδο στο Άμπου Ντάμπι, ενώ στο Ντουμπάι συνέχισαν να μειώνονται κατά μέσο όρο κατά 5,5% ετησίως. Ο αποπληθωρισμός των τιμών καταναλωτή στο Κατάρ, ο οποίος ήταν εμφανής από το ξέσπασμα της πανδημίας αντιστράφηκε το δεύτερο τρίμηνο του 2021 με τον ετήσιο ρυθμό του πληθωρισμού που έφτασε το 3,1% τον Ιούλιο. Τα δημοσιονομικά ελλείμματα σε όλες τις χώρες του ΣΣΚ εκτιμάται ότι συρρικνωθούν το 2021, καθώς οι συνθήκες της αγοράς υδρογονανθράκων ανακάμπτουν. Το συνολικό δημοσιονομικό ισοζύγιο του ΣΣΚ από έλλειμμα 3,8% του συνδυασμένου ΑΕΠ του ομίλου το 2019 σε ένα έλλειμμα 11,7 τοις εκατό το 2020, το οποίο αναμένεται να μειωθεί στο μισό το 2021, καθώς τα έσοδα από τους υδρογονάνθρακες ανακάμπτουν σύμφωνα με τις υψηλότερες τιμές του πετρελαίου και καθώς η παγκόσμια ζήτηση ανακάμπτει από την ύφεση που προκλήθηκε από την πανδημία.

Τα συνδυασμένα έσοδα των κεντρικών κυβερνήσεων του ΣΣΚ αναμένεται να αυξηθούν κατά 21% κατά την περίοδο 2020-2021 (**εικόνα 18**). Παράλληλα, τα αυστηρότερα δημοσιονομικά μέτρα πειθαρχίας που υιοθετήθηκαν από αρκετές χώρες θα διατηρήσουν ένα ανώτατο όριο στις δαπάνες, οι οποίες προβλέπεται να αυξηθούν κατά 0,7% την ίδια περίοδο. Ως αποτέλεσμα, το σωρευτικό δημοσιονομικό έλλειμμα του ΣΣΚ αναμένεται να μειωθεί στο μισό το 2021 μειώνοντας τις χρηματοδοτικές ανάγκες και το συσσωρευση χρέους.

¹⁰³ Σύμφωνα με στοιχεία του ΔΝΤ κατά το 2008

¹⁰⁴ ο συνολικός πληθυσμός συρρικνώθηκε κατά 2,3% το 2020

Εικόνα 18. Έσοδα από τους υδρογονάνθρακες ως ποσοστό του ΑΕΠ, κατά την τελευταία διετία για τις χώρες του ΣΣΚ.

Πηγή: World Bank (2021). Gulf economy update. *Seizing the opportunity for a sustainable recovery* (σ. 6). Washington: International Bank for Reconstruction and Development

Όλα τα κράτη του ΣΣΚ πρόκειται να δουν υψηλότερα έσοδα το 2021, οδηγώντας σε υψηλότερες δαπάνες. Ωστόσο, οι ανησυχίες για τη δημοσιονομική βιωσιμότητα έχουν οδηγήσει τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν και το Ομάν να περιορίσουν τις δαπάνες τους. Στη Σαουδική Αραβία το δημοσιονομικό έλλειμμα μειώθηκε κατά το πρώτο εξάμηνο του 2021 σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους. Τα υψηλότερα έσοδα από το πετρέλαιο και η ισχυρότερη δημοσιονομική προσαρμογή (αύξηση του ΦΠΑ, προσαρμογή του κόστους διαβίωσης και αύξηση της αποτελεσματικότητας των κεφαλαιουχικών δαπανών) συνέβαλαν

στην ευνοϊκή δημοσιονομική θέση. Έτσι μέχρι στιγμής, η χρήση των αποθεμάτων και η ευρεία πρόσβαση στην αγορά έχουν αποδειχθεί επαρκείς για τη χρηματοδότηση του ελλείμματος και για τη θωράκιση της οικονομίας από την έντονη διακύμανση των τιμών του πετρελαίου.

Τα δημοσιονομικά αποτελέσματα για την ομοσπονδιακή κυβέρνηση των ΗΑΕ το 2020 έδειξαν έλλειμμα 2,5% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με πλεόνασμα 2,6% το 2019, λόγω των μειωμένων εσόδων από υδρογονάνθρακες και των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, το καθαρό λειτουργικό ισοζύγιο μειώθηκε από 93,4 εκατομμύρια σε 14,8 εκατομμύρια. Το έλλειμμα στα ΗΑΕ εκτιμάται ότι θα μειωθεί στο 1,3% το 2021 από 7,1% του ΑΕΠ το 2020, καθώς η αύξηση των εσόδων ξεπερνά τις υψηλότερες δαπάνες. Οι χρηματοδοτικές ανάγκες ως επί το πλείστον καλύφθηκαν από διεθνείς εκδόσεις ομολόγων, και για πρώτη φορά τα ΗΑΕ άντλησαν 4 δισ. δολάρια ως ομοσπονδιακή κυρίαρχη οντότητα, με το συνολικό δημόσιο χρέος να εκτιμάται ότι θα αυξηθεί στο 37% του ΑΕΠ το 2021.

Το δημοσιονομικό έλλειμμα του Κατάρ το 2021 εκτιμάται σε 0,9 τοις εκατό του ΑΕΠ, μια βελτίωση από το έλλειμμα του 3,6% το προηγούμενου έτους, λόγω της ανάκαμψης στις τιμές των υδρογονανθράκων. Αντισταθμιστικές δαπάνες για τον μετριασμό των οικονομικών επιπτώσεων του COVID-19 μεταξύ των τομέων που έχουν πληγεί περισσότερο¹⁰⁵ αναμένεται να συνεχιστούν τα επόμενα τρίμηνα. Η εισαγωγή του ΦΠΑ, η οποία αναβλήθηκε λόγω της πανδημίας, είναι πιθανό να πραγματοποιηθεί αργότερα. Η πρόσφατη εξομάλυνση των σχέσεων με τους γείτονές του θα βοηθήσει το Κατάρ μέσω υψηλότερων εσόδων από την παγκόσμια κρατική αεροπορική εταιρεία του με την επανέναρξη των ταξιδιωτικών συνδέσεων. Το τέλος της ρήξης θα μπορούσε επίσης να αναζωογονήσει την προοπτική περαιτέρω ολοκλήρωσης του ΣΣΚ και της περιφερειακής κατανομής των βαρών της κρίσης.

Το δημοσιονομικό έλλειμμα του Κουβέιτ διευρύνθηκε από 9,5% του ΑΕΠ το οικονομικό έτος 19/20 σε 33,2% το οικονομικό έτος 20/21. Το κοινοβούλιο ενέκρινε έναν επεκτατικό προϋπολογισμό με στενότερο έλλειμμα (24,5% του ΑΕΠ), καθώς τα

¹⁰⁵ ταξίδια, τουρισμός και ακίνητα

έσοδα από το πετρέλαιο αναμένεται να αυξηθούν. Ωστόσο, αυτός βασίζεται σε ένα συντηρητική τιμή του πετρελαίου των 45 δολαρίων, επομένως το πραγματικό δημοσιονομικό έλλειμμα αναμένεται να είναι μικρότερο, δεδομένης της πρόσφατης αύξησης στις τιμές του πετρελαίου. Οι προϋπολογισθείσες δαπάνες είναι υψηλότερες, λόγω της αύξησης κατά 20% των κεφαλαιουχικών δαπανών στο οικονομικό έτος 21/22.

Η χρηματοδότηση του ελλείμματος θα παραμείνει πρόκληση χωρίς την έγκριση του νέου νόμου για το χρέος που επιδιώκει την αύξηση των ορίων δανεισμού. Τα επίσημα στοιχεία του Ομάν για το πρώτο εξάμηνο του 2021 αποκαλύπτουν σημαντική μείωση των δημοσιονομικών εσόδων,¹⁰⁶ καθώς τα έσοδα από το πετρέλαιο μειώθηκαν σχεδόν κατά 12%. Ως εκ τούτου, η χώρα σημείωσε δημοσιονομικό έλλειμμα 3,7% του ΑΕΠ.¹⁰⁷ Στα θετικά, το αργό πετρέλαιο έφτασε στο υψηλότερο επίπεδο των τελευταίων περίπου τριών ετών στα τέλη του Σεπτεμβρίου 2021, γεγονός που θα στηρίξει τα δημόσια ταμεία. Επιπλέον, οι συνεχιζόμενες δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις για τη διαφοροποίηση των πηγών εσόδων, περιλαμβανομένης και της εισαγωγής του ΦΠΑ, οδήγησαν σε αύξηση κατά 31% των μη πετρελαϊκών εσόδων.

Προχωρώντας στο μέλλον, η ανάκαμψη της αγοράς πετρελαίου και οι δημοσιονομικοί περιορισμοί είναι αναμενόμενο να βελτιώσουν τα δημόσια οικονομικά του Ομάν. Ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ αναμένεται να μειωθεί κατά πάνω από 10 ποσοστιαίες μονάδες το 2021. Τα επίσημα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2021 δείχνουν ότι τα έσοδα του Μπαχρέιν αυξήθηκαν κατά 23%,¹⁰⁸ κυρίως λόγω της αύξησης κατά 33% των εσόδων από το πετρέλαιο. Άλλα κέρδη σχετίζονται με τα μη πετρελαϊκά έσοδα, τα οποία αυξήθηκαν κατά 4 % κυρίως λόγω των εσόδων από τον ΦΠΑ που εισήχθη το 2019. Αυτό έχει βοηθήσει το δημοσιονομικό έλλειμμα να περιοριστεί στο 3,7% του ΑΕΠ το πρώτο εξάμηνο του 2021, γεγονός που μπορεί να συμβάλει στη μείωση του συνολικού χρέους και να μειωθεί ελαφρώς έως το τέλος του 2021. Ως αποτέλεσμα, το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης αναμένεται να μειωθεί ελαφρώς μέχρι τις 3,5 ποσοστιαίες μονάδες του

¹⁰⁶ μείωση 9,7% σε ετήσια βάση

¹⁰⁷ έναντι 3,2 % του ΑΕΠ την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους.

¹⁰⁸ σε ετήσια βάση

ΑΕΠ το 2021. Επιπλέον, οι αρχές σχεδιάζουν να διπλασιάσουν τον ΦΠΑ στο 10% σε μια προσπάθεια να ενισχύσουν τα έσοδα και να στηρίξουν τη δημοσιονομική βιωσιμότητα έως το 2024.

Τα κράτη του ΣΣΚ βασίστηκαν σε μέτρα νομισματικής και χρηματοπιστωτικής στήριξης το 2020,¹⁰⁹ και ενώ τα περισσότερα από τα μέτρα στήριξης έχουν αποσυρθεί, ορισμένα στη Σαουδική Αραβία, τα ΗΑΕ, το Ομάν και το Μπαχρέιν έχουν παραταθεί. Το άθροισμα των δημοσιονομικών, νομισματικών και μακροοικονομικών μέτρων που ελήφθησαν ως απάντηση στην οικονομική ύφεση ήταν σημαντικά, αλλά είχαν κλίση προς τη νομισματική και μακροοικονομική στήριξη. Έτσι, σε σύγκριση με το δημοσιονομικό περιορισμό του ΑΕΠ κατά σχεδόν 24% του ΑΕΠ, τα κράτη του ΣΣΚ κατάφεραν να διαθέσουν ένα πολύ πιο περιορισμένο 0,4-6,4% του ΑΕΠ σε μέτρα δημοσιονομικής στήριξης.

Πηγή: Όλα τα ανωτέρω δεδομένα προέρχονται από την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας, που είναι διαθέσιμη στο: World Bank (2021). *Gulf economy update. Seizing the opportunity for a sustainable recovery*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development

¹⁰⁹ σε σύγκριση με τις προηγμένες οικονομίες που βασίστηκαν περισσότερο σε δημοσιονομικά μέτρα